

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

TOLVTE BIND · 1918

KØBENHAVN · 1918

I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

REDAKTIONSUDVALG

E. SCHLANBUSCH, Borgmester, Toldforvalter, Ringkøbing

P. STORGAARD PEDERSEN, Lærer, Hee

J. P. HAAHR, Lærer, Holstebro

INDHOLD

	Side
H. Okholm: Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab	1
S. Nygård: Godsslagtningen i Bøvling Amt	49
J. P. Haahr Madsen: Præstegaarden i Mejrup	84
Evald Tang Kristensen: Et gammelt Kirkesyn	115
Ejnar Poulsen: Estvad-Rønbjerg Skole- og Degnehistorie . . .	120
Kr. Larsen Vestergaard: Studier over Ulfborg Sogns ældste · Kirkebog samt nogle Uddrag af Ulfborg Sogns Markbog · fra 1683	136
P. Storgaard Pedersen: Af Ringkøbing Kirkes Historie	148
Navnefortegnelse	154
Medlemsfortegnelse	157
Regnskab	159

RINGKØBING AMTS LANDØKONOMISKE SELSKAB

AF H. OKHOLM

III DEL

SELSKABETS VIRKSOMHED FOR LANDBRUGETS ENKELTE GRENE

IV

Husmandssagen.

Der maa vel være flere sammenfaldende Omstændigheder, som har været Aarsag til, at dette af Overklassemedlemmer bestaaende Selskab, hvis Formaal var at virke for Oplysning og bedre økonomiske Kaar i Almuen, saa ensidigt vælger sit Virkefelt i Husmandstanden, og det var ret ensidigt i Valget af de Midler, hvormed en bedre Drift skulde hjælpes i Gang. Længe havde man kun Sans for to. Det ene, hvis ypperste Talsmand var Smith, Krogsdal, var den trælsomme Spadekultur, som jo kun var anvendelig i det helt lille Brug. Ved et Pres af ret store Præmier — indtil 12 Rdl. — lykkedes det at drive enkelte til i deres Ansigts Sved at grave indtil 2 Tdr. Ld., nærmest som Fritids- eller Overarbejde, i kortere Tid end et Aar. Den, der gjorde det, opnaaede betydelig Anseelse som Foregangsmand, og blev hæderlig omtalt ved Selskabets Møder. Heldigvis holdt Begejstringen for denne Kulturmaade, trods de rundelige Præmier, sig ikke længe, og Frugterne af den blev hverken store eller varige. Det andet

Middel, hvormed man søgte at ophjælpe det noget større Husmandsbrug, som havde 1—2 Køer, var Præmiering for at drive Jorden udelukkende med egne Køer, en Driftsmaade, som i en Aarrække vandt en Del Husmænd for sig, og for hvilken der hos alle andre end Husmanden, vedblev at være megen Interesse helt ind til Begyndelsen af det 20. Aarhundrede, da Russerhesten til Husmandens Glæde og alle andres Sorg, fortrængte ikke alene Køerne, men ogsaa Studene som Trækdyr. Ret mærkelig er det, at denne Tillid til, at der kunde indvindes betydelige økonomiske Værdier ved Brugen af Køerne til Trækbrug, kunde holde sig i opad 100 Aar, uagtet den aldrig vandt Fremgang uden ved forholdsvis store Præmier, og ingensinde vandt almindelig Anerkendelse i Husmandsstanden.

Selskabets Begejstring for denne Sag var vel nærmest en Tidsgrille, hvis Fremkomst vel sagtens skyldes et eller andet Forhold, som paa sine Steder vanskeliggjorde de smaa Lodders forsvarlige Drift. I denne Retning viser et Indlæg, som Tang skrev 1833. Dette var Selskabets eneste saglige Indlæg i dette Spørgsmaal, og derfor hidsættes følgende deraf:

„Hvor Parcellerings-Systemet ordentlig har nydt Fremgang, og hvor den nærliggende Hede er blevet velbygget med mange Hytter, bliver det ofte for stor en Byrde for Nabogaardmændene at afgive Trækraft til Husmandens Drift.

Arbejdet maa derfor betales med Penge eller Haandarbejde med Tillæg af en god Beværtning, hvor Brændevin og Kaffepunse ei maa mangle, og dog er det ham en Byrde. At Husmanden ved denne Lejlighed er meget værre faren end Gaardmanden, er naturligt; thi ham er det, der underdanigen maa ansøge om Pløjning og Vognkørsel, og modtage den som en Naade, skønt

han dyrt maa gøre Fyldest for de Arbejder, han ofte maa finde sig i at faa udført i Utide.

For at afhjælpe denne Ulempe er det Selskabet opmuntret Husmanden til at drive sin Jord med egen Ko. Sagen er vistnok god, thi Erfaringen har lært, at en Malkeko ved en 3—4 Timer om Dagen i to Bed at anvendes som Trækdyr, ei taber i Mælkerighed, naar den omgaas med Forsigtighed og Taalmod, og Husmanden faar derved paa en ubekostelig Maade, uden at betle til Gaardmanden sit Arbejde gjort, naar det con- venerer (passer) ham, og Gaardmanden er befriet for en Byrde gennem ham.

Man maa vistnok forundre sig over, at ej et saa nyttigt Foretagende er blevet mere sat i Udøvelse. Aarsagen er vist ej alene utidig Ømhed af Husmanden og især af hans Kone over Køerne, men mere Mangel paa pekuniære Kræfter til at anskaffe sig de først fornødne Rekvisitter til at blive kørende med egne Køer. Selskabet skulde derfor ved en lille Understøttelse hjælpe ham til at faa anskaffet en let Plov, en liden Harve og en gammel Vogn.“

Her skal samtidig anføres nogle Linier, som viser Tangs Omsorg for det gode Tyende, skrevne 1833: „Enhver Husfader og Husmoder vil vistnok snart være kommen til den Erkendelse, hvor stor den Gavn og Glæde er, man har af duelige, retskafne og troe Tjenestefolk. Det kunde maaske derfor ej være upassende at opmuntre og hædre den tro Tjener, og især ham, der er bleven graa i sin Herres Tjeneste, ved en liden Belønning af Penge, vi nu have at disponere over, og det turde maaske saa meget mere være passende, som at Hovedøiemedet med Sparekassen, hvorfra vor Rigdom kommer, jo i Særdeleshed var og er, at virke for den tjenende Klasse.

Amtmand Neergaards Ord til mig i denne Anledning: „At de dueligste Tyende sjælden blev længe Tyende, men at han just ved sin Duelighed og andre gode Egenskaber snart erhvervede sig en mere uafhængig og selvvirkende Stilling,“ vil jeg ej modsige. Men jeg tror dog, at det ej er saa vanskeligt at udmærke de Udmærkede, ligesom et Tyende kan blive en gammel Tjener, uden at det just er hans Skyld, at han ej har opnaaet nogen bedre Stilling, og at man især blandt de tjenende Qvinder vil finde mange, skønt udmærkede, dog ej er blevet mere, og for os var vel dog det et Tjenestemenneske, paa hvem en Udmærkelse var vel anbragt.“

Naar man lægger Mærke til Selskabets Lidenhed i sin Oprindelse og længe efter, og tillige dets ringe Pengekraft, som det i største Beskedenhed ved forskellige Lejligheder nævner, naar endvidere de Midler, det efter nogle Aars Forløb er kommen i Besiddelse af, overvejende er Overskud fra en Sparekasse, og at dette Overskud moralsk er baandlagt, dels til Fordel for Tyende og Arbejderstanden, og dels til Plantning, især til Plantningsanlæg ved Holstebro. Det sidste var et rimeligt Hensyn til de forholdsvis mange Medlemmer, Selskabet havde i denne By, hvor det jo i flere Aar holdt alle sine Møder. Derved forstaaer man bedre, at Selskabet maatte begrænse sit Virkeomraade, og at det baade af moralske og pekuniære Hensyn valgte det lille Landbrug som det, hvortil de smaa Midler bedst kunde forslaa.

Dette forklarer, synes mig, Hovedmomentet i Valget og undskylder Ensidigheden, men lige uheldig var den i sine Følger. Det var nemlig ikke saadan, at Gaardmandsstanden levede hen ganske uberørt af Tidens økonomiske Bevægelser, ventende paa, at Selskabet fik samlet Kræfter til ogsaa at inddrage denne under sit

Virkefelt. Interessen, der i Gaardmandsstanden samlede sig endnu mere ensidigt om Husdyrene, gav sig efter en aarelang Udvikling, som længe foregik uafhængigt af Selskabet, Udslag i Anvendelsen af et ensidigt Mid- del, nemlig Dyrskuerne, hvorved man haabede at op- naa den Forbedring i Husdyrbestanden og Fremgang i Husdyrbruget, som saa haardt tiltrængtes.

Paa dette Tidspunkt rettede Ole Kirk Henvendelse om Støtte fra Selskabet. Dette modtog Opfordringen med største Beredvillighed, men nogen fastere organisk For- bindelse mellem Retningerne kom ikke derved i Stand.

Indtil 1837 var endnu ingen Gaardmand Medlem af Selskabet; thi skønt Ole Kirk, som det Aar indmeldte sig, i Forvejen var Medlem af i det mindste et af Sel- skabets Komiteer, var han ikke tidligere Medlem af Sel- skabet. Den næste Gaardmand, Bertel Bjerre, Sir, fulgte efter 1839; 1840 indmeldte sig 4 Gaardmænd. Derefter gik det rask med Indmeldelser fra den Kant, saa rask, at før 20 Aar var forløbne, havde Gaardmandsstanden erobret Ledelsen af det landøkonomiske Foreningsliv og trængt det oprindelige Selskab ud af Tilværelsen, uden at nogen egentlig vilde det.

Fra 1856, eller maaske lidt senere, overtog Amtets Landboforeninger bl. a. ogsaa Husmandssagen som Arv fra Selskabet, og der vaagedes af dem med samme Nidkærhed over, at denne Opgave blev passet og plejet reelt og formelt paa samme Maade og ved de samme Midler som hidtil. Som Selskabet med den bedste Villie og ikke ringe Ofre arbejdede for Husmandsstanden, senere ogsaa for Gaardmandsstanden, uden at spørge disse Stænder til Raads og uden nogensinde at optage Repræsentanter for disse Befolkningslag i Ledelsen, — den ene Undtagelse, Ole Kirk, bekræfter kun Reglen, — saaledes forblev ogsaa Landboforeningerne trofaste

imod Overleveringen, idet de ogsaa forvaltede denne Gren af deres Virksomhed uden at forlange nogen Ulejlighed fra de nydendes Side.

Men dette, at det Selskab, som var det grundlæggende for landøkonomisk Foreningsliv i Amtet, materielt manglede Evne til i Tide at drage alle Landbrugets Felter ind under sin Virksomhed, og at det ikke havde Øje for Nødvendigheden af, at Selskabet knyttede Medarbejdere til sig fra alle Egne i Landbrugets udstrakte Arbejdsmark, førte med sig en Svaghed, der kun blev større ved, at Almeninteressen for landøkonomisk Samvirksomhed samlede sig om Landboforeningerne, der længe ikke havde Selskabets ideale Syn for Landbrugets Samfundsbetydning, og uagtet Landboforeningerne klarede sig forbi en ny Faldgrube, Partipolitiken, der omsider førte til den Spaltning, som man synes kunde være undgaaet i Vestjylland, men som ikke desto mindre blev Aarsag til en ny Deling ved Dannelsen af særlige Husmandslandboforeninger. Hvordan mon de vil klare det sidste farlige Skær?

Endnu staar det uafgjort, om denne nyeste Afdeling i Landbrugsorganisationen skal tilføre det samlede Landbrug ny Kraft til økonomisk Fremgang og Samfundsværd, eller om den, vildledet af partipolitiske Demagoger, skal blive en ny Hindring for, at Landbruget samlet og med Kraft skal kunne værge sine økonomiske Interesser overfor Kapitalens Overgreb, navnlig som den møder frem i Skikkelse af Aktieselskaber.

Som Pengenes Lykkeværd bestemmes af, hvad man køber for dem, saadan gaar det med saa mange andre Ting, de bliver kun et Gode, naar de faar den rette Anvendelse; hvor det ikke sker, er Fattigdommen de bedste Kaar.

Vi kan kun glæde os over vort gamle Selskabs Stor-

syn og Tro paa Opgaven, som det tog op i største Alvor, men samtidig maa vi prise den Skæbne, som tvang det til længe at maatte leve i Haabet uden at kunne naa ud over Forberedelsesstadiet; thi der manglede paa næsten alle Omraader Fortilfælde at bygge videre paa, og en vaagen Befolkning, som kunde modtage og omsætte de faa noget prøvede nye Goder, Tiden bød paa. Godt derfor, at det gamle Selskabs Medlemmer maatte lægge Kræfterne i paa egen Jord, hvor de selv løb Risikoen, men ogsaa selv høstede Fordelene, og saa iøvrigt maatte nøjes med at paavirke underhaanden den „Næste“, som var modtagelig for Belæring.

Havde disse varmhjertede, handlelystne Mænd haft Penge nok at raade over fra Begyndelsen, da var de bleven strøet ud til Fremme af Høravl, Hedeplantning, til Spadekultur og Kodrift i Husmandsbruget, som kun under de givne Forhold havde bragt Skuffelser, mens det Fattigmands-Skærv Selskabet saa sig i Stand til at ofre, indbragte det nogen nyttig Lærdom uden at anrette større Skade.

I Aaret 1827 oprettede Selskabet en Sparekasse i Holstebro, som aabnedes i Juli samme Aar uden at man var naaet til Afgørelse af, om den skulde være for hele Amtet eller for den nordre Del deraf, hvilket Spørgsmaal man vilde henstille til Amtets høje Øvrigheds indsigtsfulde Omdømme.

Sparekassen fik den Betydning for Selskabet, at den indbragte det et aarligt Overskud, som kunde anvendes til de tidligere nævnte Formaal, og da Selskabet omtrent samtidig gennemførte en Ordning med faste Medlemsbidrag, kom det efterhaanden i Besiddelse af rigeligere Midler, og kunde med nogen Erfaring, ved Hjælp af Præmier, forfølge sine forskellige Formaal,

men dog ikke før 1843, fordi der visnok fra tidligere Aar hvilede nogen Gæld paa Selskabet, blev der Raad til at anvende større Summer dertil.

Man begynder det Aar med, efter Forslag af Tang, at udsætte 2 Præmier, 1 paa 12 og 1 paa 10 Rdl. for Husmænd, „som udfører alt Pløjning og Harvning samt Gødningskørsel alene med sine Køer“. For at kunne konkurrere til en af disse Præmier, maa Husmanden have under Plov idetmindste 4—5 Tdr. Ld. foruden de Agre der ligger i Græsleje, og paa Forslag af Smith, Krogsdal, udsattes desuden 2 Præmier, 1 paa 10 og 1 paa 8 Rdl. „for Huusmænd som graver deres Marklod, naar denne idet mindste udgør 2 Tdr. Ld. som er under Spaden, foruden Græsmarken.“ Hvorimod et tidligere omtalt Forslag, som Tang fremkom med, om at belønne „Tjenestetyende, som i lang Tid tro og flittig havde opholdt sig i een og samme Tjeneste,“ og som man skulde tro, faldt saa godt i Traad med det familiære Forhold, der herskede mellem Husbond og Tyende i Vestjylland, saa Selskabet kunde fortjent sig Tak af mangt et gammelt Tyende, som det med en saadan Belønning havde beredt megen Glæde, men det blev modtaget med Tavshed og ikke senere taget op til Overvejelse. Mon Amtmandens Visdomsord til Tang kunde udrette dette?

Blandt de første Konkurrenter til de udsatte Præmier blev først to belønnede: Jens Sørensen Halgaard — vistnok i Tvis Sogn —, som i et Aar havde gravet over 2 Tdr. Ld. eller henved 30,000 □ Alen ganske raa Hedejord færdig til Besaaning med Vaarsæd om Foraaret, eller en Del af det med Rug om Efteraaret, og Christen Larsen, Boutrup, N. Felding, som med sine Køer i samme Tid havde pløjet og harvet, foruden Gødningskørsel, i det mindste $6\frac{1}{4}$ Td. Ld. Bedømmelsen blev

udført af Pastor Hassager, N. Felding, og Smith, Krogsdal. Førstnævnte Ansøger fik 8 og sidstnævnte 12 Rdl. En tredje Ansøger var Anders Gjelstrup, Hjern, hos hvem Bedømmelsen blev foretaget af Pastor Lind i Vejrum og Propt. Ægidius, Qvistrup. Jordlodden, ialt $6\frac{1}{2}$ Td. Ld., hvoraf $\frac{2}{3}$ under Plov, blev først efter nærmere Undersøgelse medtaget til en Præmie paa 10 Rdl.

Ved *Mødet den 10. Marts 1835* fremhæves det, at Selskabet følte sig overbevist om Gavnigheden af, at mange Husmænd dyrkede deres Jord med egne Køer. Derfor „udsættes atter tvende Præmier paa 6 til 8 Rdl. efter Omstændighedernne. Disse Præmier kunde vindes, naar det i Selskabets Efteraarsmøde godtgøres med Attest fra en af Selskabets Medlemmer og Suppleantens (Ansøgerens) Sognepræst, at han driver sin Jord forsvarlig med egne Kreaturer og hvert Aar ikke har under Ploven mindre end 4 Tdr. Ld. geometrisk Maal.

En Ansøger, Peter Jensen Søndergaard i Flynder, fandtes „aldeles egnet“ til Præmie og blev tilkendt 6 Rdl., hvorimod Simon Jensen, Pinborg i Ulfborg og Jeppe Christensen, Dalgaard i Borbjerg, der hver havde over 1 Td. Hartkorn, „ej var ganske i det Tilfælde, som af Selskabet var forudsat, men kunde strengt taget henføres til Gaardmandsklassen; men da de efter Attesterne ikke havde udrettet saalidet, tilkjendte Selskabet dem enstemmig hver 5 Rdl.“

Fra 1837 begynder Selskabet da ogsaa at stille andre Krav, bl. a. „til Jordens Behandling, Sædskifte og de hvilende Græsagres Tilstand.“ Fjelstrup forsøger flere Gange at faa vedtaget den Bestemmelse, at der som Betingelse for at opnaa Præmie ogsaa maatte være udført lidt Træplantning og benyttet nogen Mergel, et Forslag, som bl. a. Tang modsætter sig, da han er bange for at Merglingen vil blive misbrugt, naar den

dreves frem ved Hjælp af Præmier. Efter en livlig Forhandling derom erklærede Fjelstrup, „at han, uagtet han ved sin Proposition (Forslag) ej var ensidig, men havde Hensigt ogsaa til Brak og Vintersæd efter denne, vilde denne Gang ikke yderligere urgere paa (være paaatrængende med) at sætte Forslaget igennem“.

Mens Præmiering for Drift med egne Køer fremdeles er Hovedsagen, nedsætter Selskabet dog 1838 en Komité, som skulde overveje og derefter afgive Betænkning i Spørgsmaalet om, hvilke nye Fordringer, der burde stilles for Præmiering af Husmandsbrug. Komitéen kom til det Resultat, at den paa visse Vilkaar affattede i 10 Punkter — som desværre ikke er optegnede — vilde anbefale at udsætte Præmier for Mergling af Husmandslodder, hvilket Forslag fik enstemmig Tilslutning.

I Januar 1840 blev afholdt et Møde, som særlig var bestemt til Forhandling om Husmandssagen, der nu havde antaget et saadant Omfang og var kommen ind i et saadant Vilderede, at det blev nødvendigt med fastere Regler.

Dette Møde blev ejendommeligt ved, at det begyndte med Mindetaler over Kong Frederik den 6., hvis Død indtraf Aaret forud, den 3. December, og over en af Selskabets Direktører, Landvæsenskommissær Boserup, Vinderup, der ligeledes nylig var død, i hvilken Anledning Mødesalen var bleven dekoreret for Selskabets Regning.

I enkelte Sogne havde Præmiering for Kodriften vakt Gaardmændenes Interesse i den Grad, at de blev enige om at sammenskyde et Beløb, som de uddelte til Husmænd, der var tilkendt Præmier af Selskabet, til yderligere Støtte og Fremme af Sagen. Desværre opstod Strid i Selskabet om, hvorvidt det skulde uddele Præ-

mier til Husmænd i de Sogne, hvor Gaardmændene ogsaa gav sig af med at præmiere i samme Øjemed. Enkelte holdt paa, at Selskabet vel ogsaa i de Sogne skulde uddele en „liden Præmie“, men mener, der nok kan spares lidt paa de Steder. Pastor Bluhme ønsker meget, at man vil bevilge en saadan liden Præmie som Opmuntring til Husmand Niels Pedersen af Vandløs i Fousing. Pastor Krarup betragter det som selvfølgeligt, mener endog, at Selskabet helst maatte virke i de Sogne, hvor Gaardmændene viser Sagen Interesse.

Pastor Gad mener, „at Ansøgere fra Sogne som Brejning og Rindum, hvor det er en Sjældenhed at se en Husmand drive sin Jord med Køer, fortrinsvis burde komme i Betragtning“.

Under Forvirringen blev foretaget Afstemning, af hvis Forløb Protokollen har følgende Tilførsel: „Det er en Selvfølge, som ogsaa Selskabets Medlemmer var enige i, at ingen Præmie kan tilstaaes Husmænd i noget af de Sogne som med Gaardmændenes Hjælp understøttes.“

Dog, den Omstændighed, der her fremtræder som en Hindring, blev allerede i et senere Møde 8. September samme Aar gjort til en Betingelse, idet man da besluttede, efter først at have bevilget Præmier til Husmændene Andreas Laursen, Rindum, Ole Jespersen, Longerhus i Brejning, Lars Pedersen, Linde i Asp, Niels Pedersen af Vandløse i Fousing og Mathias Nielsen, Fiskgaard i Siir. Det overlodes Komitéen, bestaaende af O. Krarup, Ole Kirk og Forvalter Jespersen at modtage og erklære sig om de fra Husmændene indkomne Ansøgninger og at virke for, at vedkommende Sognes Beboere vilde yde et Bidrag af 4 Rdl. til hver af de øvrige 12 Husmænd, og naar Beretning derom indkommer, vil Selskabet endvidere tilstaa hver Husmand andre 4 Rdl., saa at hver Mand ialt erholder 8

Rdl. Selskabet strækker sig endog saa langt, at det til Snebjerg Sogn, som det Aar har sammenskudt 12 Rdl., udbetaler et Tilskud paa 20 Rdl., mens Birkedommer Smith — den tidligere Overretsprokurator Smith, Krogsdal — paa Forlangende, efter afleverede Attester fra Pastor Drejer og Jens Østergaard faar udbetalt 8 Rdl., som tilstilles Sognefoged og Husmand Christen Lind i Heldum.

Man gaar et Skridt videre, idet man nu ogsaa gaar over til delvis Anvendelse af de senere saa meget yndede betingede Præmier eller Præmielaan, hvorefter Præmien under visse Forhold betales Præmietageren forud, imod at han anvender den f. Eks. til Indkøb af en Plov, og at Driften med egne Køer fortsættes mindst i 3 Aar. Ole Kirk ønsker tilføjet den Bestemmelse, at Rug efter Gjer (Spergel) skal være saaet senest 3 Uger før Mikkelsdag, og at Præmien bør være mindst 3 Specier (12 Kr.).

Men samtidig stilles ogsaa moralske Betingelser; „saa som Selskabet finder det nødvendigt, at de, som æsker Præmie, maa fremlægge Bevis for, at de ere ædruelige, virksomme og i det Hele ordentlige Mænd, hvilket Beviis maa være udstedt af tvende paalidelige Mænd, og tillige forsynet med Præstens Attest angaaende Attestanternes Troværdighed“.

Et Andragende fra Fæstehusmand Jens Knudsen af Gudum Sogn om Understøttelse til hans Huslods bedre Drift med Spaden forelaa med Situationskort over Husloden, der var 1 Td. Ld. Man fandt ham vel værdig til at komme i Betragtning, men udsatte dog Sagen til senere Afgørelse, som man ikke ved noget om. Der var ikke længere megen Varme for Spadekulturen, som der da heller ikke var megen Rift om de Præmier, Selskabet udsatte til dens Fremme.

I Aarene 1842—45 bliver der af Selskabet nedsat mindst 3 Kommitéer, som afløser hinanden, for at bringe Orden og Fasthed tilveje i den Sag, hvorom Meningerne er saa delte og uklare. Den første Kommité forsøger, vistnok forgæves, at faa en Ordning i Stand med Sognekommitéer, mens dettes Forslag om, at Ansøgninger om Præmier skal attesteres af Sogneforstanderskabet og kun af dette, gennemføres. Den næste Kommité faar gennemført den Bestemmelse, at foruden det, at en Huslod drives med egne Køer, maa der ses hen til, at den saavel ved Mergling som paa anden Maade er sat i fuldkommen Drift, for at den kan kendes værdig til Præmie. Den tredie og vistnok sidste Kommité, Selskabet nedsætter i denne Sag, faar gennemført den Ordning, at Husmandssagen varetages af en Kommité paa 5 Medlemmer, et for hver af Amtets 5 Jurisdiktioner, og at Selskabet til Præmier aarlig tilskyder 10 Rdl. til hver Jurisdiktion, 50 Rdl. ialt.

Med denne Udvikling er vel Husmandssagen naaet frem til en Ordning ikke videre forskellig fra den, Landboforeningerne fulgte i henved 50 Aar. Om faste Statstilskud var der næppe Tale før en Bevilling til Præmier for ypperlig dyrkede Huslodder paa 10,000 Kr. blev vedtaget i 1873. Tidligere havde Landboforeningerne uddelt Præmier dertil af egne Midler. Noget Nyt fremkom først med de Fællesrejser, som Hansen, Marsvinslund, i 80erne fik bragt i Stand og ledede for Husmænd i Kjellerupegnen, en Ordning, som ved hans ihærdige Arbejde for Sagen hurtigt fandt Efterligning i andre Egne, og som medførte, at Staten fra 1887 ydede Tilskud ogsaa til Husmandsrejser. Det næste Skridt paa en ny Bane, som fulgte efter, nemlig: „De korte Kursus“, som mest tager Sigte paa at bibringe Deltagerne teoretisk Oplysning, havde sit Forbillede i de

Kursus, Landbrugsskoleforstander Tuxen satte i Værk og ledede omkring i Landboforeningerne i Slutningen af forrige Aarhundrede. Lov om Jord til Landarbejdere og Lov om Laan til Udstykningsforeninger har næppe i samme Grad deres Oprindelse i Landbostanden; de skylder maaske lige saa meget Politikere deres Tilblivelse, men bør derfor ikke anses for mindre gavnlige Foranstaltninger.

V

Husdyravl og Husdyrbrug.

a. Faaret.

I et saa udpræget Hede-Amt er det naturligt, at Interessen først samlede sig om Faarene. Hvor smaa og ringe disse end var under de usle Ernæringsforhold, de den Gang levede, og henviste til i Flok at søge Føden paa Heden alene, bidrog de dog meget til Hedeboens Ernæring, idet de ydede ham næsten al den Sul, han fik Raad til at spise, gav ham Raastoffer til hele hans Paaklædning, den Husstanden selv forarbejdede. I de mest pengeknappe Tider skulde Ulden endda gerne i Tilgift indbringe lidt kontante Penge gennem Salg af hjemmelavede, strikkede Uldvarer. Det laa da lige for, at Selskabet maatte begynde med Faaret, naar der skulde gøres et Arbejde for en forbedret Husdyravl.

Det var dog ikke alene i Hedeegnene, men ogsaa i Landets bedre Egne, maaske især paa Sjælland, at Faaret var et skattet Husdyr. Selvfølgelig var Faarene, der levede under saa gode Ernæringsforhold, større og bedre end det lille, uanselige Hedefaar, og det er ikke underligt, om man først tænkte paa at opnaa en Forbedring af dette ved en Krydsning med sjællandske Væddere.

Fjelstrup, der altid var opmærksom og først paa

Færde, hvor der var Tale om noget til Gavn for vestjysk Landbrug, foretog i Marts 1827 en Rejse til Sjælland for at se de bedre Schæferier derovre, men det var dog navnlig 3 Schæferier med spanske Faar, der tildrog sig hans Opmærksomhed.

Det spanske Faar eller Merinosfaaret, som det ogsaa kaldtes, var kommen i Yndest for sin fine Ulds Skyld, der ikke alene betaltes en halv Gang dyrere end anden Uld, til Tider endog med henimod den dobbelte Pris, men ogsaa bedre tilfredsstillende de Krav til pynteligere hjemmegjorte Klæder, der fulgte med de bedre økonomiske Kaar for Landbrugerne, som indtraadte jævnt stigende fra midt i 20'erne, efterhaanden som man fjernede sig fra Statsbankerotten,

Det var næppe Fjelstrups Tanke at forbedre Hedefaaret ved Krydsning enten med sjællandske eller spanske Faar. Hedefaaret lod sig vel overhovedet ikke forbedre, saa længe Ernæringen ikke kunde understøttes af Foder og Græs fra dyrkede Arealer; men hans Hensigt var ganske sikkert den, at han vilde søge at formaa de af Selskabets Medlemmer, som kunde byde paa gode Forhold, til at anskaffe nogle spanske Faar, i hvert Fald Væddere, og i Overensstemmelse med Selskabets Principper paa andre Omraader skulde da Forbedringen i den almindelige Avl jævnt brede sig ud fra disse Centre, eftersom Jordernes Kultur skred frem.

Efter Fjelstrups Hjemkomst samledes da Selskabet til Møde i Holstebro den 17. April, „hvor man samtalede om adskillige Økonomien vedkommende Genstande“ og Fjelstrup fortalte om Udfaldet af sin Sjællandsrejse. Han mente, at han paa de Schæferier han besøgte, har set de bedste Faar af ren spansk Race, der findes i Danmark. Alligevel, som den sprogkyndige Mand han er, sikrer han sig imod Beskyldning for Overdrivelse,

ved at inddele Faarene efter Godhed i: Plectra, Secunda, Testra, der vel sagtens skal betyde 1., 2. og 3. Klasse. Videre kommer man ikke den Gang; dog besluttede man at bestræbe sig for at komme i nærmere Forstaaelse af Sagen og i dette Øjemed at købe Tyskeren Kappes Bog om Schæferier, som man mente indeholdt værdifulde Oplysninger om det spanske Faar, til Studium for de af Selskabets Medlemmer, der kunde Tysk.

Mens den private Foretagsomhed endnu var ringe i Husdyrspørgsmaal, arbejdedes der med desmere Kraft ved Hjælp af teoretiske Raadgivere fra Statens Side. Folket var jo under Enevælden gennem et Tidsmaal af over 150 Aar vænnet til, at Statens Argusøje stedse vaagede over det og varetog dets Interesse, og at den uddelte med rund Haand de Goder, hvortil Folket trængte, uden at kræve noget Offer af Arbejde eller Penge til Gengæld. Staten oprettede Stutterier for Heste, Kvæg og Faar, hvorfra den udsendte Avlsdyr, som den ved Amtmændene fordelte i de paagældende Egne, og det var vistnok første Gang praktiske Landmænd toges med paa Raad ved en saadan Fordeling i Vestjylland, da Amtmand *Neergaard* ved en Skrivelse dateret 17. Septbr. 1827 overdrog Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab at foretage Fordelingen af 10 spanske Vædere, som Rentekammeret havde stillet til Disposition for Amtet fra Statens Schæferi. Med denne Indledning blev der knyttet en Forbindelse mellem det private og det offentlige Virke for Husdyrenes Forbedring, som stadig udvikledes og i forholdsvis kort Tid førte til, at Avlsretningen gennem Foreningen overvejende bestemtes af det praktiske Landbrug.

De 10 Vædere fordeltes efter Selskabets Indstilling til: Provst J. B. Krarup, Vejrum, 2 Stk., Prokurator Smith, Krogsdal, 2 Stk., Proprietær Fjelstrup, Sinding-

gaard, 2 Stk., Proprietær de Linde, Handbjerg Hovgaard, 1 Stk., Proprietær Tvede, Tanderup, 1 Stk., Proprietær Boserup, Vinderup, 1 Stk., Proprietær E. Tang, N. Vosborg, 1 Stk.

Det fremgaar af Udtalelser ved forskellige Lejligheder, at der ogsaa tidligere er kommen Sendinger af spanske Faar til de ovennævnte Gaarde, i hvert Fald aldeles sikkert til de tre førstnævnte, og en Bedømmelse, som Fjelstrup vel nok paa Selskabets Vegne nogle Aar senere foretog af Faarebestanden paa disse og andre Gaarde, gav det Resultat, at den efter hans Skøn paa flere Gaarde i Holstebroegnen kunde maale sig med de fra Sjælland indførte. Navnlig fremhæves Faarebestanden i Vejrum Præstegaard som fortrinlig og paa Højde med de bedste sællandske.

Fjelstrup fortæller om Vinterfedning af Faar paa et Par af de sjællandske Schæferier, og paa en Gaard, som hedder Kragenes (?), saa han en Besætning af spanske Faar i godt Huld, som var vinterfodrede alene med lidt Kartoffler, Løv og et tredie Foderemne, hvis Navn staar meget utydelig i den gamle Skrift, men vist nærmest maa tydes som Ærte-Avner.

Der er dem, som mener, at de forædlede Faar har ført Sygdomme til Egnen, man ikke før har kendt. Svage er de overfor Vandsot, hvad der 1829 giver Selskabets mangeaarige Bestyrelsesmedlem, Landvæsenskommissær Boserup, Anledning til at foreslaa, at den Afhandling, som Selskabet efter Vedtægterne aarligen skal udfærdige om en landøkonomisk Genstand, det Aar skal angaa Præservativer (Forebyggelsesmidler) mod Faarenes Vandsot. Man formenter dog, at Spørgsmaalet var til Dels besvaret ved „de fra Vetrinærskolen gennem Øvrigheden udgangne Forskrifter“, og valgte i Stedet at behandle et Forslag om Biavl paa Heden; en Sag, der

aldrig blev vist nogen Interesse, men som man, da den var ført frem af Selskabets høje Præces, ikke turde afvise.

Det synes, at Uldhandelen henimod 30erne er bleven mere lunefuld og uberegnelig, hvorfor der søges oprettes et Magasin i Randers, hvor Hovedomsætningen med den jyske Uld foregik, for at man kunde naar Uldmarkedet var ugunstigt, hengemme den til en Tid, da den gik villigere fra Haanden. Spørgsmaalet om Tilslutning til denne Foranstaltning blev ogsaa drøftet i Selskabet, men mødte ikke nogen Interesse der.

Hermed ender Selskabets Virksomhed for Faareavl; det naaede paa dette Omraade som paa de fleste andre kun ud over Forberedelsesstadiet. Den manglede Støtte i de manges Interesse og i fastere Former. Vel var Dyrskuernes Tid nu inde, men det varede længe endnu, før man kunde afse en Præmie og en beskedent Plads til Faarene ved disse festlige Lejligheder, hvor Interessen foreløbig samlede sig om deres større Medskabninger.

b. Hesten.

Den Opfattelse, at Jyden er mere nænsom over sin Hest end Øboen, skal være ældgammel, og sikkert er det da, at Jyden den Dag i Dag, naar det gælder Hurtigkørsel, er meget mere skaansom over den. Det jyske Udtryk: „Den som ager med Stude kommer ogsaa til By“, er maaske fra Fortidens trælsomme Færden paa de lange og trange Spor, Hede og Hulveje gaaet ham og hans Hest saadan i Blodet, at det er bleven dem naturligt, ikke at fremskynde Farten mere end økonomisk forsvarlig. Jyden ved nok, at jo stærkere Fart desmere Havre, og at det er klogt at holde Maade med Anstrengelsen og gemme lidt af Kraften til Dagen

efter. At den jyske Hest er nøjsom, udholdende og varig som Arbejdshest, at den tillige er rolig, from og villig uden mange Lyder, er vel ogsaa en Følge af Omhu ved Pasning, Pleje og Brug, og endelig skyldes det vel Jydens Forkærlighed for det hjemlige og kendte, og ikke Staten, at den jyske Hest ikke er bleven ganske ødelagt ved Krydsning. Fra Statens Side gjordes til Tider Anstregelser nok for at fortrænge vort eget og erstatte det med fremmed Kram, som vel blændede men ikke passede for vore beskedne Forhold.

Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab gjorde sig fortjent ved kun modstræbende at modtage enkelte Hingste fra Statsstutteriet paa Frederiksborg, og stadig hævde, at man burde holde fast ved den danske Hest og forbedre den.

Første Gang Selskabet har et Hesteavlsspørgsmaal til Forhandling, er Anledningen et Tilbud fra Amtmand Neergaard om, at han gerne vil være til Tjeneste med sin Anbefaling, dersom Selskabet ønskede at andrage om at faa overladt en Hingst til gratis Brug fra det kgl. Stutteri paa Frederiksborg. Amtmandens Skrivelse derom er dateret 4. Oktober 1827, næsten umiddelbart efter, at han havde tiltraadt Embedet, og samtidig med, at han overtog Stillingen som Selskabets Præses. 4. December næstefters holdt Selskabet Møde om Sagen. Afslutningen af Forhandlingerne resulterede i den Beslutning, at Fjelstrup paa Selskabets Vegne skulde ansøge om at faa en Hingst af dansk Race sendt til Sindinggaard, og Andragendet derom fik følgende Tilføjelse: „løvrigt mener Selskabet det passende ved samme Lejlighed at forestille i al Underdanighed for høje Vedkommende, om det ikke maatte være hensigtsmæssigt at befordre og forbedre egne ypperlige Husdyrracer ved

Udstillinger og Belønninger for de hensigtsmæssigste Tillægsdyr.

Aaret efter ankommer til Sindinggaard fra Stutteriet en sort Hingst, Ravnem, hvilket Fjelstrup i Mødet 1. April 1828 beder Selskabets Medlemmer bemærke. Andet findes ikke i de efterladte Papirer meddelt om denne Sag.

I Aaret 1831 udkom et Skrift om Præmieuddeling for Hesteavl m. m., hvis Forfatter var Generalkrigskommissær Neergaard. Dette Skrift havde Ole Kirk gjort sig bekendt med, og paa Grundlag af det udarbejdede han et Forslag, hvorefter en saadan Præmieuddeling kunde sættes i System. Forslaget gik ud paa, at de i Sagen interesserede sluttede sig sammen i større eller mindre Kredse efter Forholdene, og afholde en Udstilling, hvortil hver, der tegnede sig som Deltager og betalte et nærmere bestemt Pengebidrag, der skulde uddeles som Præmier til de bedste Dyr, havde Adgang til at udstille og konkurrere. Bedømmelsen skulde foretages af en Kommission, hvortil Selskabet valgte et og Kredsen fire Medlemmer. Det er det første primitive Grundlag for Dyrskue-Institutionen, der her foreslaas, og som nærmere udformet, i en Aarrække bliver praktiseret som Subskribent-Sammenslutninger, oftest i større Kredse, omfattende et Herred eller mere, i enkelte Tilfælde dog kun et Sogn. Ole Kirk indsendte dette Forslag til Selskabet, som 8. Februar 1832 tager det op til Behandling ved et Møde i Holstebro. „Selskabet fandt hans Forslag al Opmærksomhed værdig; ved Stemmesamling besluttedes det at anbefale og indsende samme til det kgl. Landhusholdningsselskab, hvor man vidste, at disse Genstande i Tiden ventileredes (var under Overvejelse), samt at tilkendegive Forfatteren, at han vilde være vel-

kommen, naar han i næste Møde vilde overvære Forhandlingerne desangaaende."

Dette Møde blev afholdt 17. April s. A., og Ole Kirk, som var nærværende, fremlagde Kopi af en Indbydelse, han alt havde ladet udgaa til Ulfborg-Hing Herreder, og som han bad om, at Selskabet vilde udsende i Hjerm Herred.

Ved Stemmesamling blev det endvidere foreslaaet — men uden at præjudicere (foregribe) Sogdenes Ret — at Skuet afholdes i Holstebro, samt at kun Hingste og Hopper kunne konkurrere, og ikke Vallakker, „ejheller Hingste, som havde erholdt Præmie ved Stutteriets Besigtigelse“. Til Ordningsskommiteen valgte Selskabet i sit Møde 5. Juni 1832, skønt udenfor Selskabet, Ole Kirk, som første Ophavsmand til Ideen, og desuden Smith paa Krogsdal, Tang paa Vosborg, Forv. Jespersen, Ausumgaard, og Fuldmægtig Repsdorff, og til paa Selskabets Vegne at tiltræde Bedømmelsesudvalget valgtes: Propt. Boserup til Vinderup og Stubbergaard.

I et Møde 17. Oktober 1843 besluttede Selskabet at henvende sig til det kgl. Stutteri „om gratis at erholde 2 gode, stærke, helst brune Hingste til Bedækning; det bemærkes, at man i Henseende til Racen ønsker dem saa nær den jyske som muligt“. Denne Beslutning blev stærkt kritiseret i Selskabets næstfølgende Møde 6. December s. A., hvor flere Medlemmer fraraadede at begære Hingste fra Stutteriet, og anbefalede, at Selskabet i Stedet skulde slutte sig til et Forslag, som Ole Kirk havde stillet, der gik ud paa, at søge de bedste Hingstplage af Egnens Opdræt bevarede uskaarne indtil 4-Aars Alderen.

Mødet enedes om at nedsætte en Kommite, som skulde fremkomme med nærmere Forslag i den Retning, og valgte dertil: Ole Kirk, Fjelstrup og Tang, hvorefter

det med 12 Stemmer mod 11 vedtoges, at Begæringen om de to brune Hingste skulde indsendes. Saa er der ikke mere om dem. Men allerede 6. Februar 1844 møder den nedsatte Kommite med et Forslag, som gaar ud paa: a) At der oprettes Besigtigelsessteder ved Romme, Holstebro, Gjelleruplund og Hanning Hedegaard, hvortil de omkringboende opfordres til at præsentere deres aargamle Hingstføl for en Commission, før de lader dem skære. b) At 12 Præmier udsættes til Belønning for de Ejere, som forpligte sig til at holde deres Føl uskaarne et Aar, naar Kommissionen finder, der er Grund til det. c) At Føllet et Aar derefter igen præsenteres for Kommissionen, og Ejeren atter erholder en Præmie mod Forpligtelse at holde Føllet eller Plagen endnu et Aar udskaaet, hvis Kommissionen finder, at det vedblivende arter sig godt. d) At disse Præmier bestemmes til 5 Rdl. 1. og 4 Rdl. 2. Gang det belønnes. e) At Selskabet ansøger om 50 Rdl. aarlig af Sparekassens Overskud i dette Øjemed og tilskyder det manglende af egne Midler. f) At Ejere af Føl, der sælger disse ud af Amtet før de 2. Gang er præsenteret, tilbagebetaler den oppebaarne Præmie.

Forslaget, med endnu 4 Punkter, vedtoges enstemmig, dog med den Tilføjelse, at forsaavidt Pengene til det første Aars Præmier ikke kunde tilvejebringes paa den foreslaaede Maade, udredes de af Selskabets Kasse. Til Dommere valgtes: Boserup, Fjelstrup, Ole Kirk, Propt. Lauritzen paa Resenborg, og Propt. Breinholt.

Med disse to af Ole Kirk med 10—12 Aars Mellemlæg forfattede Indlæg, vakte han Selskabets Interesse for en Side af Landøkonomien, det hidtil ikke havde beskæftiget sig videre med, og den Forstaaelse, hvormed Ove Krarup og Tang sluttede sig til de Tanker, Ole Kirk nærmest som Tolk for Gaardmandsstanden

havde givet Form i sine Forslag, gjorde sit til, at han hurtig blev en af Selskabets mest indflydelsesrige ledende Mænd, uagtet han først 6 Aar efter, at han skrev det første Indlæg, blev Medlem af Selskabet og ingensinde fik Sæde i dets Bestyrelse.

c. Kvægavl.

I et privat Brev, som Redaktøren af landøkonomisk Tidende, Carl Lunø, i 1851 skrev til Tang, N. Vosborg, anfører han som karakteristisk for, hvor ringe Interessen i alle Samfundslag længe var for Husdyrene i forrige Aarhundrede, „at det er en Tid, da der her i Danmark ikke blev talt, skrevet eller tænkt synderligt om saadanne Ting“. Først 1746, skriver han videre, „meddelte Landmændene hinanden i Randers deres Tanker om visse Dele af Kreaturavl“.

Den samme Klage over Bøndernes Ligegyldighed og manglende Sans for at opnaa en Forbedring af Kvægbestanden kommer i meget stærke Udtryk frem i en længere Afhandling, som Forfatteren, der betegner sig som en Landboer fra Jyllands Indre, i Aaret 1844 indsendte til Landhusholdningsselskabet. Sekrt. H. Hertel oplyser, at Forfatteren er daværende Landvæsenskommissær og Forvalter Lund paa Søbygaard. Han fremstiller i denne Afhandling Forholdene som særlig daarlige i Randers, Aarhus, Skanderborg og Viborg Amter, hvor han har fortaget mange Rejser, „men ikke hos Bønderne fundet en eneste Tyr, der egner sig til Racens Forbedring, og i det sydlige Jylland er Ligegyldigheden saa stor, dem selv til Ruin i sin Tid, at de fleste benyttede den nærmeste Tyr til Bedækning af deres Køer, om denne endog er en Vanskabning. Kun i Salting, Thy og Mors, hvor Bønderne ret forstaa at vedligeholde deres Besætning i Godheden, og saaledes for-

skaffe sig varige Fordele ved Salg af Tillæget, har han forefundet gode Kreaturer“.

Forfatteren mener, ved at sammenligne Markedskvæget de sildigere Aar med det paa lignende Markeder for 10—12 Aar længere tilbage i Tiden, at kunne konstatere „en saadan Aftagning i Qvalitet, at der er Fare for, ikke blot at gaa Glip af den fordum saa betydelige Afsætning til Holsten og Udlandet, men endogsaa den forøgede Indtægt, hvorpaa der med Grund kunde være gjort Regning, siden der i England er aabnet et fordelagtigt Marked for Kreaturer af bedste Qvalitet“.

For nu om muligt at forebygge et saadant føleligt Tab for Jylland, foreslaar han Landhusholdningsselskabet principielt: at gøre Indkøb af 40 gode Tyre af den ægte jyske Race, saaledes som de endnu kan findes de fornævnte Steder i det nordlige Jylland, og som han antager kan erhverves for en Sum af ialt ca. 1600 Rdl. Videre foreslaar Forfatteren, at Landhusholdningsselskabet skulde overlade de i vedkommende Egne stiftede landøkonomiske Selskaber at indkøbe Tyrene og fordele dem til retskafne og sagkyndige Mænd — af hvilke han navnlig opgiver flere — med 10 Stkr. til hver af de 4 fornævnte Amter, eller, subsidiært: At Landhusholdningsselskabet ved en dertil beskikket Kommité, som bemyndiges til i de ommeldte 4 Amter at udvælge og indbrænde 10 Tyre og 50 Køer i hver Amt, og udbetale som Belønning ialt 800 Rdl. i Summer, hvis Størrelse staar i Forhold til de udtagne Dyrs Kvalitet, til vedk. Ejere, imod at de med Hensyn til disse Dyrs Pleje og Brug i Avlen retter sig efter Selskabets Forskrifter.

Landhusholdningsselskabet delte vel ikke i et og alt Forfatterens Opfattelse, hvis Ensidighed det tvertimod mener skyldes, at han, af Hensyn til Studehandelen,

udelukkende har haft Kvægets Ydre for Øje, uden at tage Hensyn til Mejerivæsenet, som dog nu for store Dele af Landet ikke er af mindre Vigtighed end Kvægbestanden for de andre, „hvorfor det ved Opdrætning af Ungkvæg, ikke blot kommer an paa at levere gode Fedekreaturer, men ogsaa Køer, der malker godt og rigeligt. Og at forene disse tvende Øjemed i en og samme Qvægstamme, at opdrætte Kreaturer, der i lige Grad egner sig til Fedning og til Malkning, er hidtil af alle Kyndige anset for et Maal, der er aldeles uopnaeligt“; men uagtet Selskabet saaledes paa mange Punkter er uenig med Forfatteren og „at det er en Genstand, der idetmindste fortiden overstiger dets Kræfter, mener det dog, det er udenfor al Tvivl, at den jyske Qvægrace kunde forbedres og forædles, og at Sagens Vigtighed i hvert Fald indeholder en stærk Opfordring for Selskabet til at underkaste den en omhyggelig Prøvelse“.

En saadan Prøvelse iværksattes paa den Maade, at Landhusholdningsselskabet dels direkte, og dels gennem Amtets landøkonomiske Selskab indhenter Betænkninger fra flere kyndige Mænd i Landets forskellige Egne, „med særdeles Hensyn til, hvorvidt det for Selskabet maatte være passende at indlade sig paa de i Afhandlingen fremsatte Forslag.

Fra Ringkøbing Amt forelægges fra Ole Kirk og Tang to korte Besvarelser. Ole Kirk finder, at den gode Mands Forslag hverken er rigtige eller billige, og ganske uretfærdigt synes det ham, at Landhusholdningsselskabet skulde give større Summer ud til enkelte tilmed velhavende Amter, hvad da ogsaa vilde tjene til at forringe Arbejdsvilkaarene for Forbedringer af Kvægracen i de fattigere Egne, hvor maaske de bedste Kreaturer findes, men som staar tilbage i andre Henseender. „Det Sel-

skabet alene bør gøre, er at uddele saa meget, det kan undvære, til Præmier, og lade Amterne i Forhold til Størrelse erholde hver sin Del, dog under den Betingelse, at Dyrskuer oprettes, hvortil kun de, som bidrage, have Adgang, og at Subskribenternes Sømmenskud opnaa en vis Størrelse.“

Tang mener, at eftersom Sagen nu er kommen i Gang, bør den fremmes; men Gavnigheden i at virke for dette Øjemed vil bero paa, „at den ringste Bonde saavel som den dannede Landmand bliver enige om selv at bidrage mere, og at Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab, uafhængig af Dyrskuerne, henvender sine Bestræbelser paa et enkelt Punkt, f. Eks. Anskaffelse af gode Tyre ved derfor at udsætte Præmier, eller ved at opkøbe udmærkede Tyre af fædrelandsk Race fra andre Egne og udsætte dem her paa Egnen, eller maa-ske paa anden Maade. At virke for gode Tyre er vist for Selskabet en værdig Ting. Vi have set, hvor tydelig man baade har kunnet spore den gode som den slette Tyrs Afkom i Egnene rundt om dem“.

Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab, som havde Sagen til Behandling i sit Møde 21. Maj 1844 vedtog, at Direktionen ved at tilmelde Det kgl. Landhusholdningsselskab de førte Forhandlinger tillige skulde gøre Indstilling om, at der til Dyrskuerne for den ægte jyske Race her i Amtet, som formentes rigtigst efter de locale Forhold burde være 4, maatte for 3 Aar tilstaaes en Sum af 400 Rdl. hvert Aar, da i saa Fald Interessen hos Bondestanden i den Grad vilde vækkes, at en betydelig Sum i private Tilskud vilde tilvejebringes, hvorved Præmieuddeling ogsaa maatte blive betydelig. Under alle Omstændigheder vilde Landhusholdningsselskabets Understøttelse være betinget af, at i det mindste en

lige saa stor Sum skaffes tilveje af Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab og private“.

Den i et fyndigt og godt Sprog skrevne Afhandling, som tegnede Tilstandene med saa mørke Farver og i sine Krav til det mægtige Landhusholdningsselskab var ret ubeskeden, vakte et ikke ringe Røre, men har næppe direkte afsat kendelige Frugter. Sandsynligst er Landhusholdningsselskabets Slutningsbemærkninger i Skrivelsen til de landøkonomiske Selskaber det sidste Ord i denne Sag.

„Da Udfaldet af de Foranstaltninger, der maatte vorde truffet til Qvægracens Forædling, meget vilde komme til at afhænge af de Mænds Personlighed, der fik med Sagen at gøre, havde enkelte forment, at det heldigste Resultat maaske vilde opnaas ved at understøtte en eller anden dygtig Landmand, som med fortrinlig Sagkundskab forbandt saadan Interesse for dette Anliggende, at han ikke selv skyede at bringe den gode Sag et Offer, ved at holde udsøgte Tillægsdyr paa sin Ejendom til Afbenyttelse for Omegnens Beboere og ved at drage tilbørlig Omsorg for, at Hensigten med disse Dyr saavidt muligt blev opfyldt. Paa denne Vej var det maaske allerbedst muligt efterhaanden at danne fortrinlige Stammer hist og her i Landet, enten i hvert Stift eller efter Omstændighederne i hvert Amt. Men hvad man især maatte lægge Vægt paa, naar Spørgsmaalet blev om, hvorvidt Sagen snarest og fremfor alt sikrest kunde fremmes paa den nysnævnte eller nogen anden Maade, det er, at man forud var aldeles enig om Midlerne til at naa Maalet, inden der lagdes Haand paa Værket. Men ligesom der blandt de kyndige Mænd, Landhusholdningsselskabet haver adspurgt om Sagens Realitet — den jyske Kvægraces Udarten — hersker modstridende Meninger, saaledes ere de ogsaa langtfra

enige om de Aarsager, der muligt kunde have medført en saadan Forringelse af Qvægracen, og om de Midler, hvorved denne igen maatte kunne bringes paa Fode."

Endnu mere end i Hesteavlen gør Vestjydens sejge Fastholden ved sit eget, om det end er daarligt, sig gældende, naar der er Tale om Kvæget. Kun to Gange gør Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab et lille Forsøg med fremmed Kvæg, eller rettere, to Gange er Selskabets Modstandsevne ikke stærk nok til at hindre et Forsøg. Første Gang 1827, da det bifalder, at der fra Statens Stutteri opstaldes en Tyroler-Tyr, og anden Gang 1852, da der paa Forslag af den energiske og landbrugsinteresserede Amtmand Schulin indføres Galloway-Tyre i Lemvigegnen til Krydsning med jysk Kvæg. Denne Foranstaltning vakte for Resten megen Modstand. Første Gang behandlede Forslaget paa et Møde i Herning, som paa Grund af Meningsulighed maatte hæves før Dagsordenen var behandlet færdig. Proprietær Stilling, Lundenæs, havde opfordret den ved Mødet nærværende Statsstutterikommissær, Professor With, til at udtale sig om Krydsningsspørgsmaalet, hvad han afslog, idet han havde forberedt sig paa at tale om Træplantning paa den jyske Hede. At Statens højeste Avtoritet i Kvægavlsspørgsmaal nægter sin Vejledning i en saa vigtig Sag, synes at have fremkaldt en „hidsig Disput“, som foruden Mødets Afbrydelse havde enkelte Udmeldelser til Følge.

Professor With søgte Oprejsning ved at begære sig optaget som Medlem af Selskabet, en Begæring, som fra Selskabets Side blev besvaret med at udnævne ham til Selskabets Æresmedlem; men saavel denne Afgørelse, som selve Forslagets Skæbne synes dog kun mulige ved, at alt for mange i Stridens Hede synes at savne Mod

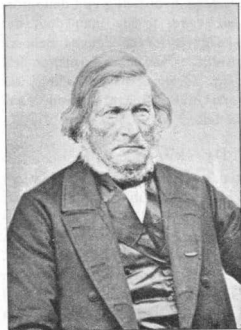
til at gaa imod Selskabets høje Præces. Havde Forslagsstilleren været en anden, var Forslagets Skæbne vel ogsaa blevet en anden.

I Aaret 1833 foreslaar Amtmand Neergaard: „At enkelte suffisante og duelige Agerbrugere i hvert Sogn skulde mod en vis Betaling pr. Td. Hartkorn holde udmærkede Springtyre“. Men hvor nyttig end dette Forslags Iværksættelse vilde være, troede man dog, det vilde blive saare vanskeligt at forene Egnens Beboere til en bestemt aarlig Afgift. „Selskabet formener heldigst at kunne virke for Qvægracens Forædling ved fremdeles med allerstørst mulig Iver at fremme Dyrskuer med Præmieudsættelse.“

d. Dyrskuer.

Som før nævnt begyndte Dyrskuerne efter Ole Kirks Tanke og under hans Ledelse som Subskribentforeninger, hvortil hvert Medlem svarede et Bidrag, vistnok sædvanlig fra 1 til 3 Rbmark, for at kunne æske Præmie. Fra 1855 kan Landbrugere med mindre end 1 Td. Hartkorn æske Præmie uden at svare noget Bidrag, mens Ejere af 1—4 Tdr. svare 3 Mark og derefter 3 Mark for hver 4 Tdr. Hartk. — Disse Foreninger, som dannedes med dette ene Formaal, at afholde Dyrskue, havde jo med dettes Afslutning løst sin Opgave, og for hver Gang man ønskede et Skue afholdt, maatte der ved Subskription dannes en ny Forening. Sammen-skuddene naaede undertiden en Sum paa 60 Rdl. og derover, og Skuet blev oftest afholdt i det Sogn, hvorfra der var ydet mest. Blev der Overskud fra et Skue, kunde det anvendes til et andet Skue det samme Aar, om Foreningen ønskede et saadant. Senest fra 1834 ydede Selskabet et Bidrag paa 15—16 Rdl. til Præmier ved saadanne Skuer.

Det første Dyrskue blev afholdt i Ulfborg 1832 eller 1833. Derefter blev flere Dyrskuer afholdt rundt omkring i Amtet. Nogen sikker Kontrol med Antallet eller den nærmere Ordning har man ikke før 1839, da Dyrskuerne har antaget et Omfang, som nødvendiggør, „at Selskabet vælger Revisorer til at finde Rede i Dyr-

Ole Kirk.

skuevæsenets Regnskaber, Forhandlinger og Love“; men allerede ved den Tid begynder Bestræbelserne at tendere henimod et Dyrskue aarlig i hver af Amtets Købstæder, og samtidig samler man sig i Amtets østlige Del om Herning som Midtpunkt for Dyrskuer og andre landøkonomiske Sammenkomster.

1844 modtager Selskabet en Skrivelse fra Amtmand

Neergaard, der nu er flyttet til Præstø Amt, hvor han har faaet Øje paa, hvilken betydelig Gevinst en Bazar i Forbindelse med et Dyrskue kunde indbringe, og nu tilraader han Selskabet, hvis fattige Kaar han jo godt kender, at forsøge sig med noget saadant. Selskabet glæder sig meget over at erfare Amtmandens Interesse for hans forrige Amtsboer, men beslutter dog for det første at sætte Ideen om en Bazar i Bero.

Ved samme Møde forelaa en Skrivelse fra Herreds-

foged Gundelac, hvori han velvilligen tilbyder at renoncere (give Afkald) paa sit Retssalær indtil 2 pCt., hvis man i Anledning af den tenderede (paatænkte) Bazar, vilde foranstalte en offentlig Auktion i hans Jurisdiktion. Et Tilbud man meget paaskønnede, men ikke forment Selskabet fortiden kunde gøre Brug af.

Aaret efter, ved et Dyrskue i Ulfborg og flere Gange siden, satte Selskabet dog en Auktion i Forbindelse med Dyrskuer for Salg af Dyr, som havde faaet Anerkendelse ved Skuet eller ved anden Udstilling og tillige for Salg af forbedrede Avlsredskaber.

Landhusholdnings-selskabet anbefaler som et virksomt Middel til at vække Interessen for Kvægavl, at udlove en Præmie paa en Rdl. for hver aargammel Kalv, som er tillagt paa en indbrændt Ko eller Kvie ved en indbrændt Tyr, forsaavidt Kalvene dertil skønnes værdige, men heller ikke dette Forslag vandt Selskabets Bifald.

I Aaret 1855 fremkom Landvæsenkom. Helmuth Krarup, Skibildgaard, med en Anmodning om, at Selskabet vilde søge gennemført et medfølgende af ham udarbejdet Forslag om, at der oprettes en Landboforening i hver af Amtets Jurisdiktioner med Ringkøbing Amts

Helmuth Krarup.

landøkonomiske Selskab som Centralforening, af hvis Bestyrelse Herredsforeningernes Formænd skulde være selvskrevne Medlemmer. Dette Forslag vakte megen Opmærksomhed, men formelt vedtaget blev det ikke. For Hammerum Herreds Vedkommende var det i Grunden allerede praktiseret i nogle Aar og blev det fra 1856 ogsaa i de andre Jurisdiktioner. Først 4 Aar efter forsøgte Tang at faa den foreslaaede Ordning bragt i Stand, idet han da indbød to Repræsentanter for hver af Jurisdiktionernes Foreninger til et Møde paa N. Vosborg 23. Februar 1859. Ialt kom 9 Repræsentanter til Stede, hvoraf kun findes navngivne de to for Bølling-Nørre Herreders Landboforening: Dresler, Debjerglund, og Jan Lauridsen, Faster, og for Skodborg-Vandfuld Herreders Landboforening Møllejer v. Brochdorff. Ved Mødet fremlagde Tang et Forslag til Love for Sammenslutningen, som Foreningerne i Forvejen var gjort bekendt med. Dette blev enstemmig vedtaget, men fik næppe den praktiske Betydning, som det kunde have faaet, om Forslaget var bleven vedtaget i rette Tid, og det var utvivlsomt den Gang, det af Trang til at komme bort fra de løse Forhold, hvorunder Subskribentforeningerne virkede, fremkom fra Helmuth Krarups Haand.

e. Svinet

var i det lille Brug sædvanlig overladt til Husmoderens og i det noget større, hvor Antallet var to, kun sjældent flere, til Bryggerspigens Omsorg og Pleje. Det maatte tage til Takke med et halvmørkt, ofte skiden og utæt Aflukke i et Tørveskur eller lignende Sted tæt ved Bryggerset, hvorfra der var let Adgang til at slænge lidt gammelsurt Affaldsføde for det fra en muret Beholder paa 2—3 Alens Dybde, som var anbragt under Bryggersmuren nær ved det Sted, hvor Opvaskningen

foregik. Beholderens Laag var delt i to Halvcirkler, hvoraf den ene lagdes i indefra og den anden udefra. I denne Beholder samlede man Affald fra Husholdningen, en Smule Mælk eller Valle, om der var noget til overs, Drav (Mask) fra Brygningen, Avner og lignende Ting. Om Vinteren tog man med en langskaftet Øse Indholdet op indefra, og om Sommeren, for at undgaa Stank i Huset, udvendig fra. Den mandlige Omsorg for dette Dyr indskrænkede sig til, efter Egnens Sprogbrug at kramme, pryne eller ringe det i Næsen, naar det blév altfor slem med at kaste omkring med Brostenene, og en Gang imellem gøre lidt rent under det, samt ved Lejlighed kaste lidt Opfejning fra Lo eller Lade, som der ikke var anden Anvendelse for, ind til det. Kun i Fedningstiden, der sædvanlig begyndte, naar Grisen var i en Alder af 8—12 Maaneder, og som strakte sig over et Tidsrum af 3—6 Maaneder, fik den et Tilskud af Korn i sin Føde.

Selskabet vilde næppe have ænset dette Dyr, om det ikke jevnlig var bleven paamindet af Skolelærer J. Fjord paa Holmsland; men han var jevnlig paafærde med sin paatrængende Paavirkning for at skaffe det en bedre Behandling. Og da han tillige var en ivrig Havedyrker og Roedyrker og selv havde et udmærket godt økonomisk Udbytte af sit Svinehold, var det hans Overbevisning, at Husmændene og den mindre Gaardbruger ved et noget større Svinehold, som til sin sure Kost fik et rimeligt Tilskud af Kaal, Kartofler og anden Rodfrugt, kunde forbedre deres økonomiske Stilling ganske betydelig. Ved Selskabets Møde 10. November 1840 fremlagde han et Skrift, han havde forfattet: „*Forslag til en forøget Svinebesætning*“, hvilket blev oplæst, hvorefter Pastor Lind, Vejrum, varmt anbefalede at lade det trykke og omdele til Medlemmerne.

Med Stemme flerhed besluttedes straks paa Selskabets Bekostning at lade det trykke i 500 Ekspl., hvoraf Selskabet vilde forbeholde sig 200, mens de 300 Ekspl. og Forlagsretten iøvrigt skulde være overladt Forfatteren til fri Raadighed. Men da Fjord erklærede, at han ikke ønskede nogen Fordel for sig, men bad Selskabet om at beholde alle Ekspl., bestemtes det, at de 200 Ekspl. skulde uddeles gratis til Medlemmerne, og Resten sælges til Fordel for Selskabets Kasse. At dog ikke en eneste sansede, at en passende Anvendelse af Indtægten vilde være, at den gik til Formaal, som kunde tjene til Svineavlens Fremme! Det blev ikke J. Fjords ihærdige Arbejde, der vakte de manges Interesse for denne Sag, men det er ikke usandsynligt, at hans Virksomhed var det Frø, der spirede i en mere grødefuld Jord og satte sin Frugt i Sønnen N. J. Fjords Arbejde for den samme Sag, over en Menneskealder senere.

Saa længe Koholdet var lille og Mælkeudbyttet ogsaa forholdsvis ringe, kunde der ikke være Tale om nogen større Forøgelse af Svinebestanden, udover hvad der var begrundet i dette Dyrs Evne til paa fordelagtig Maade at omdanne de nævnte Affaldsstoffer til et nærende og skattet Husholdningsprodukt.

Vel var der enkelte, som drev det noget videre, dels ved at holde en eller flere Grisesøer, og ved Salg af Grise skaffe sig kontant Indtægt, men navnlig ved at beholde nogle Grise til 4—6 Mdr.s Alderen, for derefter at sælge dem som Polte til Opkøbere, der drev dem til Sønderjylland — hvor Svineholdet var endnu mindre end her — og solgte dem til Fedning paa de Gaarde, som ikke var bleven forsynede af Egnens eget Grisetillæg, og det var slet ikke saa faa; men det var Sæsonforretning, som væsentligst indskrænkede sig til det sildige Foraar. Fra Midten af forrige Aarhundrede

var denne Handel med Polte slet ikke saa ubetydelig, vistnok størst i 60erne, men den aftog hurtig, efterhaanden som Mejerivæsenet gik frem og afgav et naturligt Grundlag for at udvide og forbedre Svineproduktionen, for hvilken der samtidig blev god Afsætning i Hamborg og senere i England. Der vedblev dog endnu i 70erne at gaa enkelte Drifter Polte til Sønderjylland. Den sidste, som ihvert Fald til Fods er gaaet denne Vej, var opkøbt af Andr. Karstoft, nu Houvinkel ved Lemvig; ham mødte jeg, da han paa Vejen drev den gennem Ribe, netop som jeg skulde tiltræde Rejsen for at overtage hans Fødegaard, Bøllinglidé ved Skern. Dette Træf har bevaret denne lille Begivenhed saa sikkert i min Erindring.

f. Afsætning af Slagtekvæg*).

Mens Ove Krarup i 40erne samlede Interessen om Selskabet ved et ihærdigt Arbejde for Engvandingen, var Selskabets yngste Direktør, Tang, N. Vosborg, travlt optaget af et Arbejde for at skaffe bedre Afsætning for Vestjyllands Overskud af Stald- og Fedekvæg, en Opgave han hurtig vandt Interesse for blandt Studeopdrætterne. Tang var vel bevandret i vor Husdyravls, specielt Studehandelens Historie. Han kendte det 16. Aarhundredes store Studehandler, Biskop Beldenaks Bedrifter paa dette Omraade, der utvivlsomt gavnede Afsætningen af vort Kvæg i Udlandet, men, som det blev bebrejdet ham, gik vel nok vel meget af Profiten i hans egen Lomme. Ogsaa nævner han Studehandleren Mogens Grave, som skal have faaet Ideen til Studetolden ved Kongeaen. Denne Told skulde gaa i

*) Væsentligst udarbejdet paa Grundlag af et Foredrag, som Tang 1849 holdt i „Dansk Forening“ i København; trykt i Handels-, Told- og Posttidende 1. August 1851.

Kongens Kasse, men Mogens skulde som Belønning for Opfindelsen have Toldfrihed for de Stude, han selv udførte. Kongen fik imidlertid ingen Glæde af den snilde Husholder; thi han opkøbte næsten alle Stude, som gik over Toldgrænsen, og saa blev det jo ikke Kongens Kasse, Tolden kom tilgode. Tang havde selv Handelsblod i sine Aarer, idet hans Bedstefader i sin Ungdom drev en større Handel med Hollænderne om Stude. Hans første Tanke var da vistnok ogsaa den at faa oprettet den direkte hollandske Forbindelse, som var bleven afbrudt paa Grund af den danske Regerings idelige Forhøjelser af Udførselstolden, der fra Hollands Side først blev besvaret med at lægge en klækkelig Indførselstold paa dansk Kvæg, og til sidst med Forbud imod denne Indførsel.

Paa et Marked i Hamborg gjorde Tang imidlertid den Opdagelse, at det særlig var Englændere, der opkøbte de jyske Stude, som var fedede i Marsken, og da de betalte en god Pris for dem, var han dermed klar over, at det var i England, vi skulde søge vor Afsætning for denne Vare, en Opfattelse, som ogsaa en Forhandling med Pontoppidan og Etatsraad Westenholtz bestyrkede ham i. Fra N. Vosborg blev forsøgt med et Hold Stude, som Tang solgte for 60 Rdl. courant pr. Styk; de blev vejede ved Afgangen fra N. Vosborg og igen efter Ankomsten til Hamborg, en Vej-længde det tog 3 Uger at tilbagelægge, og som medførte et Svind af 160 Pd. og en Bekostning af 10 Rdl. pr. Styk. Studene solgtes i Hamborg for 80 til 87 Rdl. courant pr. Styk, alle paa en nær til engelske Købmænd. Dermed var Tang paa det rene med, at det gjaldt om at faa en direkte Dampskibsforbindelse i Stand mellem England og Vestjylland.

Før han tager fat paa denne Opgave, gør han endnu

1846 en Rejse til Amsterdam og Paris for at gøre sig bekendt med Afsætningen af Fedekvæg paa Markederne der.

Kammerherre Mylius havde nemlig i et lille Skrift udviklet en Plan til en Handelsforbindelse med Paris, hvor han mente, det bedste Marked den Gang var for vort Slagtekvæg.

I Amsterdam fandt Tang slet ingen Stude paa Markedet, og i Paris var Tilførslen alene maadelige Varer. Der fik Tang, siger han, „en tydelig Ide om Mysterierne i den franske Kogekunst, nemlig: ved Smagen af Sauce og Krydderier at bedrage for den Nydelse og Næring, Kødets skulde give“. Derfra tog han igen til Hamborg, hvor det fornøjede ham at se, hvorledes Englænderne, naar de fik en jysk Stud fat, lod deres Fingre løbe henad Siderne paa den, for at føle efter Beufstykkerne. Han havde nemlig for adskillige Aar siden modtaget en Forespørgsel fra Regeringen, hvori den forlangte Oplysning om, „hvad Grunden var til, at den jyske Studedefning ej betalte sig som forhen, og hvad der igen kunde bringe den i Opkomst?“ hvortil han havde svaret: „at det fornemlig var den franske Sauce, der havde fordærvet Fedningen, og det vilde blive den engelske Beuf, der igen skulde ophjælpe den“.

Som det var efter Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskabs Ønske om, at faa Forholdene grundig undersøgte paa de forskellige Markedspladser, hvorom der var Tale, var det med fuld Tilslutning fra dette, at Tang, som paa det Omraade ubestridt var Selskabets betydeligste og egentlig eneste Kraft, tog fat paa Hovedopgaven, at faa oprettet den Forbindelse for direkte Udførsel til England, han og mange af de vestjyske Studedefedere ventede sig saa meget af.

Det første Skridt i den Retning var vistnok Tangs

Samarbejde med Formanden for Landboforeningen for Ribe Amts nordlige Del, Hansen, for at prøve en Forbindelse mellem Hjerting og London. Ved Hjerting var der en Anlægsbro, hvor Smaaskibe lagde til og tog Varer til Holland og England, men Forholdene var vanskelige og Skibsfarten derfra ringe og ubestemt. Tang yndede ikke rigtig Stedet, tildels ogsaa af den Grund, at der kun var lidt Kvægfedning i Vardeegnen, men forsøgte dog selv med en Sending derfra, som naaede England til et flovt Marked og med 40 Rdl. Omkostninger pr. Styk.

Samtidig havde dog Tang arbejdet for en Forbindelse med England gennem Aggerkanalen, enten ved lejede eller egne Skibe. I sidste Tilfælde maatte der oprettes et Aktieselskab. Englænderne tilbød at tegne Halvdel af Aktiekapitalen, 20,000 Rdl., imod at Danskerne tegnede den anden Halvdel. Ved et Møde i Lemvig besluttede Selskabet at afslaa Englændernes Tilbud, og i Stedet for oprette et Aktieselskab bestaaende af danske Landmænd og Handlende alene. For at fremme Sagen paa den Maade, valgtes en Kommite bestaaende af Tang, Petersen paa Rysensten og Breinholt paa S. Vinkel.

Imidlertid følte Aalborg sig forurettet ved en saadan Foranstaltning. Denne By fandt det formaalstjenligere, at Vestboerne sendte deres Produkter med Smaaskibe til Aalborg for derfra at sendes til København, Norge eller England, og Thy- og Morsingboerne kunde ikke modstaa lokkende Tilbud fra den Side.

Ved et Møde, Komitéen holdt i Nykøbing, „gjorde disse Hensyn sig til Dels gældende fra Mors og Thy“, siger Tang, „hvorimod Limfjordens sydlige Side, Holstebro og Lemvigegnens Beboere saavel som Sallingboerne talte den store Vestfarts Sag.

Ideerne vare imidlertid herved blevne delte. Sagen

var svækket, en Sag, hvortil de samlede Kræfter havde været nødvendige.“

Tang nævner i denne Forbindelse de svigtende Mors og Thyboer som „Thyboniter og Morsbeboere“, maa-ske som en Spydighed til den Befolkning, som heller ikke fra Fortiden havde noget godt Skudsmaal for Trofasthed i Fælleskab med deres Nabofolk.

Komitéen maatte nøjes med indtil videre at forsøge med et lejet engelsk Skib: men da dette Skib krævede 9 Fod Vand, og Aggerkanalen kun havde 7 Fod, kunde det jo ikke gaa ind, og saaledes var ogsaa dette Forsøg ødelagt; Krigen gjorde vel ogsaa sit til, at Sagen blev stillet i Bero. Ribe Amts nordre Landboforening viste endnu i Aaret 1850 Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab den Tillid, at den i en Skrivelse dateret 24. Septbr. 1853 tilsiger det sin Tilslutning til „ethvert Andragende, som dette Selskab maatte finde passende at stille til Regeringen i Sagen om en bedre Dampskibsforbindelse mellem England og Vestjylland; men til Trods for Tangs Varme for Sagen, hans Evne til at tale den og den Tillid, der vistes ham fra alle Sider, lod Hindringerne sig ikke den Gang overvinde, dog betyder det jo ikke, at hans Arbejde derfor var unyttigt eller forgæves, men blot at Frugten maa søges et Par Tiaar længere frem i Tiden.

*

Det var utvivlsomt efter Samraad med Tang, at Etatsraad Westenholtz til Støtte for den ventede ny Forbindelse i Aaret 1853 fik oprettet et Kursus i England for danske, hvor de kunde lære Kvægfødning, som den passede for det engelske Marked. Til dette Kursus betalte Westenholtz selv en Understøttelse til hver Elev paa 50 Rdl., medens Landhusholdningsselskabet og det landøkonomiske Selskab, hvor Eleverne havde Hjemsted,

hver ydede en lignende Sum. — Da der ikke efter 1845 findes opbevaret nogen egentlig Forhandlingsprotokol for Selskabets Møder, og da heller ikke Landhusholdningsselskabets Arkiv paa dette Punkt har kunnet give fornøden Oplysning, har jeg maattet nøjes med det Faktum, som indeholdes i et Par gl. Breve, at de to Selskaber i et Tilfælde hver har bidraget 50 Rdl. i i det Øjemed, og intet tyder paa, at dette skulde være noget Undtagelsestilfælde. — Som Ansøgere til det første Kursus meldte sig fra Ringkøbing Amt følgende: „1) Landvæsenselev Niels Lund, Søn af Hr. Candidatus pharmaciæ Lund i Gammel Mølle, 2) Niels Jørgen Birk, Søn af Skolelærer Birk i Hoven, 3) N. S. Sørensen af Hygum, 4) Andr. Graham, Schafhuset i Sunds, 5) Avlsforvalter Peter Thomsen, Andbæk, 6) Landvæsenselev Christian Rahbek, Søn af Rahbek, Dalagergaard, 7) Jens Christian Bertelsen af Raasted. Af disse blev, om ikke flere, Christian Rahbek antaget. Om ham findes i Aaret 1854 i Ringkøbing Amtstidende Nr. 53 i Referatet af Selskabets Møde i Ringkøbing 26. Juni følgende Notits: „Hr. Rahbek, der nylig er hjemkommen fra England efter et Aars Ophold der, foredrog adskillige interessante Meddelelser om Qvægfeeding, Roedyrkning og det engelsk Landbrug i det Hele“. Desværre synes det ikke muligt at fremskaffe Oplysninger om, paa hvad Maade Rahbek og mulig andre, som har haft Kursus i England, udnyttede de der erhvervede Kundskaber, og hvilken Indflydelse den Indsigt, de havde tilegnet sig i engelsk Landøkonomi, fik paa den hjemlige Kvægopdræt og Fedning.

g. Mejerivæsen.

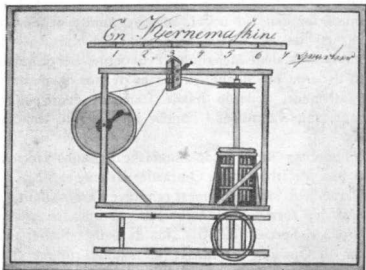
Det kan kun glæde, om end samtidig undre enhver af os danske, at vort lille Land, der indtil for 50 Aar

siden indtog en saa beskedent Plads i Rækken af de Lande, for hvilke Mejerivæsenet havde større økonomisk Betydning, blev førende i den stærke Udvikling, dette Alverden over har gennemløbet i den sidste Menneskealder. Dernæst maa det undre, at det for Mejerivæsenet saa sent interesserede Vestjylland blev Andelsmejeriernes Vugge. Der findes næppe i vestjysk landøkonomisk Virksomhed før den Tid noget, som begrunder denne Forrang, og det er derfor heller ikke saa sært, at vort ældre interesserede Mejerifolk, Fynboerne, længe stredes med Jyderne om denne Ære, som de nok ikke var fri for at mene, Jyderne havde franarret dem paa en Maade, som var noget i Familie med et lille Handelspuds.

Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskabs Virksomhed paa Mejerivæsenets Omraade var meget ringe, og indskrænkede sig til de mest primitive Foranstaltninger. hvorefter den første var i Aaret 1831 at udsætte en Præmie paa 8 Specier (32 Kr.) „for de bedste Sætter eller Sikar til Opsining af Mælk; de skulde rumme 5—6 Potter og være glasserede“. Fra Mette Jacobsdatter i Idum og fra en Mand i Strelluf blev til et Møde fremsendt Sætter; men da man ikke vilde bestemme Præmien „før Selskabets høje Præces kunde faa Lejlighed til at afgive Skøn i Sagen,“ maatte den endelige Afgørelse udsættes til næste Møde. Den udsatte Præmie blev da udbetalt Mette Jacobsdatter med Fradrag af 3 Rdl., fordi Glassuren var mangelfuld, og Manden fra Strelluf kom slet ikke i Betragtning.

I Aaret 1839 anskaffer Selskabet 100 Ekspl. af et paa Fyn udkommende Prisskrift angaaende Mælkens, Flødens og Smørrets Behandling „som udsendes til Gennemlæsning af Bønder“. Ved et Møde i August 1841 oplæses en Anvisning til „at adskille Smørret fra

Fløden ved Hjælp af Allun, saa at Afsondringen derved ikke blot bliver langt renere og fuldstændigere end ellers, men ogsaa det reneste Smør produceres og en halv Gang mere end sædvanlig erholdes. Selskabet forholdt sig vistnok tvivlende, og der blev intet tilført Protokollen om Sagen. 21. Januar 1845 stilles Smør-

udvindingsspørgsmaalet til almindelig Forhandling. Fenger mener, at det bedste Raad for at faa Smør af Fløde, som ellers ikke vil give Smør, er at tage en Haandfuld Rævehaler eller Ulvefod og koge i en Pot Vand, hvormed Kærnen afskylles. Forøvrigt indskærper han, at man nøje paaser, at Flødens Varmegrad under Kærningen ikke gaar under 10. Ole Kirk mener, Vanskeligheden ved at kærne Smør ofte har sin Grund i, at Kørne græsses paa vaade og mosede Enge. Med et lille Forsøg paa at faa nogen til at lære at lave Chester og hollandsk Ost og Anskaffelsen af hosstaaende Tegning til en Maskinkærne synes Selskabet at være færdig med denne Sag.

VI

Selskabets Bogsamling.

I Selskabets første Aartier var J. B. Krarup og Fjelstrup næsten ene om Arbejdet med at udbrede landøkonomisk Oplysning blandt Selskabets Medlemmer. Selv skrev de talrige Afhandlinger om „Genstande“, som særlig havde Interesse for Vestjylland, og desuden modtog Selskabet mellem Aar og Dag mange Skrifter af lødigt landøkonomisk Indhold som Gave fra Landhusholdningsselskabet. Som før nævnt, blev det meste af, hvad der ad de Veje kom i Selskabets Eje, efterhaanden som det fremkom, oplæst i dets Møder og ellers sendt i Cirkulation blandt Medlemmerne. Senere fik Dahl som Bibliothekar mest den Opgave at virke for, at Selskabets Skrifter kom Medlemmerne til størst mulig Nytte; men ogsaa paa anden Maade virkede han for Oplysningens Fremme, saavel til faglig Oplysning indenfor Lærerstanden for dens egen og for Skolens Skyld, som for gennem den at udbrede landøkonomisk Oplysning til Almuen. I det Øjemed indsendte han i Aaret 1839 til Landhusholdningsselskabet følgende „Underdanigst Ansøgning“:

„I Aaret 1835 stiftede 12 Skolelærere i Hjerm og Ginding Herreder i Ringkøbing Amt en Læseforening, som fornemmelig havde til Hensigt at anskaffe saadanne Skrifter til Gennemlæsning, der hører til Skolelærerens Kald, og tillige, hvis Evnen tillod det, enkelte økonomiske Skrifter. Senere blev man enig om, at anskaffede Skrifter ei skulde afhændes, men opbevares, og den voksende Bogsamling tjene til Udlaan blandt Interessenterne. Flere af Foreningens Medlemmer have, i de af samme Selskab i 1837 oprettede Skolelærer-Conventer, ytret det Ønske, at kunne virke noget til

Gavn for Almuen i deres Kreds, ogsaa i landøkonomisk Henseende, hvilket man mente især vilde ske ved Læsning af gode Skrifter; men de allerfleste Skolelæreres Kaar ere saaledes, at de endog med den bedste Villie ej kunne bidrage synderlig dertil enten med Bøger eller Penge. Undertegnede vover derfor paa Læseforeningens Vegne at fremkomme med underdanig Begæring om, at det kgl. Landhusholdningsselskab gunstigt vil skænke vort Selskab en Del af dets Skrifter til benævnte Øjemeds Opnaaelse under den Betingelse, at saavel de Skrifter, som saaledes maatte skænkes os, som og de økonomiske Skrifter, hvilke Læseforeningen allerede er og fremdeles maatte komme i Besiddelse af, skulle, saasnt de have cirkuleret imellem Foreningens Medlemmer, indskrives i Cataloget under en særegen Afdeling og fortrinligen tjene Almuen til Udlaan.

Holstebro, den 27. Juni 1839.

Underdanigst, J. Dahl,

Formand for ovennævnte Læseforening og Lærer ved Holstebro Borgerskole."

Ansøgningen, som varmt anbefaledes af Distriktets Provst, Pedersen, har tillige fra Provst J. B. Krarup følgende Paategning:

„Med megen Fornøjelse erfarer jeg af nærværende underdanige Ansøgning, at de kjære Skolelærere i den Egn, hvor jeg tilforn virkede, og især den saare brave Skolelærer Dahl, som jeg erkender at være den fortrinligste iblandt dem, have Sands for at udbrede gavnlige Kunskaber paa mere end netop den Maade, som deres egentlige Kald forpligter dem til; jeg tillader mig derfor for det høje Selskab paa det bedste at anbefale dette Andragende til gunstigste Bønhørelse.

Gjerløv Præstegaard, 14. Juni 1839."

Ved Selskabets Møde i Holstebro 30. August 1842

bestemtes paa Forslag af Fjelstrup, „at af de Smaaskrifter, Selskabet udgiver, skal hver af Medlemmerne have et Eksemplar gratis, hvert af Amtets Sogneforstanderskaber eet og hvert Sognebibliothek eet. Desuden skulle altid 25 Expl. forblive i Selskabets Bibliothek, og bemyndiges Direktionen til at uddele Expl. til det kgl. danske Landhusholdningsselskab og andre landøkonomiske Selskaber“. Med megen Glæde og mange Taksigelser modtog Selskabet „Den landøkonomiske Skoleven“ som Gave fra dens Forfatter, Provst J. B. Krarup.

1845 fremsatte Sognefoged, Amtsraadsmedlem M. Lind ved Selskabets Møde i Lemvig 19. September det Forslag, at Selskabet skulde virke for almindelig Oprettelse af Aftenskoler for den konfirmerede Ungdom, hvilket man dog mente var en Sag, som laa udenfor den betegnede Grænse af Selskabets Virksomhed, men skulde der i de oprettede Aftenskoler foredrages landøkonomiske „Genstande“, vilde Selskabet dertil gerne skænke de landøkonomiske Bøger. Der forelaa allerede den Gang en Ansøgning fra Borris-Faster om Hjælp til et Sognebibliothek, hvormed en Aftenskole skulde forbindes.

I Aaret 1856 fremkom fra Hammerum Herreds Landboforenings Formand, Helmuth Krarup, Skibbildgaard, et Forslag om, „at dele Selskabets landøkonomiske Bibliothek i 5 Afdelinger, en til hver Landboforening i i Amtets 5 Jurisdiktioner, som efter eet Aars Forløb cirkulerede videre og blev afløst af en ny Afdeling“. Meget tyder paa, at dette Forslag blev fulgt, og at de 5 Afdelinger har skiftet Opholdssted en Gang om Aaret, indtil de havde gjort Rejsen rundt til alle Amtets 5 Landboforeninger, men derpaa er bleven fastliggende af Mangel paa det Mindstemaal af Interesse, som var nødvendig for at overstaa Flyttedagens Besværligheder,

hvad der vel ogsaa var ret ligegyldigt i en Tid, da kun Præster, Proprietærer og enkelte Skolelærere læste et Landbrugsblad. Det og anden Landbrugsliteratur sørgede de nok for at skaffe sig.

Nu læser Præster og Skolelærere ikke mere den Slags. Man skulde da vente, at til Gengæld de danske Bønder med samme Flid som fordem de gamle Præster nu var Læsere og Medskabere af vor Landbrugsliteratur.

Forskelligt.

Ved Selskabets Møde i Ringkøbing den 15. December 1845 foreligger „en af Civil-Ingeniør v. Buchvaldt i Holsten udarbejdet Plan til en Jernbane fra Hjarbæk ved Limfjorden over Viborg langs ad Jyllands og Slesvigs Ryg til Rendsborg“, og ved samme Møde holdt Tang et Foredrag over Kreditforeningers Væsen og Indretning. Om disse to Sager lovede Tang at give udførligere Oplysninger gennem Bladartikler.

I flere Aar arbejdede Selskabet paa at faa oprettet en Brandkasse for Nord- og Vestjylland, hvor Brandskaderne har været yderst ringe i Sammenligning med Østifterne og det sydøstlige Jylland. Selskabets Jurister har saaledes regnet ud, at følgende Amter i Tidsrummet 1840—51 har udbetalt til fremmed Brandskade foruden til sin egen:

„Ringkøbing Amt 60,799 Rdl., Ribe Amt 60,379 Rdl., Thisted Amt 42,211 Rdl., Hjørring Amt 40,395 Rdl., Aalborg Amt 59,639 Rdl., Viborg Amt 12,684 Rdl., Randers Amt 81,775 Rdl. og Skanderborg Amt 5,756 Rdl., hvorimod Aarhus Amt i bemeldte Tiaar har taget et Tilskud af 7,603 Rdl. og Vejle Amt 375 Rdl. Jylland har saaledes i det Hele i dette Tidsrum afgivet 422,656 Rdl. til Østifternes Brandskader.“

Naar det desuagtet synes, at Selskabet ikke opnaar at komme til noget Resultat i dette Spørgsmaal, da maa Grunden søges i Uenighed, dels om Brandkassens Størelse med Hensyn til Omraade, og dels med Hensyn til, hvilke Forsikringsgenstande den kunde omfatte; idet nogle ønsker en stor Brandkasse f. Eks. for hele Jylland, andre, at den kun skal omfatte Nord- og Vestjylland, og atter andre kun Ringkøbing Amt alene, og endelig er der dem, der modsætter sig, at Brandkassen overtager andre Forsikringer end Bygninger, mens andre holder paa, at den ogsaa maa overtage Forsikring af Besætninger mod Brandskade. Det er kendeligt, at Delings-Interesserne, som er fremkommen gennem Dyrskuebevægelsen, gør sig stærkt gældende, og virker lammende paa det gamle Selskabs Virksomhed i alle Led.

Slutning.

Det har været Forfatteren til megen Glæde i halvandet Aar næsten daglig at sysle med dette gamle Selskabs Historie, og saa at sige paa hvert Blad finde Udtryk for, med hvilken Kærlighed dets ledende Mænd omfattede denne Virksomhed, deres eget Landbrug og deres Erhvervsfællers; thi Landbruget var jo den Gang ogsaa Præstens Levebrød næsten lige saa fuldt som Bondens. Det har været velgørende at se, hvor samvittighedsfuldt de ofrede sig for at hjælpe andre frem til en selvhjulpen Stilling og føre det danske Landbrug frem til en ærefuld Plads imellem de andre Samfundserhverv, uden at de under de vanskelige Kaar for Landbruget lod sig friste bort fra Kamppladsen til en anden Samfundsstilling. Thi ingen kan tvivle om, at disse evnerige Mænd kunde have opnaaet Stillinger i Sam-

fundet, som havde indbragt dem mere Guld og større Anseelse i deres Samtid.

Maatte deres Færd og Gerning vedblive at være Forbillede for Landbrugets ledende Mænd nu og i Fremtiden!

GODSSLAGTNINGEN I BØVLING AMT*)

AF S. NYGÅRD

Den række af hårde krige, der hjemsøgte Danmark i Christian den fjerdes og Frederik den tredies tid, og som ikke mindst ramte Jylland, udsugede landets økonomiske kraft og tilføjede det dybe sår, som der skulde lange tider til at helbrede. Overalt herskede der, da fredelige tider atter vendte tilbage, fattigdom og modløshed; byernes i forvejen ringe handel var ødelagt, og på landet var skovene forhuggede og talrige gårde lå øde og udyrkede i lange tider. Man kunde have ventet, at jorden snart igen vilde have givet grøde og landet være kommet til kræfter, men således gik det ikke. Et usselt foldudbytte, høje skatter og lave kornpriser i forbindelse med andre årsager bevirkede, at det viste sig næsten umuligt at få de øde gårde genopbyggede og besatte; der var simpelthen så stor fattigdom, at man ikke en gang formåede at bære de forholdsvis små udgifter, der skulde til for at få opført de forfaldne boliger, og der var næppe korn nok tilovers til udsæd på en tid, da

*) For at begrænse anmærkningernes antal til det mindst mulige, skal det her bemærkes, at de vigtigste kilder er Viborg landstings skøde- og panteprotokoller og de pågældende amtstuers kontributionsregnskaber, hvilke kilder det som regel er blevet anset for overflødigt her at henvise til.

det ofte kneb med det nødvendige fødekorn, så meget mindre som man på de udpinte jorder ofte næppe kunde vente at få udsæden hjem igen. En tør sommer kunde på de lidet modstandsdygtige agre få hele høsten til at slå fejl, eller en barsk vinter kunde ødelægge hele vintersæden. De slet gødede og slet behandlede jorder, der i århundreder var blevet udpinte ved idelige langstræede afgrøder, fordi man næppe nok kendte andre sædarter, skuffede så tidt ethvert håb. Derfor hører vi endnu en menneskealder efter den sidste svenskekrig stadig proprietærernes klager over, at det er dem umuligt at udrede deres godes skatter, fordi en del af det ligger øde siden krigens tid, og kronen måtte bøje sig for disse krav og bevilge stadige eftergivelser af skatterestancer på en tid, da den selv i så høj grad trængte til penge. Den fred, der var vundet 1660, blev jo nemlig ikke af lang varighed. Det forarmede land måtte først bære den skånske krig og derefter den store nordiske. Selv om ingen af disse krige medførte ulykker af samme art som de foregående, tærede dog også de stærkt på landets kræfter og forhalede dets genrejsning. Således forløb der to, ja næsten tre menneskealdere af enevældetiden, inden det lysnede for det danske landbrug. Det fremskridt, som derefter langsomt begyndte og senere tog en uanet fart, skyldtes dog ikke så meget formindskede skatter som helt andre årsager, nemlig stigende priser paa korn og andre landbrugsprodukter *) og et forbedret landbrug i forbindelse med den deraf følgende radikale omformning af landboforholdene i det hele. Slag i slag fulgte nu store og små reformer, snart efter regeringens initiativ,

*) Se Falbe Hansen: Stavnsbåndsløsningen og landboreformerne I. 83.

snart foranledigede af bedre indsigt hos enkelte personer. Man begyndte at bruge mergel, man fremmede selveje, man afløste hoveri,*) man indførte nye kulturplanter, man udskiftede, man udparcellerede, man opdyrkede hedejorder, man afvandede enge og moser, man indførte forbedrede agerdyrkningsredskaber, man hævdede stavnsbåndet, man sørgede for bondestandens oplysning, man fandt nye gødningsstoffer, man fremmede husflid, man sørgede for bedre avlsdyr, bedre loer, lader og stalde, man eksperimenterede i alle hensender, lod sig belære udefra eller gik selv i spidsen for den ny udvikling, og resultaterne var i virkeligheden ofte forbløffende gode. Det er vist vanskeligt eller ganske umuligt at afgøre, hvad der mest virkede til det store fremskridt på så mange områder, men der er dog ingen tvivl om, at baggrunden for det hele er de stadig stigende priser på landmandens produkter, så vist som, at alle disse eksperimenter og alle disse forandringer og forbedringer kostede penge — ofte mange penge — og de, der stillede sig uvilligt overfor det nye — og de var mange — fremhævede da også stadigt, at de ikke formåede at bære de udgifter, der vilde følge med slige forandringer — navnlig udskiftning — idet man dog stadig skimter igennem, at det er uvilje overfor det nye, der holder dem tilbage. Og kunde man vel undre sig over, at navnlig de gamle havde ondt ved at følge med i tider, hvor udviklingen gik med kæmpeskridt i forhold til, hvad man var vant til at se. Lige siden reformationstiden havde ingen her til lands set så gennemgribende forandringer fuldført så hovedkulds. Man var vant til en ganske langsom,

*) Således blev bønderne under Astrup i Salling fritagne for hoveri af Peter Malling, der ejede gården 1750—67 (Gemt og glemt III. 159). Det blev dog snart efter indført igen.

næsten umærkelig udvikling eller til fuldkommen stilstand i de fleste forhold. Der var dog intet, som foreløbig kunde standse fremskridtene. De fortsattes ustandseligt gennem et par menneskealdre. Så brød nye ulykker ind over landet og syntes at ville slå meget af det i stykker, som allerede var opbygget, men samfundet var nu blevet så moderniseret, så elastisk, at det kunde bære dem; der kom en forholdsvis kortvarig standsning i udviklingen, men der skete intet brud; i løbet af mindre end en snes år, i hvilke vel fremskridtene gik småt, men dog ikke gik i stå, kom samfundet over de onde tider og tog fat igen. Der er ikke megen lighed mellem et dansk landbrug i Christian den sjettes og i Christian den tiendes tid.

Det er bekendt nok, at indtil midten af det 18. århundrede formede landbruget sig overalt i Danmark næsten udelukkende på den måde, at herregårdene var forholdsvis store agerbrug, der navnlig dreves ved hoveri af de underliggende bønder. Selvejernes antal var overordentlig ringe, fæsternes des større. Husbonden — herremanden — indestod regeringen for betalingen af fæsternes skatter og nød til gengæld skattefrihed for hovedgården, når det tilliggende fæstegods i to miles omkres fra hovedgården var mindst 200 tdr. htk. Regeringen blev derved i høj grad interesseret i at holde herremanden — proprietæren — oven vande, da kun det kunde give nogen sikkerhed for, at skatterne blev betalt i rette tid. Lovgivningen rettede sig derfor mere efter, hvad der kunde sikre herremanden i hans forhold til bønderne, end efter, hvad der var billigt og rimeligt set fra disses synspunkt. Trods de enevældige kongers venlige sindelag over for bonden blev derfor efterhånden hans stilling i visse egne af landet ret besværlig, navnlig når han var så uhel-

dig at få en hårdhertet og ondsindet husbond eller — navnlig på de store godser — kom til at stå under en brutal ridefoged, der misbrugte den ham betroede stilling som husbondens fuldmægtig, hvad han i reglen havde rig lejlighed til. Alt i alt har man dog ikke det indtryk, at bonden i almindelighed i Jylland blev slet behandlet, mindst i Vestjylland, hvor mange af hovedgårdene var ret små og hoveriet derfor mindre trykkende. Den vestjydske bonde bevarede altid en rank ryg — åndelig set — og at han mindst af alt var forkuet viste sig, da reformtiden begyndte. Mens hans standsfæller på øerne og i det østlige Jylland endnu fortsatte deres liv i de gamle former, når ikke folk, der stod højere end dem, løste deres lænker, sprængte mange vestjyder selv alle bånd ved egen kraft og af eget initiativ. Det er herom der skal gives nogle oplysninger i det følgende, eller rettere en oversigt derover, da den hele bevægelse forud er stykkevis bekendt fra mange sider. Det kunde være naturligt i denne forbindelse at betragte hele Vestjylland fra Kongeåen til Jammerbugten eller i det mindste til Limfjorden, men for at begrænse undersøgelsen til en tidsskriftartikkels omfang, er det nødvendigt at nøjes med et mindre område, og jeg har da valgt Bøvling amt; dette udgjorde ikke et afrundet hele, da det bestod af Skodborg, Vandfuld, Ulvborg, Hind og Ginding herreder; ved Hjerm herred deltes det altså på en påfaldende måde, hvorfor man kunde føle sig fristet til at behandle Skodborg-Vandfuld og Hjerm-Ginding herreder, eller Ringkøbing amts nordre del, men jeg har følt betænkelighed ved at bryde den gamle administrationsinddeling og er derfor blevet stående ved Bøvling amt. Vi vil da i det følgende kaste et blik på, hvordan bondens trang til selv at eje sin jord og til at

være sin egen herre har omformet ejendomsforholdene i dette amt gennem udstykning og udparcellering i i løbet af forholdsvis kort tid, hvordan bondegård paa bondegård brød fæsteforholdet, og herregård på herregård smuldrede hen, fordi dens fordums relative storhed ikke passede til de nye forhold.

I Bøvling amt var der i middelalderen og op i den nyere tid — ligesom iøvrigt næsten overalt i Danmark — langt flere herregårde end nu, men det lader sig ikke gøre at fastslå med bestemthed, hvor mange der var på et enkelt givet tidspunkt, da det for manges vedkommende er umuligt at afgøre, når de blev herregårde og når de holdt op med at være det. Slår man op i sidste udgave af Trap, vil man finde nævnt en mængde hovedgårde, der nu forlængst er forsvundne, og tæller man efter i O. Niensens beskrivelser af Skodborg-Vandfuld og Hjerm-Ginding herreder og i Storgaard Pedersens beskrivelser af Ulvborg herred og af Hind herred, vil man finde, at der henholdsvis i Skodborg, Vandfuld, Ulvborg, Hind og Ginding herreder har været 28, 8, 11, 10 og 13 herregårde. Efter danske atlas (ca. 1768) var de tilsvarende tal 12, 2, 7, 7 og 4, og efter Trap 10, 1, 6, 5 og 4, hvilket vil sige, at der i hele amtet fra tid til anden har været 70 herregårde, at der ca. 1768 kun var 32 og at tallet ca. 1900 var sunket til 26. Da der i virkeligheden er mere end 70 gårde, der i længere eller kortere tid har været herregårde, vil det sige, at mindre end en tredjedel er kommet igennem tidens omvæltninger og iøvrigt ingenlunde med helt skind; tiden har mer eller mindre plukket dem alle sammen; alle har de mistet deres gods og næsten alle er blevet formindskede ved udparcellering, for ikke at tale om de mange, der er sunket ned til at blive bøndergårde.

Det må dog ikke overses, at samtidig med, at hovedgårdene er blevet færre i amtet og mindre af hartkorn, er der opstået en hel del proprietærgårde, der omtrent er af samme størrelse som hovedgårdene, og som altså i realiteten vejer lige så meget til som hine, navnlig nu, da tiendefriheden er blevet et fælles gode; den var jo forhen — ved siden af skattefriheden — et af hovedgårdenes mest reelle privilegier. Blandt sådanne større ejendomme, der er voksede frem i nyere tid, kan nævnes: Vandborg Vestergård (27 tdr. htk.), Brejnholt ($14\frac{1}{2}$ tdr. htk.), Engbjerggård (16), og Fjordvang ($14\frac{5}{8}$); en del af disse proprietærgårde er ældre hovedgårde, som har mistet deres tidligere privilegier, som f. eks. Herpinggård (14 tdr. htk.) og Møgelgård (12), eller parceller af tidligere hovedgårde, som f. eks. Nygård (32). De giver — som man ser — ikke hovedgårdene meget efter i hartkorn, navnlig ikke de nuværende hovedgårde, og er utvivlsomt fuldt paa højde med de fleste af de forlængst forsvundne hovedgårde, der ikke var andet end større bøndergårde, som en fattig adelsmand selv havde taget i brug, gårde paa omkring en halv snes tønder hartkorn, af samme type som Møgelgård, der i Christian den femtes matrikel stod for $11\frac{3}{4}$ tdr. htk., Krogsgård, der stod for $10\frac{5}{8}$, eller Nøragergård, der stod for $10\frac{1}{2}$.

Hvilke hovedgårde, der ved sidste århundredskifte fandtes i de 5 herreder, hvoraf Bøvling amt bestod, tør forudsættes bekendt for nærværende tidsskrifts læsere, og den, der ikke er klar over det, kan finde dem nævnt i 5. bind af Trap. De var, som foran anført, 26 i antal. Da Danske atlas udkom, var der 6 flere, nemlig Herpinggård, Krogsgård, Store Ørs, Søgård, Vennergård, og Sønder Vosborg; Rindumgård, der nævnes sammesteds, var

vel tiendefri, men ikke nogen hovedgård. Hundrede år tidligere var der yderligere mindst 4, så at det samlede antal den gang var 36. Disse 4 var Brunbjærg, Damsgård, Møgelgård og Nøragergård, alle mindre gårde, hvis sædegårdsfrihed det ikke har kunnet betale sig at hævde. Skattelovgivningen formede sig nemlig således i Christian den femtes tid, at de små sædegårde blev særlig vanskeligt stillet; de skulde — som ejerne selv ofte udtrykker det — både skatte som en proprietær- og som en [bondegård, når de ikke blev kompletterede med 200 tdr. htk. bøndergods, hvad ejerne ofte ikke formåede, hvad enten de nu ikke havde råd til det, eller gods ikke var at få til købs, hvilket sidste let kunde ske i egne, hvor herregårdene lå særlig tæt. Ejerne havde da ofte ikke anden udvej, end at opsigte deres gårdes frihed til tinge. Det gjorde Mads Pedersen for Brunbjærgs vedkommende 1690 *), baron Ove Henrik Juel for Damsgårds vedkommende 1713 **) og Oberst Morten Barthold for Nøragergårds vedkommende 1690 ***). Antagelig er Møgelgårds frihed også bleven opsagt ved denne tid, da den 1686 lå som en bondegård under Rammegård †). Nøragergård regnedes iøvrigt senere under Ulsunds hovedgårdstakst, og da dennes ejer 1830 solgte den, siges den at være af fri hovedgårdstakst og 10^{1/2} td. htk. ††)

Fra slutningen af det 17. århundrede fandtes der således 32 hovedgårde i Bøvling amt, og dette tal

*) Viborg landstings skøde og panteprotokol XXVI. 9.

***) Smst. XXXV. 183.

***) Smst. XXV. 235.

†) Smst. XXIII. 197 og oftere.

††) Skodborg-Vandfuld herreders auktionsprotokol fol. 150 og justitsprotokol fol. 253.

holdt sig til ind i det 20. århundrede. I reglen må man dog regne med 33 eller 34, da Store Ørs hele tiden og Stubbergård i længere tid var delt i to selvstændige halvdele. Der fremkom da det i sig selv lidt kuriøse forhold, at halvdelen af den kun lille gård Ørs — den var kun ialt mellem 11 og 12 tdr. htk. — var en komplet privilegeret sædegård under baroniet Ryssensten, mens den anden halvdel var ufri og lå blandt Kabbels bøndergods. Ligeledes var en tid lang halvdelen af Stubbergård fri, den anden ufri.

Af disse 32 — eller om man vil 34 — hovedgårde var der kun nogle få, der aldrig blev kompletterede, nemlig Herpinggård, Krogsgård, Ryberg og Strandberggård samt halvdelen af Ørs. Alle de andre havde den meste tid, nogle dog kun i kortere tid, komplet tilliggende af bøndergods. De var naturligvis af højst forskællig størrelse. Af dem alle var Voldberg den største med $98\frac{1}{8}$ td. htk. ager og eng og $12\frac{3}{4}$ td. htk. mølleskyld, men Landting overgik den for så vidt dens ager og eng var lidt over 100 tdr. htk., hvoraf dog næsten 10 tdr. lå udenamts; Sønderbygård i Hjerm herred hørte nemlig under Landtings hovedgårdstakst. Andre meget anselige gårde var Estvadgård (ager og eng $74\frac{3}{4}$, mølleskyld $11\frac{5}{8}$), Nørre Vosborg, der var omtrent 66 tdr. htk., og Venergård, Søndervang og Pallesbjærg, der alle var omkring 60 tdr. htk. Gennemgående var dog Bøvling amts hovedgårde ikke store; holder vi os til tiden, før udskiftningen var begyndt, finder vi, at 8 var under 20 tdr. htk., 9 mellem 20 og 30, 4 mellem 30 og 40, 6 var mellem 40 og 60, 5 over 60. Deres samlede hartkorn var 1163 tdr. htk. ager og eng og 66 tdr. htk. mølleskyld. Skovskyld fandtes ikke i amtet. Gennemsnitlig var de altså af ager og eng 36

tdr.*). Således stod det til, indtil udparcelleringen så småt begyndte 1768 med Vennergård og i alt væsentligt, indtil udparcelleringen tog fart henimod slutningen af det 18. århundrede. De forandringer, denne medførte, skal vi senere komme tilbage til og ved tal vise den umådelige betydning, den fik i dette amt.

Som ovenfor omtalt var hovedgårdenes skattefrihed afhængig af, at de i en omkres af 2 mil fra gården havde 200 tdr. hartkorn bøndergods; havde de det, fik de som kompensation for den risiko, der var forbundet med at indestå for skatten af godset, selv skattefrihed. Denne begunstiging var i sig selv naturlig, og at den virkede tilfredsstillende efter tidens fordringer kan sluttes af, at den stod ved magt lige fra 1682 til efter enevældens ophør, men der var noget urimeligt i, at der skulde lige meget bøndergods til at gøre den største og den mindste hovedgård skattefri; for en stor gård var det en stor begunstiging, for en lille var den ret tvivlsom; dertil kom, at en stor gård nødvendigvis dog måtte have meget gods for at få det nødvendige hoveri til gårdens drift, mens den lille kun behøvede forholdsvis lidt. Ganske naturligt var det derfor i reglen de små gårde, der var ufri. Ved Christian den femtes matrikulering blev mange landejendommers hartkorn nedsat, hvoraf følgen var, at mangan hovedgård, der havde haft de 200 tdr. htk. gods samlet, fik for lidt eller blev, som det hed, ukomplet. I så fald gjaldt det om at få skaffet det manglende tilveje, og regeringen stillede sig imødekommende overfor de godsejere, der var kommet i denne kasus, dels ved straks at tilstå dem alle 3 års hen-

*) Om disse forhold kan efterses Lundenæs-Bøvling amters kontributionsregnskaber; jvfr. også de om herregårdene i Danske atlas V. 843—69 givne oplysninger.

stand med kompletteringen (ved kgl. resolution af 8. maj 1688), dels ved efter de 3 års forløb at give mange af dem yderligere henstand, når de endnu ikke havde fået samlet, hvad de behøvede. Men trods det lykkedes det dog ikke altid; der fremkom i disse år talrige klager til kongen over, hvor umuligt det var at få kompletteret så denne, så hin hovedgård, men der hjalp ingen klage. Enten skulde godset samles, eller hovedgården svare matrikelskatter. Regeringens bestemte holdning i denne henseende medførte, at forholdsvis få hovedgårde var ukomplette; ca. 1750 var der her i amtet kun Ryberg, Herpinggård, Krogsgård og Strandberggård foruden halvdelen af Stubbergård og halvdelen af Store Ørs, men kort tid efter begyndte de omfattende salg af gods, som nedenfor skal omtales og som medførte en hel omlægning af de store gårdes forhold; så steg antallet af ukomplette gårde. 1768 var til de ovennævnte 4 hele og 2 halve kommet Bækmark, Gudumkloster, Kongensgård og Vejberggård, nogle år senere (1775) kom hertil Vadskærgård. Regeringen havde i begyndelsen set skævt til dette godssalg og forbød det endog 1761 — hvorom mere senere —, men kom snart på andre tanker, og fra 1784 til 1807 fremmede den endog bevægelsen i høj grad ved under visse betingelser at tillade talrige godsejere — i hele landet 226 — at sælge godset uden at hovedgården derved skulde miste sin skattefrihed. Resultatet heraf blev, at der 1800 i Bøvling amt kun var 12 gårde — blandt hvilke halve Ørs — med komplet gods, 9, som efter bevilling var skattefri, skønt alt eller en del af godset var bortsolgt, og 12 ukomplette og skattepligtige;*) ca. 30 år senere fandtes i hele amtet ikke nogen hovedgård med 200 tdr.

*) Ringkøbing amts kontributionsregnskab 1800.

hartkorn gods*), og i hvert fald kun ganske få, der havde noget af betydning**).

Vi vil nu gå over til at se lidt nærmere på, hvordan hartkornet oprindelig fordelte sig i Bøvling amt, hvordan en meget rundelig del af det gik over fra fæste til selvejergods og hvordan hovedgårdenes stor-drift efterhånden forsvandt næsten overalt i amtet og afløstes af dels mindre, dels små bedrifter. Vi holder os til Christian den femtes matrikel, der var gældende fra 1690 til 1844, afrunder tallene lidt for at lette oversigten og tager ikke hensyn til småforandringer, der fandt sted fra tid til anden, da det kun er de store træk, vi ønsker at få frem.

Amtets samlede ager og engs hartkorn var omtrent 11,185 tønder, der indtil reformtiden fordelte sig således: Hovedgårde 1163 tdr., præstegårde 297 tdr., degneboliger 27, de tre købstæders jorder 233, kontribuabelt htk. 9392 tdr. foruden 76, der var fordærvede af vand og sand. Amtets mølleskyld var 157 tdr. htk., hvoraf de tre syvendedele var hovedgårdstakst. Samtlige kongetiender i amtet var matrikulerede for 948 tdr., kirketienderne for 1014 tdr.

Af det kontribuabile hartkorn tilhørte en ganske ringe del selvejere; deres tal kan ikke nærmere angives, men selvfølgelig varierede det en del gennem tiderne; gamle selvejergårde af en del betydning fandtes navnlig i amtets nordlige del; der var f. eks. Nørre Vinkel, Nissumbol og Brejnholt. Fra 1760 foreligger fra amtsforvalterens haand en fortegnelse over alle amtets daværende selvejere og selvejermøllere, som selv bebo-

*) Hald: Ringkøbing amt side 68.

**) Oversigten er i alt væsentligt uddraget af Lundenæs-Bøvling amters kontributionsregnskaber for forskellige år.

ede deres gårde og møller*). Skønt den er fra en tid, da meget fæstegods allerede var gået over til selveje, er den dog værd at stifte bekendtskab med, da det er ganske utvivlsomt, at forholdene i det store og hele på det tidspunkt endnu var ganske uberørte af den nyere bevægelse, da denne kun havde vist sig i Skodborg herred og væsentlig i dets nordlige del, hvor Gudumklosters og Kongensgårds gods var blevet solgt kort tid før, til dels til fæsterne; også Bækmarks gods blev afhændet ved samme tid, men det synes ikke at være blevet selvejergods.

Efter den nævnte fortegnelse fordelte selvejergodset i amtet sig således**):

Hind herred: 14 gårde og 1 hus, htk. ager og eng 45
tdr.

Ulvborg herred: 3 gårde og 1 hus, htk. ager og eng
9 tdr.

Ginding herred: 6 gårde og 1 hus samt 1 mølle, htk.
ager og eng $19\frac{1}{4}$ td., mlsk $5\frac{1}{4}$ td.

Vandfuld herred: 13 gårde og 1 hus, htk. ager og eng
 $76\frac{3}{8}$ tdr.

Skodborg herred: 42 gårde og 3 huse samt 4 møller,
htk. ager og eng $253\frac{7}{8}$ tdr., mlsk. $25\frac{3}{4}$ tdr.

Det giver for hele amtet 78 gårde, 7 huse og 5 møller med 404 tdr. htk. ager og eng og 31 tdr. mlsk. Hvad der falder i øjnene er den højst ulige fordeling; i Ulvborg og Ginding herreder er der næsten intet, i Hind herred kun lidt, i Vandfuld herred en del

*) Hartkornsspecifikationer m. fl. efterretninger til familie- og folkeskattens beregning 1760 i Rentekammerets arkiv (Vejledende arkivregistraturer II. 146).

***) I fortegnelsen sondres ikke mellem gårde og huse; jeg har regnet alle ejendomme på over 1 td. htk. for gårde, de mindre for huse.

mere, i Skodborg herred mere end i alle de andre tilsammen. Dette hidrører som sagt fra salget af Gudumklosters og Kongensgårds gods, hvilket også tydeligt viser sig i, at der alene i Gudum og Nørre Nissum sogne, hvori de to hovedgårde ligger, var 20 gårde, 1 hus og 2 møller med ialt 140 tdr. htk. på selvejerens hænder, hvilket vil sige, at der i disse to sogne var lige så meget selvejergods som i alle amtets andre fire herreder tilsammen. Blandt de mere kendte selvejergårde og -møller kan foruden de ovenfor anførte nævnes Sodborg, Sønder Vinkel, Krogsgård i Gudum sogn, Tangsgård, Bording mølle, Gudumklosters mølle og Å mølle.

Skønt selvejergodset før år 1760 altså blev væsentligt forøget ved salg af fæstegods, udgjorde det endnu på denne tid altså ikke 5 pct. af amtets kontribuabile hartkorn. Antagelig har det da ved århundredets midte næppe udgjort mere end et par procent.

Resten af det ufri gods lå hovedsagelig til amtets hovedgårde, noget naturligvis til hovedgårde udenfor amtet, og en del tilhørte fra tid til anden andre privatfolk (borgere, præster, officerer osv.); kongen havde ved 1660 meget gods i amtet, men det udlagdes kort tid efter til dækning af kronens gæld og blev proprietærgods. Han beholdt dog en del — blandt hvilket Gudumkloster, der blev udlagt til ryttergods —, som først solgtes 1716. Ryttergodset var i året 1690 omtrent 800 tdr. htk., og desuden var der paa den tid i amtet omtrent 100 tdr. øde og forladt gods hjemfaldet til kongen, der også i de følgende år ad samme vej fra tid til anden kom i besiddelse af nogle gårde og huse, som lejlighedsvis blev afhændet.

Skønt det til amtets hovedgårde liggende bøndergods varierede gennem tiderne, er der dog ingen tvivl

om, at det i første halvdel af det 18. århundrede beløb sig til mellem 8000 og 8500 tdr. hartkorn. Tallet kan tilnærmelsesvis beregnes ad flere veje, men den sikreste synes at være at tage et bilag ved Lundenæs-Bøvling amters kontributionsregnskab 1763 til udgangspunkt. Efter dette lå der til alle amtets hovedgårde, komplette og ukomplette, ialt 7810 tdr. ager og engs hartkorn fæstegods foruden 57 tdr. htk. mølleskyld. Imidlertid var der allerede i de nærmest foregående år — før 1760 — henholdsvis fra Bækmark, Gudumkloster og Kongensgård bortsolgt 160, 215 og 214 tdr. htk. gods, hvorfor der kunde være grund til at antage, at fæstegodsets ved århundredets midte ialt havde været $7810 + 160 + 215 + 214$ tdr. htk. eller 8399 tdr., foruden Vejberggårds gods i Ty, der i reglen medregnes i kontributionsregnskabets bilag, men er udeladt 1763; dette gods var antagelig på dette tidspunkt 117 tdr. htk., hvorved hovedgårdenes samlede fæstegods skulde naa op til 8500 tdr. htk. foruden mølleskylden. Dette tal er dog for højt, da adskilligt af det fra de nævnte 3 hovedgårde solgte gods købtes af andre proprietærer og lagdes til deres hovedgårde, hvorved det altså er blevet indbefattet i de 7810 tdr., der ovenfor er nævnt*); at ikke alt det bortsolgte fæstegods gik over til selveje, fremgår jo også af de ovenfor givne oplysninger om amtet selvejergods i året 1760.

Hvor meget af Bøvling amts bøndergods, der var fæstegods under hovedgårde udenfor amtet, lader sig næppe udregne, men helt ubetydeligt var det sikkert ikke; hovedgården Lundenæs havde f. eks. gods her, og uden al tvivl adskillige andre. På den anden side

*) Således købte ejeren af Vadskærgård adskilligt gods fra Kongensgård og Gudumkloster. Se Jydske samlinger 3. V. 238.

havde Estvadgård en del af sit gods i Hald amt (i 1785 40 tdr. htk.)*), og Vejbjerggård havde en del af sit i Vestervig klostets amt (i 1732 117 tdr. htk.**). Det udenamts gods, der lå til gårde her i amtet, kan antagelig omtrent gå lige op mod det gods i amtet, der lå til udenamts gårde.

Efter det anførte kan det formodes, at ca. 85 pct. af alt Bøvling amts ufri hartkorn var fæstegods under hovedgårdene i det 18. århundredes første halvdel og lidt længere op i tiden. Så begynder omvæltningerne, først sindigt, senere med stigende fart; mens der, som nys anført, omkring århundredets midte lå over 8000 tdr. htk. fæstegods under hovedgårdene, var det 1780 gået ned til godt 7500, 1800 til 4700 og 1810 til 1380, alt ager og eng***); en snes år senere var der næsten intet tilbage. Da var omvæltningen i det væsentlige tilendebragt. I det følgende vil vi mere i enkeltheder se, hvordan den opstod, og hvorledes den udviklede sig.

Hvad der oprindeligt har foranlediget den bevægelse, der opstod i Vestjylland henved året 1760, lader sig næppe afgøre. Sikkert er det kun, at det ikke var de kendte reformer i Nordsælland, på Hørsholm og Bernstorff, der smittede herover, da bøndergodsets salg var begyndt i Bøvling amt allerede før der var taget fat paa hine steder. Snarere skyldes det en påvirkning sydfra, der kan være foranlediget ved den livlige studehandel mellem Jylland og hertugdømmerne, hvor reformerne begyndte i hine tider mellem 1730 og 1740 †).

*) Indberetninger om forbedringer i landvæsenet osv. 1770—1823 i Rentekammerarkivet (V. A. II. 212).

**) Viborg landstings skøde- og panteprotokol XL. 186.

***) Lundenæs-Bøvling amters kontributionsregnskab 1780, Ringkøbing amts do. 1800 og 1810.

†) C. Christensen: Agrarhistoriske studier II. 6.

Men herom vides intet. Sikkert er det derimod, at Gudumkloster allerede 12. februar 1757 stilledes til auktion af Johan Frederik Vedel for at sælges samlet eller delt*), og at den derefter sank ned i de upriviligerede hovedgårdes klasse, samt at Bækmarks gods blev skilt fra gården før 1758, da Peder Dinesen ved auktion den 28. februar dette år solgte den med kun 49¹/₂ tdr. htk. bøndergods**); da disse to gårde blev købt nogle år før, havde de henholdsvis 215 og 210 tdr. htk. gods. — Dermed var isen brudt. I marts 1760 fandt den opsigtsvækkende begivenhed sted i Lundesnæs amt, at Grubbesholms hoverigørende bønder købte både gård og gods og splittede begge dele, hvilket tidligere — men altså med urette — er blevet anset for begyndelsen til hele det røre, der opstod i Vestjylland og derfra bredte sig viden om***). Såvidt det kan ses, må impulsen være kommet fra Gudumkloster; efter at denne og Bækmark var blevet skilt fra deres gods, kom turen til Kongensgård, hvorfra Henrik Molrath Richter 1760 solgte omtrent alt godset ved auktion; af de 217 tdr. htk., det omfattede, fulgte kun 3 tdr. med gården, da den samtidig blev afhændet.

Hvad der foregik i Bøvling amt og på enkelte andre steder kunde ikke længe blive skjult for regeringen; skønt den var inde paa reformernes bane og bønderne venligt sindet, blev den dog betænkelig og forbød ved en forordning af 15. maj 1761 saadant

*) Ekstraordinære avertissements 1757 nr. 86.

***) Skodborg-Vandfuld herreders auktionsprotokol 1754—1803 fol. 25.

***) Christensen: Agrarhistoriske studier II. 8. Jeg har selv tidligere været af samme anskuelse (Jydske samlinger 3. III. 156). Iøvrigt blev Jullingsholm i Nørvang herred i august 1758 stillet til auktion såvel samlet som stykkevis (Ekstraordinære avertissements) og godset skilt fra gården (Jydske sml. 1. II. 259).

salg af godset by- og gårdvis. Forbudet motiveredes med, at det vilde hindre fællesskabets ophævelse, hvilket var noget af det, der lå regeringen mest på hjærtet, og at det virkelig let kunde have den virkning, var klart nok. Så længe en enkelt proprietær var eneste lodsejer i en by, eller så længe nogle få proprietærer ejede den, var der mulighed for, at de kunde enes om dens udskiftning, men når der var lige så mange lodsejere som der var gårde, — og det vilde der jo blive, når alle fæsterne blev selvejere — vilde det blive yderst vanskeligt at samle dem under én hat.

Denne forordning standsede brat den udvikling, der var begyndt, men kun for en kortere tid, dels fordi regeringen var villig til at give dispensationer, dels fordi den allerede 1769 ved en ny forordning af 13. maj hævede forbudet og tillod proprietærene at sælge godset til fæsterne; de kunde endog på visse betingelser trods godsets salg bevare hovedgårdens skattefrihed, når de vedblivende vilde indestå for skatterne af det solgte gods.

Allerede før denne forordning påny havde tilladt „slagtingen“ af godserne, var den blevet fortsat i Bøvling amt, idet Mads Opitius ifølge kgl. bevilling 1768 stillede sine to hovedgårde Vennergård og Ryberg til auktion således, at ikke blot godset kunde købes stykkevis — gård for gård og hus for hus — men også selve hovedgårdene, der var delte i større og mindre parceller*). Selv om auktionen ikke havde det forønskede udfald, var den dog ikke helt forgæves; broderparten af hovedgårdene blev han foreløbig ved med at beholde, indtil han 1771 afhændede Vennergård, hvis hovedgårdstakst var gået ned fra $63\frac{1}{4}$

*) Ekstraordinære avertissements til Københavns tidende 1768 nr. 46.

til $26\frac{3}{8}$ td. htk., og hvis gods var reduceret fra 202 til $38\frac{1}{4}$ td. htk., foruden at 39 tdr. htk. tiender og $15\frac{1}{4}$ td. htk. kirkegods var fraskilt. Ryberg beholdt han indtil den 1779 stillede til auktion i hans opbudsbo og solgtes i formindsket skikkelse, men dens nye ejer sikrede sig samtidigt nogle af Venergårds bedste enge, takserede til 8—9 tdr. htk.

Også udenfor Bøvling amt fortsattes godsslagtning i tiden fra 1761 til 1769 med særlig kongelig bevilling; Frøstrup i Vester Horne herred og Vorgård i Hellum herred mistede paa den måde deres gods, og Irup i Hassing herred blev efter bevillinger af 1768 og 1770 både skilt fra en del af sit gods og udparcelleret*); en lignende skæbne var omtrent samtidig tiltænkt både Langholt i Kær herred og Dalsgård i Hindsted herred**), men den første slap med skrækken, hvis man tør bruge det udtryk.

Man kunde have ventet, at forordningen af 13. maj 1769 igen vilde have bragt liv i godsslagtningen i Bøvling amt, der så brat blev stanset 1761, men det skete ikke. Der kom måske nok lidt mere røre i tingene, men godssalg i større stil fandt kun undtagelsesvis sted. Muligvis har de erfaringer, Mads Opitius havde gjort, virket noget hemmende, måske skyldes stilstanden andre forhold, men i hvert fald ikke dårlige tider, for konjunkturerne var stadig gode for landmændene; iøvrigt var det ikke blot her i amtet, men hele Jylland over, at der herskede forholdsvis ro lige op til ca. 1790; en del godssalg fandt vel sted, men kun ret få gårde gik over fra de privilegeredes til de uprilegeredes klasse, f. eks. Ørndrup på Mors,

*) Rentekammerets ekspeditionsprotokol XXVII. 407, jvfr. Ekstraordinære avertissements til Københavns tidende 1770 nr. 81.

**) Christensen: Agrarhistoriske studier II. 9.

der for resten snart igen blev kompletteret, Skåphus i Hammerum herred og Visselbjærg i Skads herred. I Bøvling amt var Vadskærgård den første, der faldt som et offer for forordningen af 1769. Det meget betydelige gods (407 tdr. htk.), der dels fra ældre tid lå til gården, dels var blevet samlet af Mads Olufsen Dahl, blev kort efter hans død (1773) afhændet stykkevis af hans enkes anden mand Jørgen Gleerup, som derefter 1775 solgte det resterende gods og gården, blottet for alt tilliggende undtagen nogle huse og Tørring kirke. *) Nogen tid senere solgtes Udstrups gods, der fra 1776 til 1789 sank fra 260 til 12 tdr. htk., og af Vejberggårds gods solgtes en hel del, så at også den mistede sin skattefrihed. Iøvrigt solgtes i tiden 1770 til 1780 adskilligt gods fra Kappel og Voldberg — henholdsvis 93 og 86 tdr. htk. —, og i det følgende tiår fra Bækmark 57 tdr. og fra Krogsdal 75 tdr. htk., men alt det således solgte gods blev ingenlunde selveje, idet samtidig flere af amtets hovedgårde benyttede lejligheden til at forøge deres tilliggende; eksempelvis kan anføres, at mellem 1770 og 1790 forøgedes Søgårds gods med 134 tdr. htk., Sønder Vosborgs med 74, Stenumgårds med 53. Alt i alt sank fæstegodset i disse 20 år i Bøvling amt kun med 500 tdr. hartkorn.

For regeringen, der nærrede en urokkelig tro på selvejes undergørende virkning, gik udviklingen alt for langsomt, og den tænkte da på midler til at fremskynde godsets salg. I disse de store reformers gyldne tid, da staten styredes af mænd, der ikke blot havde en god vilje, men store ævner, da der ikke var langt fra tanke til handling, og da der ikke nøledes med at bringe ofre, når det kunde fremme en god sag, fandt

*) Viborg landstings skøde- og pantebog XXXXLVIII. 179.

man et middel, der virkede ganske efter sin hensigt og hvorved man slog to fluer med et smæk. Midlet bestod som alt ovenfor nævnt i, at det tillodes proprietærene at sælge godset og udstykke hovedgårdene uden at disse derved skulde miste den skattefrihed, der tidligere var betinget af, at de var komplette, men der knyttedes i reglen den betingelse til, at godset skulde være udskiftet af fællesskabet, inden det solgtes. Man fremmede altså samtidig udskiftningen, der i de fleste egne af landet kun gjorde små fremskridt, og man betog proprietærene betænkeligheden ved at komme til at sidde tilbage med en stor gård, der manglede det fornødne hoveri, ved at tillade dem at udparcellere de store ejendomme i mindre. Det blev ikke ved en almindelig forordning tilladt alle og enhver på den måde at sælge godset, men ved kongelig bevilling i hvert enkelt tilfælde, og der indkom mange ansøgninger om den slags bevillinger; stavnsbåndet var jo blevet løst 1788 og derved havde proprietærene jo mistet en væsentlig del af deres magt over bønderne. Dette i forbindelse med den usikkerhed, mange følte i disse reformtider, da man ikke vidste, hvilke nye overraskelser regeringen kunde berede proprietærene, gjorde mange tilbøjelige til at se at blive af med godset. Hertil kom, at konjunkturerne stadig var opadgående, så at der i det mindste i Vestjylland var mangan bonde, der var ret velsitueret og kunde betale noget for sin gård, selv om naturligvis det langt overvejende flertal købte på kredit. Øjeblikket til at sælge syntes altså at være gunstigt.

Ved år 1790 var der endnu i Bøvling amt 20 komplette herregårde, foruden den halvdel af Store Ørs, der lå under baroniet Ryssensten, og 11 ukomplette*)

*) De ukomplette var på denne tid Vennergård, Udstrup,

foruden den anden halvdel af Store Ørs. De komplette gårde havde et samlet tilliggende af ca. 7140 tdr. htk. bøndergods foruden omtrent 50 tdr. mølleskyld, de andre havde ialt 280 tdr. Der var altså endnu nok at sælge bort af, og der blev solgt store mængder. Jordegods blev for mange — hvad det egentlig aldrig havde været før — en ren og skær handelsvare, en spekulationsgenstand; godserne gik fra hånd til hånd; der dannedes konsortier, som købte og solgte over en lav sko; gårdene skiftede ejer med utrolig kort mellemrum, Kappel og Sønder Vosborg solgtes bægge to gange i året 1799 og Nørre Holmgård blev solgt 1794, 1795, 1797, 1798 og to gange 1808. Der spurgtes ikke længere, om det kunde betale sig at drive gården, men kun, om der var noget, der med fordel kunde sælges fra den, eller om denne med profit kunde udparcelleres.

Af de 20 komplette hovedgårde, der fandtes i amtet 1790, tillodes det i tiden 1791 til 1801 for ikke mindre end syttens vedkommende*), at godset måtte sælges uden tab af gårdens skattefrihed. De eneste, der ikke havde fået slig bevilling før 1807, fra hvilket tidspunkt der ikke udstedtes flere, var Nørre Vosborg,

Vadskærgård, Vejberggård, Ryberg, Herpinggård, Krogsgård, Bækmark, Kongensgård, Gudumkloster og Strandberggård.

*) Nemlig 1791 for Søndervang og Møltrup, 1792 for Voldberg, 1794 for Sønder Vosborg, Landting og Nørre Holmgård, 1796 for Krogsdal og Rydhave, 1797 for Timgård, 1798 for Kappel og Ulsund, 1799 for Åberg, Stenumgård, Rammegård Ryssensten og Søgård og 1801 for Pallesbjærg (Ringkøbing amts kontributionsregnskaber). Det kan her tilføjes, at Ryssensten og Rammegård mistede deres frihed, da det 1805 oplystes, at betingelserne for godsets frasalg ikke var blevet opfyldte i henseende til godsets udskiftning før dets salg (Rentekammeret, Jydske landvæsenkontors kopibog 1805 nr. 3373).

Stubbergård og Estvadgård, men disse tre, samt Pallesbjærg var også de eneste hovedgårde i amtet, der i nævnte år og endnu en tid derefter havde over de 200 tdr. htk. gods.

Fra de fleste gårde solgtes godset næsten umiddelbart efter, at bevillingen var erhvervet, ja i flere tilfælde var godset i virkeligheden solgt, inden man søgte om bevilling, for så vidt som alle aftaler forud var truffet mundtligt eller skriftligt. Kun enkelte skilte sig lidt efter lidt af med det, f. eks. Møltrup, der 1790 havde 260 tdr. htk. bøndergods, 1791 fik bevilling på at afhænde det, 1800 endnu havde 39 og 1810 17 tdr. tilbage, eller Søgård, der 1799 fik salgsbevilling, 1800 havde 289 tdr. htk. gods, 1810 104 og endnu omtrent 1830 havde 65 tdr. i behold.*)

Møltrup var den første gård i amtet, der fik bevilling paa at sælge godset; Søndervang var den næste. Dennes ejer solgte straks alt sit gods — henved 300 tdr. htk. — og året efter selve hovedgården med 5 huse til 40 bønder fra dens forhenværende gods. Det var altså historien med Grubbesholm om igen. På samme måde gik det til med den store hovedgård Voldberg; bevillingen blev erhvervet i december 1792, men allerede ved købekontrakter af juni og oktober samme år havde ejeren, Mattias Peter Richter, solgt gården med tiender og gods, hvilket sidste var 420 tdr. htk., til gårdens forrige 111 fæstebønder. Både Søndervang og Voldberg blev kort tid efter helt udparcellerede af bønderne.

Vi kan naturligvis ikke her i alle enkeltheder følge denne udvikling, hvorved i løbet af en snes år mere end 6000 tdr. htk. bøndergods overgik fra fæste til selveje, det meste efter forud at være udskiftet. Det

*) Hald: Ringkøbing amt 69.

var en omvæltning af den allerstørste betydning, der her foregik under væsentlig de samme former i hele Vestjylland, derimod mere spredt i Jyllands østligere egne. I reglen var det proprietæren, der lod hovedgården udparcellere, når godset var solgt; en del af dens mindre parceller gik oftest over i bondeejere, mens en større parcel — hovedparcellen — vedblev at bestå som en betydeligere samlet ejendom, hvorpå der hvilede visse forpligtelser, som hovedgården tidligere havde hæftet for. Det skete også, at der ved udparcelleringen fremstod to hovedparceller eller foruden hovedparcellen en eller flere andre større parceller, der nærmest blev, hvad man plejer at kalde proprietærgårde.

Amtets største samlede gods var baroniet Ryssensten, der var oprettet 1672 og bestod til 1797, da kongen tillod baron Juel at afhænde det. Baroniet omfattede Ryssensten hovedgård ($48\frac{1}{2}$ td. htk.), halvdelen af hovedgården Store Ørs ($5\frac{3}{4}$ td. htk.), tiender ($75\frac{7}{8}$ td. htk.) og gods (ager og eng $1304\frac{1}{8}$ td. htk., mølleskyld $8\frac{1}{2}$ td. htk.); desuden ejede baronen på den tid endnu det betydelige gods Rammegård (ager og eng 22 tdr. htk., mølleskyld $6\frac{3}{8}$), kongetiender (293 tdr. htk.), kirketiender (208 tdr. htk.) og gods (ager og eng $406\frac{5}{8}$, mølleskyld $6\frac{3}{8}$ td. htk.), samt Herpinggård ($13\frac{1}{2}$ td. htk.). 1798 stilledes alt dette gods til auktion og alle hovedgårdene samt det meste af tienderne og godset købtes af de to kendte godsslagtere justitsråd Peter Severin Fønss til Løvenholm, og generalkrigskommissær Ulrik Christian Schmidten til Urup for 263,000 rdlr., på den tid en meget betydelig sum. Schmidten trak sig dog 1802 ud af købet og overlod det hele til Fønss. Da de betingelser, som knyttede sig til den 1799 er-

hvervede bevilling paa at bevare hovedgårdenes frihed, når godset solgtes, ikke overholdtes, blev disse som ovenfor omtalt ufri. Fønss solgte 1808 Rammegård uden gods og 1809 Ryssensten med et par tiender, men også uden gods, efter først at have udparcelleret dem bægge.

Foruden de alt omtalte gårde, der helt eller delvis blev berøvet deres gods i tiden fra 1790 til århundredets udgang kan nævnes Timgård, hvorfra der solgtes 156 tdr. htk. gods, Sønder Vosborg, der mistede 220 tdr., Stenumgård, hvis gods formindskedes med 253 tdr., hvorefter næsten intet var tilbage, samt Landting, Kappel og Nørre Holmgård, hvorfra der henholdsvis afhændedes 129, 198 og 163 tdr. htk. bøndergods. I det følgende tiår mistede de fleste af disse, hvad de endnu havde tilbage, og fra Søgård solgtes ved samme tid 184 tdr., fra Åberg 241, fra Krogsdal 225, fra Rydhave 243 og fra Estvadgård 168 tdr. htk. gods. Kort tid efter bragte de dårlige tider en standsning i udviklingen, men da var der ikke meget tilbage; den smule, der var, gik efterhånden samme vej som alt det øvrige. Fæstegods blev snart en sjælden vare i Bøvling amt.

Hånd i hånd med godsets salg gik hovedgårdenes udparcellering, dels fordi proprietærene ofte ikke kunde tænke sig muligheden af at drive en stor gård uden hoveri — og dette kunde ikke bevares når godset solgtes — dels fordi spekulationen også fordrede hovedgårdsjorden stillet til rådighed. Når udparcelleringen af de store gårde ofte blev så voldsom, skyldtes det dog sikkert ikke blot spekulationslyst, men også tit håbet om, at der skulde blive arbejdskraft til hovedparcellens drift, naar der udenom denne

fremstod en række småejendomme, besatte med landarbejdere.

Ligesom vi tidligere så Vennergård og Ryberg blive udparcellerede samtidigt med, at godset blev udbudt til salgs, ser vi senere stadigt noget lignende gentage sig. Således blev Voldbergs over hundrede tønder hartkorn udparcellerede først i halvfemserne, hvorefter hovedparcellen 1795 kun var lidt over 26 tdr. htk., men først 1814 approberede rentekammeret denne udparcellering*). Iøvrigt tog udparcelleringen af hovedgårdsjorderne navnlig fart henved århundredskiftet, da det gik slag i slag. Ofte viste det sig, at den første tilladelse til udparcellering ikke virkede tilfredsstillende, idet de afstukne parceller ikke blev solgt, til andre tider mente en ny ejer, at han kunde få mere ud af sin gård ved at få den delt mere grundigt; der iværksattes da en ny udparcellering, i reglen mere radikal end den første; det var dog meget almindeligt, at parcellerne solgtes i partier og at flere sådanne kom til at danne større brug end påtænkt og at hovedparcellen vedblev at være mere omfangsrig end efter bestemmelsen, fordi de usolgte parceller vedblev at være forenede med den. Således blev det 1798 tilladt at udstykke Bækmark, der var $37\frac{1}{8}$ td. htk., i 19 parceller, hvoraf hovedparcellen blev $20\frac{5}{8}$ td.; 1802 var gården endnu på $30\frac{1}{4}$ td., og da tillodes en ny udparcellering i 70 parceller, hvoraf hovedparcellen skulde være $17\frac{1}{8}$ td. Da denne 1807 blev solgt, medfulgte dog en hel del af de andre parceller, så at gården endnu var paa $26\frac{3}{4}$ td. htk.**). En del af parcellerne, ialt $9\frac{3}{8}$ td. htk., solgtes 1812 samlede til

*) Kilden til oplysning om denne og de følgende udparcelleringer er jyske landvæsenskontors kopibøger (V. A. II. 210).

***) Skodborg-Vandfuld herreders justitsprotokol 314.

justitsråd Frederik Christian Schønau*), og da gården selv blev solgt 1816, var den kommet ned på $14\frac{5}{8}$ td. htk.**).

Sønder Vosborg, der var 35 tdr. htk., bevilgedes det 1799 at udparcellere så stærkt, at hovedparcellen kun blev $3\frac{3}{4}$ td.; ved en omregulering tre år senere blev den dog $4\frac{1}{4}$.

Det følgende år kom turen til Søndervang og Landting. Den første af disse, som var en af amtets største gårde — $60\frac{1}{2}$ td. htk. — blev det tilladt at udstykke i ikke mindre end 219 parceller, hvoraf hovedparcellen dog blev $12\frac{3}{8}$ td. Landting var året før (1799) blevet solgt til den tidligere nævnte general-krigskommissær Ulrik Christian v. Schmidten, en af Jyllands mest energiske godsslagtere, der navnlig virkede i de østlige egne lige fra Ålborg til Vejle men også havde jærn i ilden i Salling og i Bøvling amt, ja også ovre paa øerne. Da han købte Landting, var den lidt over 100 tdr. htk. hvoraf dog kun $32\frac{7}{8}$ drevs under gården; omtrent lige så meget var henlagt under ladegården Nygård, der desuden havde $7\frac{1}{2}$ td. htk. ufri jord, og den sidste trediedel lå under en del afbygger, blandt hvilke var Sønderbygård i Hanberg sogn, der havde $9\frac{3}{8}$ td. htk.; denne, der havde været en bortforpagtet gård, og de øvrige afbygger synes han straks uden videre at have afhændet***), for de nævnes slet ikke i den udparcellerings-tilladelse, han erhvervede året efter, at han havde købt ejendommen; Landtings hovedparcel blev ved denne lejlighed sat til $17\frac{1}{2}$ td. htk., men den var

*) Skodborg-Vandfuld herreders justitsprotokol 546.

***) Smst. 546, 261, 561.

****) Sønderbygård solgtes 1800 til Niels Nielsen for 2260 rdlr. (Hjerm-Ginding herreders justitsprotokol 622).

dog endnu 1815 omtrent 20; også Nygård vedblev at være et større landbrug.

Udstykningen af Søgård blev tilladt 1801 på en temmelig moderat måde, men 1804 fik ejeren tilladelse til at afhænde 48 parceller, hvorved hovedparcellen sank ned til $11\frac{5}{8}$ td. htk. Timgårds udparcellering fandt også sted 1801, men kun i et ringe antal parceller; af sine $47\frac{3}{8}$ td. htk. skulde den selv beholde de 24 og af tre af parcellerne dannedes gården Lindholm, der en længere årrække bestod som en ejendom paa omtrent 20 tdr. htk.

Endnu skal det kun lige nævnes, at det 1802 tillodes at udparcellere Krogsdal, således at hovedparcellen blev $4\frac{1}{4}$ td. htk., 1803 Åberg i 160 parceller, 1806 Vadskærgård i 8 parceller, samme år Ryssensten — der dog allerede den gang var udparcelleret — i 94 parceller, hvoraf, foruden hovedparcellen, var en større parcel paa $8\frac{1}{2}$ td. htk., 1807 Udstrup i 61 parceller, 1815 Nørre Holmgård — der dog senest 1809 var blevet udparcelleret — i 39 parceller blandt hvilke en på $10\frac{7}{8}$ td. htk., samme år Estvadgård i 115 parceller, 1817 Pallesbjærg i 107 parceller, samme år Strandberggård i 2 parceller og endelig 1819 Nørre Vosborg i 53 parceller, hvoraf 2 hovedparceller, henholdsvis på $17\frac{7}{8}$ og $18\frac{1}{8}$ td. htk. For sidstnævnte gårds vedkommende blev bevillingen uden nævneværdige følger.

Det falder straks i øjnene, at flere af disse udparcelleringer var meget voldsomme, men mange af dem kom jo ikke længere end til papiret. Var de bogstavelig blevet ført ud i livet, var der opstået en mængde usseligt små ejendomme med fattigdom i alle kroge. Man se blot på følgende:

	Parceller	tilsammen tdr. htk.
Fra Søndervang måtte afhændes	218	48 ¹ / ₈
„ Bækmark — —	69	13 ¹ / ₈
„ Åberg — —	171	32 ¹ / ₂
„ Søgård — —	48	2 ¹ / ₈
„ Ryssensten — —	91	11 ³ / ₄
„ Udstrup — —	60	6 ⁷ / ₈
„ N. Holmgård — —	38	7 ⁵ / ₈
„ Estvadgård — —	114	18 ³ / ₄
„ Pallesbjærg — —	106	29 ³ / ₄
	Ialt . . . 915	170 ⁵ / ₈

Der kunde altså gennemsnitlig blive 1¹/₂ skæppe til hver, og det vel at mærke på en tid, da jorden ikke tilnærmelsesvis gav et udbytte, der svarede til, hvad man nu kan se. Samtidig udstykkedes mange bøndergårde, så at der overalt var jord nok at få i alle mulige størrelser; det var intet under, at der ikke kunde findes købere til det altsammen, for hvor skulde vel alle de mange mennesker være kommet fra?*)

*) 1789, altså før udparcelleringen havde taget fart, fandtes der i Bøvling amt, efter amtsforvalterens opgivelse, ialt 2263 gårde, 457 huse med hartkorn og 685 huse uden hartkorn; af gårdene, hvormed antagelig er ment brug med over 1 td. htk., var 698 gamle enlige gårde og 5 nye udflyttede gårde, alle i Ginding herred; de øvrige gårde og huse fordelte sig på 394 byer (Specifikation på det kontribuabile gods i Bøvling amt osv., dateret 22. decbr. 1789. Ligger i rentekammerarkivet blandt hartkornsspecifikationer osv., V. A. II. 35, men hører ikke med rette hjemme der). Godt hundrede år senere (1895) fandtes i det forhenværende Bøvling amt — her som dér købstadjorderne fraregnede — 2519 gårde, 3769 huse med htk. og 1282 jordløse huse; af gårdene var 26 hovedgårde; af bøndergårdene var kun 20 arvefæstere, alle i Ulvborg herred, og 4 almindelige fæstegårde, alle de andre selvejere (Trap). Gårdenes antal var altså steget forholdsvis lidt, antallet af huse med htk. var mere end ottedoblet, antallet af jordløse huse omtrent fordoblet.

Den ubegrænsede spekulation i landejendomme havde drevet disses pris i været på en ganske urimelig måde. Eksempelvis kan nævnes, at Tingård med tiender og gods, henholdsvis $56\frac{3}{4}$, 55 og $244\frac{1}{2}$ (senere 249) tdr. htk. 1782 solgtes for 24,000 rdlr., 1785 for 28,000, 1797 for 41,200 og 1798 for 58,000 rdlr.; Kappel, der var 34 tdr. htk., solgtes 1780 med 87 tdr. htk. tiender og $223\frac{1}{2}$ tdr. htk. gods samt halvdelen af Store Ørs, der var 6 tdr. htk., og $8\frac{1}{2}$ td. htk. kirkegods for 33,500 rdlr.; efter en ubetydelig nedgang i godset solgtes den 1794 for 43,000 rdlr. og 1799 for 60,250 rdlr.

Uden iøvrigt at komme ind på en vidtløftig prisstatistik, hvortil der her ikke kan blive plads, skal jeg blot anføre, at efter beregninger, der støtter sig til vistnok omtrent alt det materiale, der kan fremskaffes, svingede priserne på hovedgårde med tilliggende af tiender og gods på følgende måde i Ringkøbing amt: Gennemsnitsprisen pr. td. htk. var 1690—1719 149 kr., 1720—49 101 kr., 1750—59 169 kr., og i hvert af de følgende tiår henholdsvis 227 kr., 257 kr. og 276 kr.; 1790—99 blev den 457 og 1800—09 792 kr. Disse tal fremsættes her blot for at antyde bevægelsen. De viser en nedgang henimod århundredets midte; en lignende nedgang fandt sted i andre jyske amter, men ikke i så stærk en grad; formodentlig er tallet 101 noget for lavt på grund af mangler ved beregningsmaterialet. Fra 1750 begynder den jævne opgang, der fortsættes gennem mere end et halvt århundrede. Opgangen synes iøvrigt at have været endnu stærkere på Sælland end i Ringkøbing amt. *)

*) Smlg. Falbe Hansen: Stavnsbåndsløsningen og landboreformerne I. 99 ff.

Til disse bemærkninger om priserne på samlede godser burde slutte sig oplysninger om priserne på bondejord, men jeg har ikke ved hånden det fornødne materiale hertil. Nogle eksempler vil dog kunne vise, at der for bondejordens vedkommende — som man måtte forudsætte — fandt ganske lignende prisstigninger sted som med hensyn til godserne. Disses høje priser betingedes jo nemlig for en væsentlig del af, hvilken pris der kunde opnås for godset ved dets salg, for hensigten var jo, at de høje købesummer til syvende og sidst skulde betales af fæstebønderne, når de skulde købe deres fæstegårde til selveje.

En gammel selvejerågrd var Nisumbol i Nørre Nisum sogn, Skodborg herred, en gård på 15 tdr. hartkorn. Den solgtes 1767 for 1440 rdlr.,^{*)} hvilket svarer til 4680 kr. eller 312 kr. pr. td. htk. Da den næste gang blev solgt (1789) medfulgte Nørre Nisum sogns kirketiende, der var 30 tdr. htk.,^{**)} og den betaltes da med 7000 rdlr. eller 18,060 kr., hvilket vil sige, at der gaves 401 kr. pr. td. htk. Sammen med nævnte tiende solgtes den atter 1806;^{***)} prisen var da kommet op paa 14,950 rdlr. (42,906 kr.) eller 953 kr. pr. td. htk. — Møgelgård, der var 11^{3/4} td. htk., solgtes 1802 for 2000 rdlr. †) eller 5740 kr., hvilket vil sige 480 kr. pr. td. htk., og Nørre Damsgård i Ferring sogn (8^{1/8} td. htk.), der var tiende-fri i henseende til konge- og kirketiende, 1807 for 3333 rdlr. ††) eller 9166 kr., så at den betaltes med

*) Skodborg-Vandfuld herreders skøde- og panteprotokol 650.

***) Viborg landstings kopier af protokollerede breve 1789 juni nr. 34.

***) Topografisk samling i Landsarkivet, Viborg.

†) Skodborg-Vandfuld herreders justitsprotokol 9.

††) Ryssensten birks justitsprotokol 405.

ikke mindre end 1130 kr. pr. td. htk. — Gårdene Volder og Nørre Vinkel, der bægge var fri for konge- og kirketienende, opnåedes der følgende priser for: Volder solgtes 1805 for 3700 rdlr., 1814 for 4505 rbd. sølv og 2000 rbd. n. v., 1825 for 910 rbd. sølv og 1835 for 4000 rbd. sølv;*) for Nørre Vinkel, der var $12\frac{3}{8}$ td. htk., betaltes der 1770, da der medfulgte 15 tdr. htk. gods, 7000 rdlr. (21,560 kr. eller 788 kr. pr. td. htk.), 1809 og 1830, da den solgtes uden gods, henholdsvis 9300 rdlr. og 1600 rbd. sølv.**)

De her anførte priser, svarer dog næppe til dem, der måtte regnes med, når der var tale om at sælge fæstegodset til bønderne, thi alle de nævnte eksempler er der den hage ved, at de gælder for gårde, som i forhold til fæstegårde indtog en særstilling; flere af dem var jo således delvis tiendefri, med andre medfulgte der andre bestanddele, og iøvrigt må man gå ud fra, at en gammel selvejergård i reglen var i bedre drift end en fæstegård, og derfor i højere pris. Eksemplerne tjener derfor — som nævnt — kun til at vise prissvingningerne i grove træk. Til belysning af spørgsmålet om fæstegodsets pris kan vi vende os mod nord og se, hvordan det stod til på den anden side af Limfjorden, i Tyland, hvor det er sandsynligt, at godset har stået i omtrent samme pris som i Bøvling amt. Om priserne i Ty foreligger der en del spredte oplysninger i Aagaards beskrivelse af nævnte landsdel og lejlighedsvis også i Djørups Tisted amt. Herefter solgtes godset fra hovedgårdene Øland og Rostrup ca.

*) Ryssensten birks justitsprotokol 215, 58; Skodborg-Vandfuld herreders justitsprotokol 307, 596; gårdens hartkorn angives 1805 og 1825 til $13\frac{3}{4}$ td., 1814 og 1835 til $15\frac{1}{4}$ td.

**) Viborg landstings skøde- og panteprotokol XLVI. 483, Skodborg-Vandfuld herreders justitsprotokol 445, 253.

1795 for omtrent 100 rdlr. pr. td. htk., fra Irup og Todbøl 1799—1800 for 150—200 rdlr. pr. td. htk., fra Kølbygård og Vestervig kloster ca. 1802 for ca. 200 rdlr., og omtrent ved samme tid fra Ullerup for 3—400 rdlr. pr. td. htk. Det vil sige at en tønde hartkorn ca. 1795 betaltes med omtrent 319 kroner, 1799—1800 med 465—620 kr., og ca. 1802 med ca. 574 kr. op til 850—1150 kr. I det sydlige Jylland har priserne måske været endnu højere end i Ty, da det anføres, at Bramminge gods omkring 1802 betaltes med 250—300 rdlr. pr. td. htk., og Endrupholms endog med 300—350. *)

Når man ser på disse priser, undrer det ikke, at der kunde bydes høje priser for de samlede godser. Af de 58,000 rdl. der — som ovenfor anført — 1798 betaltes for Timgård, kunde der være udsigt til at få henved halvhundrede tusinde rdlr. ind ved godsets salg så at der for hovedgården og tienderne (over 110 tdr. htk.) kun var betalt en halv snes tusinde, og med de godt 60,000 rdlr., der 1799 betaltes for Kabbel, stillede det sig på lignende måde. Godsslagterne købte som regel ikke katten i sækken; de vidste, hvad de indlod sig på, og, hvis ikke pengekrisen var kommet, vilde mange af dem have tjent uhyre summer; men krisen ruinerede flere af dem totalt, blandt dem ogsaa P. S. Fønss og H. C. Schmidten, som tidligere er nævnte.

* Krisetiden, som indtraf kort tid efter Kielerfredens dage, kender vi alle af omtale; den medførte et prisfald der var endnu mere iøjnefaldende, end stigningen havde været. I denne tid, og navnlig en del år før, var pengevæsenet i en sådan konfusion, at en prisstatistik overhovedet ikke med nogen nytte lader sig opstille, men nogle eksempler, hentede her fra amtet, vil vise, hvorledes det stod til: Vennergård, der på den tid var 18³/₄

*) Begtrups beskrivelse over agerdyrkningens tilstand V. 30, 31.

td. htk. ufri hovedgårdstakst, solgtes 1818 for 1000 rbrdr. sølv mønt *); Ryberg af ufri hovedgårdstakst $6\frac{1}{4}$ td. htk., bondeskyld $4\frac{5}{8}$ td. htk. og Velling sogns kirke- korn- og kvægtiende (20 tdr. htk.) solgtes 1824 for 400 rbrdr. rede sølv; **) året efter blev Møltrup, der var af fri hovedgårdstakst $16\frac{5}{8}$ td. htk., solgt for 1000 rbrdr. sølv ***) og det følgende år igen købtes Stubbergård, fri hovedgårdstakst $21\frac{3}{4}$ td. htk. og kontribuabelt htk. 1 td., for 1220 rbrdr. sølv, og året efter for 1670 rbrdr. sølv †). Disse eksempler viser, hvor voldsomt prisfaldet kunde ytre sig, men hvor lidt de usle priser i sig selv betyder, idet de i så høj grad i hvert enkelt tilfælde skyldes lige så meget tilfældige omstændigheder som den almindelige misère, fremgår af, at prisen for Ryberg allerede 1827 var oppe i 8800 rbrdr. rede sølv og at Møltrup 1826 betaltes med 4000 rbrdr. r. s. ††). Der er, som man ser, aldeles intet forhold i disse forskællige priser; de viser, at tiderne var abnorme, men de giver egentlig intet mål for, hvor abnorme de i virkeligheden var.

Som bekendt overtog staten i disse år en stor mængde godser, dels som ufyldestgjort panthaver, dels for skatte-restancer †††); det var navnlig store godskomplekser, det gik ud over, men også mindre hoved- og andre gårde

*) Bølling herreds justitsprotokol 239.

**) Ulvborg-Hind herreders justitsprotokol 171, hvor der — fejlagtigt — står Velling sogns „konge- og kvægtiende“.

***) Smst. 155.

†) Hjerm-Ginding herreders auktionsprotokol 126, 132; do. justitsprotokol 407, 320, 442.

††) Ulvborg-Hind herreders justitsprotokol 296, 334, 213.

†††) I Marcus Rubin: Frederik VI.s tid 212 findes en liste over dem; efter den var der 30 større gårde i Jylland, hvoraf 25 var hovedgårde; listen er dog ikke fuldstændig, da der f. eks. mangler Hørbylund og Ørbækgård samt Kvistrup, hvis denne ikke menes med „Quistgård“.

i stor mængde kom i statens hænder. I Bøvling amt vides dog ikke nogen hovedgård eller større ejendom på denne måde at være overgået til det offentlige undtagen Stenumgård og Volder, og overhovedet i hele Vestjylland var det kun meget få, hvormed det kom så vidt. Grundene hertil er flere — bl. a. utvivlsomt vestjydernes hele karakter —, men en væsentlig rolle i denne forbindelse spillede det ganske sikkert, at godserne var blevet udstykkede, hovedgårdene udparcellerede, fæstegodset selveje og alt hvad dermed fulgte; man var parat til at modtage krisen og kunde derfor ride stormen af, uden at den forvoldte så store ulykker her som andensteds. Det var lønnen for befolkningens tidligt vågne trang til at stå på egne ben, til at sætte fod under eget bord, til at dyrke egen jord, den trang, der i løbet af et godt halvt århundrede fuldstændig revolutionerede alle ejendomsforhold i Bøvling amt.

Enhver, der har syslet med vor fortid, vil vist være tilbøjelig til at føle en vis vemod ved at betragte den omvæltning, der således gik for sig, fordi den gik ud over en række kendte steder, hvortil der knyttede sig så mange minder, og fordi den medførte en ødelæggelse af en del gamle bygninger — f. eks. Timgård og Landting — der livede lidt op i den iøvrigt ikke videre smilende egn; men alt i alt var dog det, der gik for sig, vistnok af det gode og et led i en naturlig udvikling, der før eller senere måtte medføre de ovenfor skitserede forandringer i landboforholdene her og andensteds.

PRÆSTER I MEJRUP OG OM PRÆSTEGAARDEN

Ved J. P. HAAHR MADSEN

I.

Præster.

I en gammel Liberdaticus eller Embedsbog i Mejrup Præsteembedes Arkiv findes Optegnelser om de første Præster i Embedet efter Reformationen samt om Præstegaarden og dens Salg. Bogen er paabegyndt i Aaret 1766 af Sognepræst i Mejrup og Provst i Hjerm Herred Hr. Jørgen Lønstrup efter „Høyædle og Høyærværdige Hr. Doctor og Biskop Jørgen Karsten Bloch i Ribe Hans Ordre in Synode Vardensi den 1. Oktober 1766“.

Den Tids Retskrivning er fulgt alle Vegne, hvor den gamle Præst har Ordet. Provst Lønstrup har optegnet følgende om de 10 første Præster efter Reformationen:

1. „Dend Munk, som var før Reformationen, lod sig reformere. Hans Nafn var Hr. Knud og levede længe efter Reformationen, 23 Aar, han døde 1559.“

2. „Hr. Niels Erichsen Vinding var Præst fra 1559 til 1599. Hand staar afskildret paa nørre Side af Co-ret i Alteret paa et lidet Epitaphium, hvorpaa staar: Her hviler ærlig og Vellærde Mand Hr. Niels Erichsen Sogne-Præst for Mejrup Menighed. Gud give ham

Ære paa etctr. Paa Malingen af den gamle Alter-Tavle kunde læses, at hand havde ladet samme forfærdige paa Kirkens Vegne Aar 1585.“ *) Under Beskrivelsen af Præstegaarden bemærker Provst Lønstrup, at „det efter Sigende“ skal være Niels Erichsen, der fik Lov til at flytte Præstegaarden fra Hesel og over Nord for Lille Aa. — Den nuværende Altertavle blev undersøgt af Kunstmaler Rothe, da nogle Kalkmalerier blev fremdragne, og han fandt, at Altertavlen havde været forgyldt.

Hr. Niels Erichsen døde 1599.**)

3. „Hr. Christen Ferring døde 1641.“ ***)

4. „Hr. Jacob Dufrich døde 1667, født i Vordingborg paa Siælland, var 59 Aar gammel.“ †)

5. Hr. Jens Andersen Morsing eller Morsinus, var Præst 38 Aar, 1697 blev han Proust her i Herredet, som Hand var de sidste 8te Aar, døde 1705 d. 6te Martis. Det aaben indmurede Begravelse har Hand ladet bekoste og bygge, hvor Hand og Hustru er indsatt.“ Denne aabne Begravelsesplads findes heller ikke mere.

6. „Hr. Friederich Christian Schnell havde forhen været Skibs-Præst paa Guinea, som sees af en liden Tractat, Han haver udgiven, kaldet Sacrum Trifolium, eller en kort og eenfoldig Forklaring over de 3de første Capitler af Iste Mose-Bog; hvor forestilles: 1) Vor Uskyldigheds-Stand før Syndefaldet, 2) Vor Elendigheds-Stand ved Syndefaldet, 3) Vor Oprensings-Stand ved Christum, approberet af Hr. Biskop Muus i Riibe d. 6te August 1706, og af Hr. Doctor Bartholiin d. 10de Decbr. 1707 og samme Aar trykt. Hand var Præst her paa

*) Nævnte Epitaphium findes ikke mere.

***) Se yderligere Oplysninger.

***) Se yderligere Oplysninger.

†) Se yderligere Oplysninger.

3die Aar, da Hand blev kaldet herfra til Sogne-Præst i Thidsted i Thye, har en Søn, som endnu 1773 er i Live, er Sogne-Præst for Serup i Aarhus Stift og Proust i Hids Herred.“*)

7. „Hr. Jacob Morsing, en Søn af Hr. Proust Morsing, var Præst her i 14 Aar, døde d. 28. April 1721.“

8. Hr. Christen Buch, som var Præst for denne Meenighed 17 Aar; Han blev kaldet af Hr. Ibsen til Tviis-Closter, som dog var upriviligeret, men paa hvad Grund viides ikke; Nogle mene, Hand havde Privilegium med Borgerskabet i Kiøbenhavn. Overalt er det ubevidst og ubeviist, at nobiliteret eller karakteriseret Personer har kaldet Præster hertil Meenigheden. Ovenmeldte Hr. Buch blev senere kaldet af Hr. Friedenreich paa Palstrup til Sogne-Præst for Almind og Sjørslev Meenigheder i Aarhus Stift.“

9. „Hr. Oluf Saxdorff, som forhen havde været Cappellan pro Persona i Siælland 9 Aar, blev af Kongen kaldet til Sogne-Præst, som hand var 7 Aar, døde 1745; Kirke-Eyeren var Velædle Mad: Richard til Tviis Closter, som var upriviligeret.“ — Af en anden Præst er anført i Bogen, at Saxdorff var født 1694, død 6. Maj 1745.

10. „Ham succederede (efterfulgte) Jørgen Lønstrup født 1711 d. 6. Septbr. som var Informator paa det Kongl. Vaisen-Huus, blev kaldet af Kongen d. 1. Julii 1745 af Høysalig og Høylovlig Ihukommelse Kong Christian den Sjette.“

Før vi forlader Optegnelserne om Præsterne, skal her anføres, hvad Embedsbogen indeholder om Provst Lønstrups sidste Dage og Dødsfald, og hvad der blev gjort for at bevare hans Minde. Om hans Virksomhed vil der blive meddelt under Omtalen af Præstegaarden. Oplysningerne om Provstens Sygdom er, som det vil

*) Se yderligere Oplysninger.

ses af det efterfølgende, indført i Embedsbogen af hans Søn og lyder saaledes:

„Følger herved til Slutning Optegnelse om min Sal. Faders Hr. Provst Lønstrups Svaghed efter hans egenhændige Optegnelse udi Hans Almanak og Hans derefter vexelviis continuerende indfaldende Svaghed, og omsider paafølgende Dødsdag:

Dend 20. Februarii 1774 om Aftenen blev Hand meget usædvanlig syg og var maadelig Af og Til indtil Paaske, dog forrettede Hand selv det meste Ministeriel i Embedet i samme Tid. Derefter var Hand dog |: Gud være lovet:| nogenledes af Helbred, og forrettede selv alt sit Embede; Men som Hand mærkede, at Hans Kræfter daglig aftog, saa resolverede (besluttede) Hand sig til, dog Hans Helbred var ikkuns maadelig til en lang Reise, Selv at reise til Ribe Landemode, holden d. 12. Juni 1774; fornemmelig for at sige sig fra Provstiet og derfor i levende Live at faa aflagt Rigtighed, som ogsaa sket, og blev bragt i fuldkommen Rigtighed. — Nogen Tid efter sin Hjemkomst fra Landemodet fandt Hand igjen en Mindelse af Hans ovenmeldte begyndte Svaghed, hvorover Hand resolverede til at gjøre allerunderdanigst Ansøgning om en Adjunctus (Hjælper). I hvilken Anledning Hand ogsaa d. 30. Juli tilskrev sin forventede Successor Mons. Hvass paa Krastrup, om at paatage sig Personel-Capellaniet her; Men som Velbemeldte Mons. Hvass ved skriftlig Gjensvar afslog Capellaniets Modtagelse, saa resolverede Hand til Selv at gjøre en Rejse til Ribe for at conferere med Hans Høyædle, Høyærværdighed Hr. Doctor og Biskop Hagerup om en habil Adjunctus. Hvorefter min Sal. Fader strax indgav sin Allerunderdanigste Memorial (Ansøgning) til Hans Kongl. Majestæt om at faa S. F. Minister: Candidat: Mons. Peder Simonsen Bierregaard til sin Ad-

junctus, hvilken min Sal. Hr. Faders Allerunderdanigste Ansøgning ogsaa blev Allernaadigst approberet og confirmeret. Men formedelst min Sal. Faders derpaa strax følgende Dødsfald blev Capellaniets Bevilling Uvoceret (ikke benyttet). In Mensibus Oktob. et Novemb. sidst blev min Sal. Faders Helbred Dag for Dag slettere og slettere, og behagede det den Alviise Gud at bortkalde ham herfra ved en sagte og stille Død den 23. Novbr. sidst om Aftenen Kl. 10 a 11.

Videre baade om Hans Embeds Tiid og Hans Endeligt kan behageligt sees af undertegnede Hans Gravskrift paa Hans Kiste. Og lyder samme som følger:

Herudi

Forvares til en ærefuld Opstandelse

Det efterladte Jordiske af

Velædle Velærværdige og Høylærde nu salige

Hr. Jørgen Lønstrup,

Som saae denne Verdens Lys den 6. Septbr. 1711, Blev Præst for Meirup Menighed Aar 1745 — udvalgt og beskikket til Provst over Hjerm Herred 1761 Og efter at Hand havde tjent Guds Raad, og som en tro og aarvaagen Hyrde Forestaaet Præste-Embedet udi 29 Aar, og Provste-Embedet udi 13 Aar, Blev Hand ved en sagte og salig Død af sin Overhyrde hjemkaldet Onsdagen den 23de Novbr. 1774 i Hans Alders 63de Aar.

Saa hvil da sødt og vel,
 Du fromme Mand og Fader,
 Du troe, oprigtig Sjæl
 Du Præst, der efterlader
 Dig Navn af Trofasthed.
 Aarvagenhed og Flid
 Hos Meirup Menighed.
 Dit gandske Værk og Iid
 Hensigtet mest derhen,
 Med Kundskab Jesu Faar

At føde leede frem
 Til Frelse i Hans Saar;
 Den strødte Sæd ved Dig
 Paa dette Sted og fleere
 Gjør dig udødelig
 Din Ære vil formere.
 Hav Tak fortiente Mand
 For Dyd, Guds Frygt og Lære,
 Vi aldrig noksom kand
 Dit Støv fuldkommen Ære.

Min Sal. Fader ligger begravet i Kirke-Gulvet her i Mejrup Kirke, Hans Grav begynder for Enden af Karlestolene opad til Choret. En Liigsteen er der bestilt at ligge over Ham, og skal, saasnart dend bliver udhuggen og ført herop fra Aalborg, blive med Kirke-Eyerens Minde indlagt over Ham.“

Stenen, der laa lige ved Omdrejningen fra Indgangen op i Midtskibet, var bleven saa medtagen af Slid, at den maatte optages Aar 1890 (Bemærkningen er indført af Sognepræsten D. J. Barsøe).

Samtidig med Stenens Indlæggelse blev der ophængt et Epitaphium paa „nordre Side i Kirken“, efter at Tilladelse var indhentet fra Kirkeejeren. Den lyder saaledes:

„Jeg undertegnede Eyer af Tviis Closter giver herved Velædle Provstinde Lønstrup i Meirup Præstegaard min skriftlige Tilladelse, at hun maa lade ligge en Liigsteen over hendes Sal. Mands Grav i Meirup Kirke. Iligemaade maae hun lade ophænge et Epitaphium over Velbemeldte Hendes Sal. Mand, for samme Givne Tilladelse er jeg til Fornøjelse contenteret og herved qvitterer.

Tvis Closter, d. 26. Oktober 1775.

Friedrich Vesstrup.“

Paa forbemeldte Epitaphium, der blev ophængt d. 4de November 1775, stod følgende Inscription:

„De, som have underviist andre, skal skinne som den udstrakte Befæstnings Skin, og de, som Haver retfærdiggjort mange, Som Stierner ævindeligt og altid. Dan. 12. Cap. 3. v.

Opfyldelsen af denne Herrens Forjættelse nyder nu

Den sande Herrens Tienere

Velærværdige og Høylærde

Sal. Hrr. Jørgen Lønstrup

Proust udi Hierum Herred og Sognepræst for Meirup
Menighed

Som først saae dette Lives Lys Aar 1711,

Blev kaldet i Herrens Viingaard Aar 1745,

Indtraadt i Ægtestanden samme Aar med den efterlevende Enke Velædle Madame Gundel Nostrup,

Hvilket Kiærligt Ægteskab blev velsignet med Een Søn og Een Datter, som begge efterlever, Blev Provst i Hierum Herred Aar 1761, Og efterat Hand i Sandhed havde beviist Sig, En oprigtig Ægtemand af en kiær Hustru, En omhyggelig Fader for sine Børn, Et lysende Eksempel for Verden, En oprigtig Ven af alle Retfærdige, Et retskaffent Vidne om Jesu Fortieneste, og en velsignet Lærere for Meirup Meenighed, Gik Hand ind i Hvilen den 23. November 1774. Udi hans Alders 63 Aar, og Hviler her nedenfor under den paalagde Steen. Hvor deilige er Deres Fødder, som forkynde Fred i Evangelio. Esai 52, 7. v. Rom. 10, 15. v.“

Dette Epitaphium hænger nu over Indgangsdøren til Kirken; det blev flyttet fra sin gamle Plads paa Grund af, at der fandtes Kalkmalerier der.

Tilbage er saa Indskriften paa omtalte Ligsten; den lød ifølge Embedsbogen saaledes:

„Herunder Hviler

Sal. Hr. Jørgen Lønstrup

Forhen Proust i Hierum Herred

Sogne-Præst for Mejrup Meenighed,

Som døde den 23. November 1774

Udi sin Alders 63 Aar.“

„Den blev indlagt i Kirken d. 3die og 4. November.“

Mejrup Præstegaard, d. 13. November 1775

testerer

Mathias Severin Lønstrup.“

II.

Præstegaarden.

Det er Provst Lønstrup, der har gjort sig al mulig Umage for at give Oplysninger om Mejrup Præstegaard, og da hans Meddelelser er meget udførlige og gaaende i Enkeltheder, giver de et godt Udsyn over Bygninger og Jorder i hans Tid. Vi begynder altsaa hermed. Under Overskriften „Præstegaarden, om dens Beskaffenhed, om den er frie eller ey,“ skriver han:

„Den skal efter Beretning før have været en Bondegaard Heesel, nu Tviis Closter tilhørende, men formedelst høye Vande i den lille Aae, blev Præsten nu og da hindret i at komme til Kirken; Desaaarsag skal være forandret til det Sted, hvor den nu er. Den skal efter Sigende være bygget af Hr. Niels Erichsen.“ (Nr. 2 under Meddelelsen om Præster). — „Da jeg Aar 1745 modtog Præstegaarden, var den som de kalkede Graver opsminket baade uden og inden, var gammel og raa-den!(!) Leer-Gulve overalt uden over Jord-Kjelderens, under Øster-Stuen, lav til Loftet overalt uden i Qvisten. Dog gav jeg i Accord 200 Rdlr. for den. Aar 1748 i Juni Maaned blev de 2de Parter af Laden kuldkastet af en Hvirvel-Vind, da jeg ikke var hjemme; Men strax

efter blev igjen opbyggt og blev 2de Gulve længere end før. Aar 1750 loed jeg sætte vestre Ende paa Laden af nye Tømmer meest af Eeg, og samme Aar loed jeg af nye bygge Sex Fag Skolehus, over de 2de Fag Loft over Stuen blev der igjen lagt, men resten har jeg af nye ladet bekoste. — Aar 1751 bygte jeg 9 Fag Stue-Huus af nye Eege-Tømmer, og murede Vægge blev sadt til Øster-Enden af det gamle Sals-Huus. — Aar 1753 byggede jeg et nyt Huus paa 16 Fag vesten i Gaarden til Stald, Havre-Lade, Hakkels-Hus og Vogn-Hus etc., hvor ingen Huus stoed, da jeg kom her. Anno 1757 maatte jeg i Mangel af daglig Værelser nødes til at bygge 15 Fag til Bryggers, Kjøkken, daglig Stue og Forstue, liigeledes af nye Eege-Tømmer og murede Vægge med 2de Bager-Ovne, en større og en mindre, og 2de nye Skorsteene fra Grunden af. — Anno 1765 loed jeg lægge nye Fiæle-Gulv i Skoele-Stuen, lod sætte en Skorsteens-Pibe ibidem og Væggene opmure paa begge Siider, som forinden blev aftrækket, ligesom de fleeste andre Værelser.“

Endnu saa sent som i 1774, altsaa samme Aar som han døde, har den gamle Provst foretaget Byggearbejde, derom melder han saaledes:

„Anno 1774 byggede jeg femten Fag nyt Huus med Uds kud ved Vester Siiden af 22 Fag, som blev indbyggt i Nordre Enden af Skoele-Huuset og bygget til og i Sønder Enden af et Sexten Fag Huus, jeg byggede 1753. Udi forbemeldte 15 Fag nye Huus er indrettet Vogn-Hus med nye Fiæle-Ports-Dørre for til Tvende Vogne, samt mere Vogn-Redskab, En Giæste-Stald til Fiire Bæster, Et Tørve-Huus, Et Lyng-Huus, Tvende Sviine-Huse, Et Høns-Huus, Et Huus til Giæs, Et Dito til Ender, alle forsynede med gode nye Dørre og fornøden og behørig Skille-Rum.“

*Præstegaardens Beskaffenhed i Grunden med sine
tilliggende Marker og Agre.*

„Præstegaarden er frie ligesom andre in Genere; Da Hr. Christen Buch 1738 qvitterede, blev den indløst fra Børne-Huuset. Giæsterie-Penge gives ikke, som endel andre Præstegaarder her i Herredet.

Gaardens Marker og Agre ligger tæt omkring Gaarden. — Det Fold Agre Sonden for Gaarden kaldes Lundbak-Agre, der gaar i Sønder og Nør ved en breed lynget Reen paa vester Siide skilles fra Elkiær Mark; Ved sønder Ende støder disse Agre paa et lidet Kratt paa Siiden af Bakken; Neden for er Engbund, hvorpaa Køerne græsses af Mangel paa Ager-Græs. — Vesten for Leer-Bakken er et lidet Støkke Eng, der grændser til Elkiær Eng. Ved nørre Ende af disse Lund-Agre ligger en gammel Lynget Ager, der siges at tilhøre Elkiær. Paa Øster og Sydøst-Side Fiske-Dammen afskilles Præstegaardens Eyendom fra Bierregaard Eyendom ved en Bæk, hvor lidet Hør avles. — Vesten for denne Lynget Ager begynder igjen vore Agre, som gaaer i Øster og Vester til Elkiær Vey, og paa nørre Siiden af Kirke-Veyen fra Præstegaarden. Nordvest fra Gaarden mellem Kirke- og Kaaberup Vejen er og et Fold Agre, der i Øster og Vester skilles fra Kaaberup Jord paa nørre Side ved en Reen. For nørre Side af disse Agre er et Fold Jord kaldet Kirke-Toft, som med nørre Ende gaaer til den alfar Vey, der løber til Kirken. Paa øster Side af disse Agre støder Kaaberup Agre med Enden, hvor burde være en Reen for at hindre Deres Plove ey skulle slæbe ind i Siden af Præstegaardens Agre paa Kirke Toft. (!) Østen for Gaarden ligger et Fold Jord kaldet Øster-Toft, som støder an paa et gammelt Lynget Digge, som er Skiæl imellem Bierre-

gaard-Mark Østen for. Norden for Bierregaard-Mark gaar en Vey, der skiller imellem det Steds Mark og Præstegaardens Jord, paa nørre Siide kaldet Lang-Agre, som gaar over Veyen til Bierregaard Sted. — Bag ved Laden ligger 4re Agre i Øster og Vester, hvor Bierregaard Vey gaar. Norden for Gaarden gaar Kaaberup-Vey og Østen for Samme ligger et andet Fold Agre i Øster og Vester, som paa nørre Side adskilles ved en Reen ved bemeldte Kaaberup, der ved Øster-Ende støder an paa 6 andre Agre af Præstegaardens Mark, der gaar i Sønder og Nør til Toustrup Vey. — Tætt norden for samme Vey ligger 2de Agre i Vester og Øster; Ved Enden af samme Agre Norden for Toustrup Vey ligger nogle korte Agre, kaldet Cleeme-Hæede. Nogle af disse Agre ligger norden for Toustrup Vey, der paa vester Side og nørre Ende grændser paa Kaaberup Agre, og mod Øster Siide gaar et Digge. Paa Sønder Siide af Toustrup Vey findes og Agre til Præstegaarden i Øster og Vester, der støder til Cleeme-Hede paa Sønder og Øster Kant, der strækker sig til de Lang-Agre; Norden for Bierregaard-Vey, som ved Veyen til Bierregaard skiæller Toustrup og Cleme-Hede. Hvad Jorder og Enge, der ligger i andres Marker, kand i dette og alt andet sees af Landmaalings-Forretningen over denne Præstegaard, der som et nyttigt Dokument og Bielag skal være mine Efterkommere foræret at følge med denne Liber-Daticus. — Præstegaardens Taxt i Matriculen 4 Tdr. 6 Skp. 2 Fdkr. Sognets Hartkorn er 177 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdkr. 2 Album. *) Præstegaardens Kiøb og Værdie har jeg forhen anført var 200 Rdlr.; Men det jeg har kostet paa den siiden, alt i alt, har kostet mig i det mindste 900 til 1000 Rdlr. I Tillid til Guds naadige Varetægt fremdeles, veed jeg efter Loven, hvad

*) Det er gammelt Hartkorn.

kand ventes og faaes; Men Værdien vil efter saadan Beskaffenhed ikke blive omspurgt.

Huuse Præstegaarden tilhørende.

Der var først 2de gamle, forfaldne Hytter jeg modtoeg, men siden har repareret og gjort større. Det Huus ved Kirken, der ved Kirke-Veyen grændser til Præstegaardens Mark, der ligger smaa Agre, som med vester Ende og sønder Siide grændser paa Elkiær Eien- dom og Vey; deraf gives 2 Rdlr. 4 Sk. aarlig. — Det andet kaldes Bramskov-Huus, som er satt paa Tvende lange Agre, beliggende ved Jens Jensens, hvortil hø- rer et a'parte Støkke Eyendom ved øster Ende af Kouind-Jord, med nørre Ende gaar dette Støkke Eng- Jord til Gammelbye Moese; Med øster Siide grændser det paa Birk Jord; Dette kand og oplyses af Landmaa- lings Forretningen over Præstegaardens Eyendom. Man- den som har dette i Leye giver mig aarlig 4 Rdlr. 4 Sk., da jeg derimod har sadt det i Stand, og Selv hol- der det ved liige, og Hand svarer ingen Tiender. Lige- ledes skeer med det Huus ved Kirken. Agerhuus kaldet loed jeg bygge 1768. Det ligger Norden for Bierregaard paa de lange Agre, hvoraf den øster Af- deling er lagt til Huuset; Men den vester Part skal der a'parte betales af. Ellers giver Hand aarlig 4 Rdlr. hver Philipi Jacobi Iste May; Er Tiende frie, Men jeg holder det vedliige.“

Følgende pudsige Bemærkninger om „Ildebrændsel“ fortjener at anføres.

„Ildebrand“. Deraf er intet mig vitterligt lagt til Præstegaarden. Mine Tørv faaer jeg gravet i Jylleberg Heede i Hodsager Sogn 1½ Miil herfra. For hver Dags Grøft giver jeg 12 Sk., før gav jeg kun 8 Sk. Vi har ordinair 18 a 20 Karle at grave, som De efter gammel

Skik gjør Præsten til Bevilling, hvorimod skal tracteres med godt Øl og Mad foruden Brændeviin, og et Støkke Tobak til hver Karl, over Een Skillings Tobak. (!) Hver Mand af Sognet (undtagen nogle faae Boels Mænd) henter mig 2de Læs Tørv; Nogle Mænd i sønder Sogn henter 3de Læs, og ved hvert Læs en Mellem-Mad skænkes med godt Øl og Brændeviin og hver et got Støkke Tobak. (!) I Gammelbye Moese pleyer jeg at faae 4re Dages Grøft, men falder løse og fustedt. Under-tiden har vi faaet et par Dages Grøft i Gleiberg Moese, som ere bedre, saa og i Noes Moese. —

Om Avl og Græsning paa Jorderne findes anført:

„Mangel paa Høe og Foeder, da er en stor Mangel ved denne Præstegaard, hvortil ikke kand bierges uden 3 a 4 Læs Høe; Derfor har jeg et Støkke Eng i Fæste, Naur Præstegaard tilhørende, som ligger her i Sognet, hvoraf jeg giver aarlig 2 Rdlr., og et andet Støkke har jeg til Leye af en Mand i Tviis Sogn for 2 Rdlr. 4 Sk., beliggende i Hodsager Sogn. — Derfor nødes jeg til som alle mine Formænd at tage Tienden paa Kærv, for at have Havre — Foer til Fæe-Høvderne om Vinteren, saa og til Bæsterne, der saavel Sommer som Vinter staaer paa Stald uden i Høe- og Bierings-Tiden. Fæe-Høvderne maa man leye Græs til, og har da meget slet Græsning til Køerne.“ (!)

Jørgen Lønstrup.

Den gamle Provst fik Ret i, at de 900 a 1000 Rdlr., som hans Byggeforetagender havde kostet ham, ikke kunde ventes erstattet, da „Værdien efter saadan Beskaf-fenhed ikke vil blive omspurgt“; thi i Embedsbogen findes indført den Akkord, som Eftermanden i Embe-det, Hr. Berthel Kiærulf, gjorde med Præsteenken ved Overtagelsen af Præstegaarden.

Den lyder saaledes:

„For Meirup Præstegaards Bygning tilligemed Tvende paa samme Grund beliggende Huuse, hvilke nu beboes af Mogens Thy og Dorthe Hattens, betaler Successor (Efterfølger) Velædle og Velærværdige Hr. Berthel Kierulff efter Een paa det forordnede Papier mellem ham og mig undertegnede oprettede Contract af Dato 19de September a: o: Med Summa 333 Rdl. 2 Mk., skriver Trei Hundrede, Tredive og Tre Rigsdaler Toe Mark; Ydermere har Velbemeldte Hr. Kierulf betalt mig a'parte til sidst afvigte Snapsting for det af min Sal. Mand Anno 1768 af nye opbygte Huus, ved Bierregaard, Agerhuus kaldet med Summa 50 Rdl., skriver Halvtredsinds Tyve Rigsdaler, for hvilke mig betalte 50 Rdl. herved Vedbørlig qvitteres. Og er saa denne Liber Daticus af mig herved sluttet og til Ende bragt og derefter er tilligemed en Copie af Landmaalingen over Præstegaardens Jorder og Enge af mig i Følge min Sal. Mand's skriftlige Løfte, udleveret til oftbenævnte Hr. Kierulf til at følge Successor i Embedet, imod Hans til mig givne Qvittering.

Efter at forbemeldte var sluttet til min Underskrift, saa fremkom Velædle og Velærværdige Hr. Berthel Kierulf, og udbetalte til mig dend her foran mentionerede fulde Summa for Præstegaardens Bygning, hvorføre Velbemeldte Hr. Kierulf herved fuldkommen qvitteres for ovennævnte Tre Hundrede Tredive og Tre Rigsdaler og Toe Mark.

Datum Mejrup Præstegaard d. 15. November 1775.

G. Nøstrup

Sal. P. Lønstrup.“

Der findes nu ikke mere af nævneværdig Betydning om Præstegaarden ud over enkelte Bemærkninger af efterfølgende Præster om Jordernes „skarpe og sandige

Beskaffenhed, om Mangel paa Høe og Græs" o. s. v., men for 23. Marts 1802 er anført følgende: „Den 23de Marts ankom fra Provsten Rentekammerets Brev til Stifts Øvrigheden angaaende 3 Parcellers Afhændelse her fra Præstegaarden, som allerede ved Auktion vare solgte, hvori forlanges de høistbydendes Erklæringer, om de endnu vil staae ved deres Bud, da Hartkornet siden er forhøiet, min Erklæring om deres Afhændelse samt Oplysning om, af hvem disse Parceller nu forbruges.“ — „Dette har jeg expederet og afsendt til Provsten inden Maanedens Udgang.“

I en i 1803 indført Meddelelse om de 3 Parceller staar: „De 3 Parceller af Præstegaardens Jorder, som laae adspredt omkring og ved min Ankomst hertil var under Salg forrige Aar bortsolgt ved Auktion til den Høistbydende for 352 Rdl., hvoraf 39 Rdl. godtgøres min Formand i Embødet Hr. Clausson for derved gjorde Bekostninger, og Auktions-Bekostninger fradrages, og Resten indsættes i Stiftets offentlige Kasse, hvoraf svares aarlig Renter til Præsten, som vil blive paa det nøjeste 12 Rdl. aarlig.“

1808 er der atter Tale om de 3 Parceller, og vi læser følgende: „Efter allerunderdanigst Reskript af 4de Decbr. 1802 er 3 Parceller af Præstegaardens Jorder 4 Skpr. 1 Fdkr. $\frac{1}{10}$ Alb. Hartkorn ved Auktion afhændede og derfor indbetalt i Stiftskassen 313 Rdl. hvoraf hæves aarlig i Renter efter $\frac{1}{4}$ p.Cts Skattens Afdrag 11 Rdl. 4 Mk. 5 Sk. De 113 Rdl. staae nu i Skræder Qvists Huus Nr. 39 paa Østergade i Holstebro, deraf gaae 4 Rdl. 1 Mk. 7 Sk. og de øvrige 200 Rdl. staae nu her i Bramskovhuset i Meirup Sogn, hvoraf svares 7 Rdl. 3 Mk.“ I Juli Maaned 1813 blev Præsten „underrettet om, at den under Stiftets offentlige Midler staaende Capital stor 313 Rdl. er saaledes omskreven i

Rigsbank, nemlig Frands Lassens Obligation af Dato 28de Juni 1808 paa 113 Rdl. til 90 Rbdl. 2 Mark $6\frac{2}{5}$ Rbk. Sk. og Else Odgersdatters Obligation af 24de Juni 1806 paa 200 Rdl. — til 200 Rbkdl. S. Rb. hvoraaf svarer Renten hvert Aars Viborg Termin efter Forordningens Tabel I. B.“

Den sidste Præst, der boede i Mejrup Præstegaard, hed Stephan Kryssing og var født i Aarhus 1765 6. Juli. Hans Forældre var Købmand Clemén Kryssing og Hustru Maren Broberg dersteds. Efter at have taget „Studentexamen 1784 og philosophicum 1785 informerede han henvend 2 Aar i Borgemester N. Rohdes Hus. 1787 blev han beskikket til Lærer ved Aarhus latinske Skole, hvor han forblev i hele 14 Aar. 1791 underkastede han sig Examen Theologicum, blev 1801 kaldet til Sognepræst for Mejrup Menighed, blev ordineret i Ribe den 16de December og ankom til Mejrup 23de Januar 1802.“

Det er ham, der har indført i Embedsbogen om ovennævnte 3 Parcellers Salg, og han har endvidere oplyst, at Maabjerg Sogn blev Annex til Mejrup. Han skriver saaledes:

„I dette Aar“ (1803) „er af hans Majestæt ved indtræffende første Vacance af Kapellaniet i Holstebro Maabjerg Sogn allernaadigst tillagt dette Kald mod en aarlig Afgift af 70 Rdl. til Skolen i Holstebro; Mensal-Godset og Nannest beholder nuværende Sognepræst i Holstebro.“

Han døde 1818 d. 13de Juni og der staar om ham følgende:

„Efterat Stephan Hofgaard Kryssing i $16\frac{1}{2}$ Aar havde forkyndt Religionens hellige Sandheder til Opbyggelse og Trøst for Mejrup og i $10\frac{1}{2}$ Aar ogsaa for Maabjerg Menigheds Indvaanere, som da bleve annekterede med

Meirup, hensov han ved en stille og rolig Død den 13de Juni 1818. Han var første Gang gift med Giertrud Marie Munch, som efter 1 $\frac{1}{4}$ Aars Forløb, d. 31te August 1803 bortkaldtes fra hans Side. Anden Gang indgik han Ægteskab den 19. Marts med Marie Kirstine Henriette Holm, med hvem han levede i en kjerlig Forbindelse indtil sin Død. I de sidste Aar var hans Helbred meget svagelig; men desuagtet tabte han dog ikke den Lyst til at fortsætte og udvide sine Kundskaber, som fra hans Ungdom af havde besjelet Ham. I hans Alders 53 Aar bortkaldte Herren ham til Evighedens Belønninger. Han blev begravet ved sin første Hustrus Side paa den østre Side af Meirup Kirkegaard, efterat hans forrige Discippel, nuværende Pastor C. M. Hasle i Holstebro, havde holdt ham en værdig Tale ved hans Jordefærd den 22. Juni 1818. Fred være med hans Minde!“

„Salige ere De, som døe i Herren, de hvile fra deres Arbejde, men Deres Gjerninger skal følge dem efter. Aabenb. 14. Cap. 23. Vers.“ Gravpladsen, som ses endnu, ligger mellem en stor, flad Høj og det østre Kirkegaardsdige. Den er indhegnet med Jernrækværk og bevokset med Træer.

Pastor Kryssings Eftermand i Embedet hed Christian Bagge Jensen. Han har skrevet følgende i Embedsbogen:

„Til største Skade for dette Sognekald bortsolgtes Oktober 1819 dets Præstegaard efter at have staaet ledigt et gandske Aar rundt. Hovedparcellen fik Hans Madsen Tjadvad, med fuld Tiendefrihed, da det forsømtes at forpligtige ham og de øvrige Parcellister til aarlig Refussion til Embedet. Og mens 3 Parceller tilforn 1803 kostede aleneste 352 Rbd., saa kostede nu den gandske Gaard kun lidet over 1350 Rbdl. Den,

som aleneste drog Fordel af denne for Mejrup Embede sørgelige Forandring, var Pastor Hasle af Holstebro, som ilsomt ved allerunderdanigst Andragende fik Maa-berg Holstebro annekteret. (!)

Angaaende Bolig vilde det tillige være til Fordel, hvis det af H. H. Amtsprovst Tilemanns Forslag om Kjøbet af en Gaard paa Lille Østergade var bleven gennemført. Den bestod af 12 Fag Huus, godt og nyt bygget, med stort Sidehus og Have, smuk situeret mod Aaen og kunde være kjøbt for 700 Rbdl. — Derved vilde være vundet ret en skøn og beqvem Embedsbolig, højere, rummeligere og bedre i alle Maader end den nuværende. Var Handel bleven tilendebragt, var fra Salget blevet tilovers mere end 150 Rbdl. hvormed ved Reskr. Meirup og Maabierg Skolevæsen var bleven beneficeret. Men nu blev slet og ret intet Beneficium tilovers; thi Bycollegiet fik sit Ønske sat igjennem: at for bedre Opsyns Skyld, skulde den første Lærer have sin Bolig i umiddelbar Forbindelse med Skolen. Da tillige en ny stor Skolestue behøvedes, købtes en dobbelt Gaard ved Østergade og Broestræde, Nabo til Skolen. Halvdelen heraf blev accommoderet (overdraget) til Embedsbolig paa 11 Fag indskrænket Huus, med Baghuus og Have. Det øvrige blev omdannet til Skole- rum paa 5 Fag og en Gang mellem Rummene paa $1\frac{1}{2}$ Fag. Tillige blev ved samme Lejlighed tilstrækkelig Plads for Børnene at more (muntre) sig paa, og i et Baghus mod Lille Østergade rigelig Plads for Lærerne til Opbevaring af Tørv, Materialsager og lign.“

Pastor Jensen var altsaa den første af Mejrup Præster, der fik Bosted i Holstebro, mod at han skulde være Førstelærer ved Holstebro Skole. Hans Virksomhed i denne Stilling blev kun kortvarig, som det fremgaar af følgende Optegnelse af ham: „Efter at jeg i

omtrent 2 Aar havde beklædt dette mit Embede som Sognepræst for Meirup Meenighed samt første Lærer ved Borgerskolen i Holstebro, fandt jeg mig af flere Grunde foranlediget til at ønske mig entlediget fra denne Post. Jeg ansøgte derfor — efter Overenskomst med Pastor Dahl i Rudkjøbing — Hans Majestæt om allernaadigst Tilladelse til at maatte bytte dette mit Embede med bemeldte Hr. Pastor Dahl, en Bøn, som han allernaadigst opfyldte, idet han 6. Juni d. A. udnævnte mig til ordineret Catechet i Rudkjøbing og første Lærer ved Borgerskolen sammesteds. Efter sidste Gang at have foredraget Religionens hellige Sandheder for Meirup Meenighed 3die Søndag efter Trinitatis d. 8de Juli afreiste jeg til min ny Bestemmelse Onsdagen d. 11te Juli d. A.

Holstebro, d. 11te Juli 1821.

C. B. Jensen."

Af en Skrivelse, der foreligger fra „Amtsskoledirektionen“ af 23. December 1821 til Skolekommissionen i Holstebro fremgaar, at „da Amtsskoledirektionen er kommen til Kundskab om, at der for 3 fra Meirup Præstegaard afhændede Parceller er i sin Tid indkommen en Kjøbesum af 313 Rdl. D. C., der senere ved Omskrivning ere forandrede til 290 Rdl. 38²/₅ Sk. Sølv og indestaar blandt Stiftets offentlige Midler, anseer den samme at være nuværende Sognepræst i Meirup aldeles uvedkommende, hvorimod denne Capital, som indløst for en Deel af Præstegaardens Eiendomme maa have samme Bestemmelse som den Sum, det Øvrige udbringes til. Renterne bør formentlig indtil videre bruges til Afdrag i det Catecheten tilstaaede Husleie, hvorved der bliver saa meget mindre at ligne paa Holstebro Kjøbstad. Hvilket herved meldes til Skolekommissionen

til egen behagelig Efterretning og fornøden Bekendtgjørelse samt videre Foranstaltning.“

„Paa Direktionens Vegne.

J. N. Tilemann.“

I denne Skrivelse er de 3 Parceller omtalt for sidste Gang, men det kan meddeles, at det ikke har kunnet oplyses, hvor de 290 Rdl. er gaaet hen, eller hvornaar de er blevet udbetalt af Laantagerne. Formodentlig er de blevet indbetalt til Holstebro By, og i saa Fald har Byen modtaget 1140 Rdl. for Mejrup Præstegaard.

Pastor Kryssings Enke fik Indløsningssummen, 500 Rdl.

Forbindelsen mellem Mejrup Præsteembede og Holstebro Skolevæsen blev hævet i 1906. Der var da blevet opført en ny Præstebolig i Mejrup, hvortil Holstebro ydede 6000 Kr. og Mejrup 3000 Kr. Boligens Opførelse samt Køb af 1 Td. Land til Have- og Byggeplads kostede ca. 11,000 Kr. Det manglende Beløb laantes og hviler paa Embedet.

Yderligere Oplysninger om Præster i Mejrup i ældre Tid.

I kirkehistoriske Samlinger 5 R. II. Bind p. 129 findes en Afhandling af H. D. Lind om „Skibspræster fra Frederik den II.s Tid“. Han bemærker i al Almindelighed, at Skibspræster i Reglen udtages blandt Studenter eller Kapellaner, men at det ikke er uden Eksempel, at ogsaa Sognepræster maatte til Skibs. Cancelliets Brevbøger udviser, at Kongen 29. Juli 1577 klager over Mangel paa Skibspræster. Deres Antal har, selv under Syvaarskrigens store Udrustninger, ikke oversteget 20, i Fredstid f. Eks. 1579 var der kun 5. Efter Holmens Regnskab havde de i aarlig Løn 12 Dlr., foruden Hofklædning og Kosten om Bord. Naar Skibspræsterne ophørte at fungere som saadanne, fik de som oftest

kongeligt Løfte om at opnaa et ledigt Sognekald, dog kun paa Betingelse af, at de fandtes duelige dertil, og at alt gik for sig efter Ordinansen. Men at en Skibspræst dog ikke kunde opnaa Befordring, selv om han havde faaet „Forskrift“ om et bestemt Kald, og selv om Biskoppen havde foreslaaet hans Valg, viser et Kongebrev af 9de Septbr. 1571. Det synes at være de færreste Skibspræster, der var saa heldige at opnaa Sognekald. Blandt de Præster, Lind opregner, nævner han som Nr. 65 ca. 1572 „Hr. Niels Eriksen“, *) der ifølge Cancelliets Bevbøger havde gjort Tjeneste hos Skibstømrerne og de Folk, som byggede St. Oluf i Norge. Dette store Krigsskib, hvis Bygning stod under Erik Brokkenhus's Tilsyn, blev færdigt 1573. I Decbr. s. A. udgik derefter Brev om, at Niels Eriksen maatte faa Kald i Ribe Stift, da han var uden Underhold. Efterat han derefter længe forgæves havde ventet paa Ansættelse, befalede Kongen 25. Juli 1578, at Bisp og Lensmand skulde gøre sig al mulig Flid for at faa Niels Eriksen valgt i Mejrup Sogn. En Nabopræst, Christen Pedersen af Hjerm, som af Sognefolkene i Mejrup havde ladet sig vælge til ogsaa at være Præst i Mejrup, fik sit Valg kasseret, og da dette Kongebud ikke straks blev efterfulgt, udsendte Kongen 29. Marts n. A. et nyt, hvori det strengelig befaledes Sognemændene straks at antage Niels Eriksen, der trolig havde ladet sig bruge i Kongens Tjeneste til Skibs, til deres Sognepræst, eftersom han var beskikket dertil af Ribe Biskop.“ **) Niels Eriksen med Tilnavn Vinding angives hos Wiberg at at være død 1599 eller 1604. ***)

*) Nr. 2 i Afhandlingen om Præster i Mejrup.

**) Kirkehist. Slgr. 2. Række VI. 669—673.

***) Provst Lønstrup angiver Dødsåret 1599.

Dette er i Korthed Beretningen om Hr. Niels Eriksens Kaldelse til Sognepræst i Mejrup, og den viser, at det lykkedes ikke for Sognemændene i Mejrup eller Hr. Christen Pedersen af Hjerm at faa Hjerm og Mejrup Sognekald lagt sammen. Imidlertid gik det ingenlunde let for Kongen og Ribe Bisp at faa deres Villie sat igennem, hvad der vil fremgaa af det følgende:

Inden der meddeles om Stridens Gang, skal det oplyses, at Holger Fr. Rørdam i „Kirkelige Efterretninger for Ribe Amt“, *) gør opmærksom paa, at medens der i de andre Stifter skete ikke faa Sammenlægninger af Præstekald ved Chr. III.s aabne Breve af 9. Maj 1555 om Forbedringer af Præsternes Lønninger (de saakaldte Klemmebreve) var det mindre Tilfældet i Ribe Stift, ventelig, fordi Biskop Hans Tavsens saa det mislige i denne Udvej, der maatte være mindst tilraadelig i et Stift, hvor Sognene var saa udstrakte. Kun to Kirker (Harbøre og Bur) paabødes nedbrudte, men da de begge staar den Dag i Dag, maa Menighederne have modsat sig denne alle Vegne ildesete Tvangsmaade, og Biskopperne maa have billiget deres Ønske om at bevare deres Gudshuse uforstyrrede. („Klemmebreve“ for Ribe Stift er trykt i Hofmanns Foundationer IV. 559—62).

Der haves fra ældre Tider ikke faa Eksempler paa, at Menighederne modsatte sig en paatænkt Sammenlægning af Sogne. En saadan Sammenlægning af Idum og Vind Sogne har Sognepræsten af Idum, Hr. Niels Jensen, ansøgt Kongen om, og i den Anledning skriver Kongen følgende Brev til Stiftamtmand Axel Viffert og Biskop Mester Povl Madsen:

„Frederik d. Anden etctr. Vor Gunst tilforn. Vider, „at denne Brev viser Hr. Niels Jensen, Sognepræst til

*) Ny kirkehistoriske Saml. 6 Bd. p. 667.

„Idom Sogn, haver berettet for os, hvorledes at fornævnte Sogn er lidet og meget ringe, saa han ikke deraf kan have sin Underholdning paa hans Embeds Vegne, og at derhos skal ligge et andet Sogn, kaldet Vind Sogn, som ikke heller kan underholde sin Præst, og derfor er begærendes, at naar den Præst dør og afgaar, som nu har Vind Sogn, at det da maatte tillægges fornævnte Idom Sogn, og begge Sogne at være og blive under een Præst, paa det han saa meget desbedre maatte blive med hans Underholdning forsørget. Da efterdi vi ikke vide Lejligheden om fornævnte Sogne, beder vi Eder og ville, at I derom med det første forfare al Besked, og siden det os tilskrive, at vi derefter os kunne vide og rette. Skrevet Kjøbenhavn 17. Juli 1566.“ *)

Om Menighederne har protesteret mod denne Sammenlægning vides ikke; men i hvert Fald lader det ikke til, at Stiftslensmandens og Biskoppens Erklæring har været gunstig for det af Præsten i Idum udtalte Ønske, i alt Fald ved vi intet om, at den begærede Sammenlægning har fundet Sted.

Derimod har vi i Mejrup et Eksempel paa det modsatte, idet Mejrup Menighed ønskede at annekteres til Hjerm Sogn, men den opnaaede ikke, som før meddelt, at faa sit Ønske opfyldt, dels fordi den havde grebet Sagen an paa en egenraadig Maade, dels fordi den mødte bestemt Modstand hos Biskoppen.

Der udgaar i den Anledning ikke mindre end 5 Kongebreve, der viser, hvilket Besvær selveste Kongen med Bispen ved Siden, har haft med at faa de genstridige Bønder i Mejrup samt Sognepræsten i Hjerm til at bøje sig!

Skønt disse Breve er trykt andet Steds, synes jeg dog, at Aarbogens Læsere kan have Krav paa at faa

*) Danske Saml. 602 a.

dem i sin Helhed, da vist ikke mange af dem har Lejlighed til ellers at gøre Bekendtskab med dem, og de anføres hermed ordret.

1) „Kgl. Majestæts aabne Brev udgangen til Bønder og Almue over alt Mejrup Sogn, ut signetur:“

„Vi Frederik den Anden etctr. Hilser Eder menige „Bønder og Almue, som bygge og bo overalt i Mejrup „Sogn, evindeligt med Gud og vor Naade. Vider, efter- „som vi forfare, at Mejrup Kirke haver stedse af Arilds- „tid været en fri Kirke for sig selv og ikke nogen „Annex, til nu forleden for stakket siden I haver givet „Præsten til Hjerm Kirke Kald, hvilket skal være imod „nogle højbaarne Fyrstes vor kjære Herre Faders, salig „og højlovlig Ihukommelses Breve og den Skik derpaa „gjort er. Thi beder vi Eder og hver særdeles strenge- „ligen byde, at I retter Eder efter nu straks, naar os „elskelige hæderlig Mand Mester Hans Laugesen, Su- „perintendent *) udi Ribe Stift, eder besiger, at udvælge „og kalde eder selv en Præst fore til fornævnte Mejrup „Kirke, eftersom det til den haver været sædvanligt, „hvilken han derhos kjender duelig og god at være, og „den ikke holdes for en Annexkirke efter denne Dag, „uden vi havde den annexeret, saafremt vi ikke ander- „ledes skulde tiltænke. Thi lader det ingenlunde o. s. v. „Actum Koldinghus, d. 27. Juli Aar 1578.“ **)

Kongen maa erfare, at „de menige Bønder“ og Almue i Mejrup „fast ringe haver agtet“ hans aabne Brev, og i sin Harmen over deres Egenraadighed udsender han en Maaned senere samtidigt 2 Breve, det ene til Stiftslensmanden med Paalæg om 1) i Superintendentens Nærværelse under Trusel af Straf at tvinge Hjerm Præst til at give Afkald paa Mejrup Sogn, 2) alvorlig at foreholde Sognemændene i Mejrup deres Forpligtelse til at vælge sig en anden Sognepræst og 3) Anmodning

*) Biskop.

**) Jydske Tegnelser 277—278.

om at gøre sig Flid for, at Niels Eriksen efter Kongens Ønske bliver valgt og kaldet.

Det andet Brev af samme Datum til Oluf Munks Efterleverske Drude Rantzau til Volstrup, er en venlig Anmodning om, at hun vil lægge Tryk paa sine Fæstere i Mejrup og Kongen „til Ære og Villie“ vil medvirke til, at Niels Eriksen maa faa Mejrup Sognekald.

2) Stiftslensmanden, Erik Lykke, fik Brev Mejrup Kirke anrørendes, ut signetur:

„Frederik den Anden, ectr. Vor Gunst tilforn. Vid, „at vi komme udi Forfaring, at Mejrup Kirke altid af „Arildstid haver været en fri Kirke for sig selv og ikke „nogen Annex, til nu stakket siden Sognepræsten til „Hjerum Kirke haver handlet med Sognemændene, at de „haver givet hannem Kald, og dermed efter sin egen „Behag og Villie vil annectere samme Kirker tilsammen, „endog hver af samme Sogne vel formaar selv at under- „holde deres Sognepræst, eftersom de og til des gjort „haver. Og efterdi saadan ny Forandring er sket os „aldeles ubevidst og uden vor Bevilling og Samtykke, „da haver vi stakket siden ladet vort aabne Brev ud- „gaa til menige Sognemænd udi forn. Mejrup Sogn, at „de skulde tiltænke strax at udvælge dennem selv en „Sognepræst til forn. Mejrup Kirke, eftersom til des „sædvanligt haver været, hvilke vi forfare de fast ringe „haver agtet. Og paa det slig ny og ulovlig ikke skulde „tilstedes, som kan give andre ondt Exempel, men at „alle Ting maa blive ved den Skik, som det til des „været haver, med mindre vi selv blev foraarsaget til „anderledes at forordne, bede vi dig og ville, at du „strax med det allerførste, Superintendenten overværen- „des, strengeligen befaler forn. Præst til Hjerum Kirke, „at han under højeste Straf efter denne Dag aldeles „intet befatter sig med forn. Mejrup Sogn, enten med „Tjenester der at gøre, eller udi anden Maade, saa og „alvorligen forholde Sognemændene udi forn. Mejrup, „at de strax kalder dennem selv en anden Sognepræst. „Og efterdi denne Brevviser, Hr. Niels Eriksen, haver

„sig ladet bruge udi vor Tjeneste, og nu lang Tid ventet efter Kald, beder vi dig og ville, at du med Superintendenten forvender Eders muligste Flid, at de kalder og annammer hannem til deres Sognepræst for nogen anden udi forn. Mejrup Sogn, at han en Gang for alle maa blive forsørget. Dermed sker vor Vilje og Befaling etc.

„Actum Skanderborg, 25. Juli Anno 1578“ *)

3) Brev til Drude, Oluf Munks, saalydende:

„Frederik den Anden etc. Vor Gunst tilforn. Vider, at vi komme udi Forfaring, at Eders Sognepræst til Hjerum Kirke nogen siden skal have handlet med Sognemændene udi Mejrup Sogn, at de haver givet hannem Kald, hvor han haver understaaet sig at annectere samme Sogne tilsammen, endog forn. Mejrup Sogn altid haver været et frit Sogn og haft sin egen Sognepræst. Og efterdi saadan ny Forandring er sket os aldeles uvitterligt og uden vor Bevilling og Samtykke, og vi ikke heller sligt ville lide eller tilstede, paa det andre ikke skulde tage Exempel deraf, haver vi været forarsaget nu nyligen at lade vort Brev udgaa til menige Sognemænd udi forn. Mejrup Sogn, at de endeligen skulle tiltænke at kalde og udvælge den selv en Sognepræst, hvilket vi formærke de dog lidet haver agtet, hvorfor vi nu paany haver tilskrevet vor Stiftslensmand, at han med Superintendenten skal anderledes derom tiltænke og paa vore Vegne alvorligen foreholde Præsten, at han sligt afstaar, og strengeligen tilholde Sognemændene udi Mejrup Sogn, at de straks vælger dennem en anden Sognepræst, og at de skulle forhjælpe en ved Navn Hr. Niels Eriksen til samme Kald. Og efterdi forn. Niels Eriksen haver tilforn ladet sig bruge udi vor Tjeneste, og vi gerne ser, at han med Kald kunde forsørges, og vi forfare, at I skal have Tjenere udi forn. Mejrup Sogn, beder vi Eder og begære, at I ikke ville forhindre, at forn. Hr. Niels Eriksen jo maa komme til forn. Kald, men at I os til Ære og Vilje fast mere ville hannem dertil

*) Jydske Tegn. I. 288—89.

„befordre, og hjælpe hannem derudi den til det bedste,
 „saa meget muligt er, og lade hannem nyde denne vor
 „Skrivelse godt af. Dermed gør I os sønderligen til
 „Vilje.

„Actum Skanderborg, den 25. Juli Aar 1578.“ *)

Det synes heller ikke, at Stiftslensmandens og Fru Drudes Forestillinger har frugtet stort, og efter Sagens Natur har de neppe for nogen af Parterne kunnet være indtrængende nok. Hvis Fru Drude som Ejer i Mejrup maaske har givet de Mejrup Sognemænd sit Minde til deres Valg, og Stiftslensmanden har stadfæstet Valget, saa er det ikke uden Vanskelighed for nogen af dem at indtage en anden Stilling. Sagen tilspidser sig til Strid mellem Præsten i Hjerm, der hævder, at han er lovlig kaldet til Mejrup og Kaldelsen stadfæstet af Stiftslensmanden, og Biskoppen, der hævder, at denne Kaldelse ikke er lovlig efter Ordinansen. For at afsige Dom i den Sag udstedes et Kongebrev.

4) Kgl. Majs. Befaling til efterskrevne gode Mænd at skulle høre udi Rette Mester Hans Laugesen, Bispen udi Ribe, og Hr. Chr. Pedersen ut signetur:

„Vi Frederik den Anden etc. Hilse Eder os elskelige
 „Peder Gyldenstjerne, Marsk udi vort Rige Danmark,
 „Hr. Jørgen Lykke, Ridder Jørgen Skram, Mandrup
 „Parsbjerg, vore Mænd og Raad, Erik Lykke og Niels
 „Jonsen, vore Mænd og Tjenere, kjærligen med Gud
 „og vor Naade. Vides, efterat Mejrup Sognemænd no-
 „gen Tid siden forleden haver kaldet denne Brevviser,
 „hæderlige Mand Hr. Christen Pedersen, Sognepræsten
 „til næsthos liggende Sogn, som er Hjerum Sogn, til
 „deres Sognepræst og Sjalesørger at være, og forn.
 „Hr. Christen Pedersen mener samme Kald lovligen af
 „meste Parten af de bedste Sognemænd udi Mejrup
 „Sogn at være sket, og af Stiftslensmanden at være
 „stadfæstet, og sig derfor at burde begge forn. Sogne

*) Jydske Tegn. Fol. 289.

„at beholde, og forn. Sogne, Hjerum og Mejrup Sogne
 „at være med Rette annecterede; hvorimod os elskelige,
 „hæderlige og højlærde Mand, Mester Hans Laugesen,
 „Superintendent udi Ribe Stift, mener forn. Hr. Chri-
 „sten Pedersens Kald til forn. Mejrup Sogn ikke at
 „være saa lovlig og efter Ordinansen, som det sig bør,
 „og en Præst ikke at skulle kaldes fra sit rette Sogn
 „til et andet, ej heller nogle Sogne at kunne annecte-
 „res uden vor sønderlige Tilladelse; tilmed at skulle være
 „imod vor Herre Faders Brev at forn. Sogne ere annec-
 „terede, eftersom de eder selv ydermere berette kunne;
 „og efterdi forn. Hr. Christen Pedersen saavel som Su-
 „perintendenten udi Ribe Stift haver bevilget og tiltror
 „eder dennem derom at skulle imellem dømme og en-
 „deligen adskille: da bede vi eder, befale og nu med
 „dette vort aabne Brev Fuldmagt give, at I med det
 „første paa belejlig Tid og Sted eder forsamle, stev-
 „nende begge Parter for eder udi Rette, granske og
 „grandgiveligen forfare al Lejligheden, og siden ende-
 „ligen dømme derpaa, om forn. Sogne, Hjerum og
 „Mejrup, bør være annecterede eller ej, saa og om forn.
 „Hr. Christen Pedersens Kald til forn. Mejrup Sogn er
 „saa lovligt og efter Ordinansen, at det bør ved Magt
 „at stande eller ikke, og hvis I derom forfarendes, saa
 „og dømmendes og for Ret afsigendes vorder, at I det
 „giver klarligen under eders Signeter fra eder beskrevet,
 „som I ville ansvare for Gud og være bekendt for os.
 „Og dersom nogen af eder for lovlig Forfalds Skyld
 „ikke kunde paa samme Tid tilstede være, da skulle I,
 „som tilstede kommendes vorder, have Fuldmagt til at
 „tage andre gode Mænd udi des Sted og ligevel fuldgjøre
 „denne vor Befaling. Bedendes og bydendes begge
 „Parterne, som samme Sager er anrørendes, at I retter
 „eder efter at møde derom for forn. gode Mænd udi
 „Rette med hvis Breve og Bevisning I imod hverandre
 „haver udi denne Sag, da at lide og undgælde hvis
 „derom Ret er. Ladendes det ingenlunde o. s. v.

„Actum, Silkeborg, 2. Septembris Aar 1578.“ *)

*) Jydske Tegn. Fol. 306—07.

Det vides ikke, om den Dom, der blev afsagt i Henhold til ovenstaaende Kongebrev er bevaret, men hvad Udfald Sagen fik ses af følgende Brev:

5) Kgl. Maj.'s aabne Brev udganget til menige Sognemænd udi Mejrup Sogn at skulle annamme Hr. Niels Eriksen til deres Sjælesørger, ut signetur.

„Vi Frederik den Anden etc. Hilse eder menige Sog-
nemænd udi Mejrup Sogn evindeligen med Gud og
vor Naade. Vider, at eftersom udi højbaarne Fyr-
stes, vor kære Herre Faders, salig og højlovlig Ihu-
kommelse, Tid er udgaaet Dom iblandt andet formel-
dendes, at Mejrup Sogn ikke skulde til andre Sogne
annecteres men selv have sin egen Sognepræst, og vi
forfare, at den Præst I nogen Tid til des haver haft,
er eder fradømt, for at han imod forn. Dom og Su-
perintendentens Vilje og Samtykke ulovlig havde sig
samme Kald tiltaget, og denne Brevviser, hæderlig og
vellærde Mand, os elskelige Hr. Niels Eriksen, som
en Tid lang haver ladet sig troligen bruge udi vor
Tjeneste til Skibs, nu af Superintendenten udi Ribe
Stift er did til Eder forskikket at skulle have samme
Kald, da bede vi Eder alle og strengelig byder, at I
rette eder efter nu straks uden al Undskyldning og
længere Forhaling at annamme forn. Hr. Niels Eriksen
did ind i forn. Mejrup Sogn for Eders Sognepræst og
rette Sjælesørger, givendes og fornøjendes hannem alt
hvad Præsterente og Rettighed I eders Sognepræst
pligtige ere, og i alle Maader med hannem forholder
ladendes det ingenlunde, saafremt nogen sig herimod
modvilligen bevise, de da ikke ville straffes derover
som ulydige, og de vore Breve ikke agte ville. For-
bydendes ogsaa den Præst, som til des haver haft
forn. Kald, efter denne Dag noget sig dermed at be-
fatte, saafremt vi ikke skulle foraarsage anderledes
derom at betænke, og lade straffe derover som vedbør.
„Actum Koldinghus, den 9. Marts 1579.“ *)

Hermed er saa Striden om dette Præstevalg endt, og

*) Jydske Tegn. II. 26.

Mejrupboerne maatte antage Hr. Niels Eriksen som deres rette Præst, ligesom Sognepræsten i Hjerm, Hr. Chr. Pedersen, maatte trække sig tilbage fra Mejrup. Efter Wiberg var Chr. Pedersen Præst i Hjerm fra 1571—1611, da han døde. Med Undtagelse af den korte Tid Chr. Pedersen fungerede som Præst i Mejrup har jeg ikke kunnet finde oplyst, hvem der har haft Embedet fra 1559—1579. *)

Om Nr. 3 i Afhandlingen, Hr. Christen Ferring, meddeler Dr. O. Nielsen følgende: Han udgav 1627 et Skrift kaldet „Skrivekunst eller om Skrivekunstens høje Berrømmelse“ og 1633 „et Aandeligt Sejerværk eller Timeglas indeholdende nogle allegoriske (billedlige) aandelige Meditationer og Betænkninger, som ethvert gudfrygtigt Menneske kan med Lyst overveje og betænke, naar Klokken slaar, hver Time fra et til tolv baade Dag og Nat“. Skriftet blev tilegnet Lensmanden paa Lundesnæs Hr. Ulrik Sandberg og hans elskelige Frue, Fru Anna Gyldenstjerne, samt Niels Trolle til Trolholm, for at de kunde være mægtige Patroner og Skytsherrer imod Kolumnianter og Lastere, som intet godt selv kunne eller ville og dog understaa sig at korrigere og laste andres Arbejde. Der fortælles om ham 1766, at han var Bondesøn fra Ferring, og da han en Gang var i Heden for at grave Tørv, lod han Spaden ligge og løb i Viborg Skole, uden at nogen vidste, hvor han var bleven af før 4 Aar derefter. **)

Jakob Hansen Dufrich eller Durik var først Rektor i Varde, og blev Præst i Mejrup 1641. 16. Juni 1642 fik han Bevilling paa at faa Mejrup Kongetiende i Fæste uden Indfæstning, og 9de November 1647 Fæste paa

*) Dr. O. Nielsen lader Hr. Knud Olufsen være Præst til 1578. Hjerm Herred S. 224.

**) Dr. O. Nielsen: Hjerm Herred S. 225 og 26.

de to Enge Bramskov og Kalvehave (kaldes nu Kaalhave), hvis han kunde faa den Bonde, der havde dem i Fæste, til at afstaa dem. I en Indberetning fra 1766 fortælles, at under Svenskekrigen havde Præsten imellem en dobbelt Gavl skjult 4 Tdr. Rug, hvilket han i Fortrolighed fortalte en Mand fra Gammelby, da Fjenderne var i Færd med at rejse bort, men Manden aabenbarede det for Fjenden, som til den arme Mands store Skade tog Kornet fra ham. Derover siges Præsten at have ønsket, at Gud vilde betale den Mand og hans Familie derfor, og det skal ogsaa være gaaet ham og hans Børn slet. *) Førend Hr. Schnell blev Sognepræst i Mejrup, udgav han 1705 et Skrift kaldet: „En hellig Slanges Træskhed udi en Samtale imellem en Kræmmersvend og en papistisk Præst, de enfoldige til en nyttig Tidsfordriv.“ Samtalen lader han foregaa i Portugal. **) Han var da Skibspræst i Guinea.

Sluttelig maa jeg bemærke, at Oplysningerne om Hr. Niels Eriksens Kaldelse har Pastor Barsøe, tidligere Sognepræst i Mejrup, været mig behjælpelig med.

*) O. Nielsen: Hjerm Herred. S. 226—27.

***) O. Nielsen: Hjerm Herred. S. 227.

ET GAMMELT KIRKESYN

AF EVALD TANG KRISTENSEN

I Traps Beskrivelse af Danmark, 3. Udgave 1904, staar anført om *Timring* Kirke i *Ulfborg* Herred, at den er uanselig og bestaar af Skib og Kor, Underdelen af et Taarn mod Vest og Vaabehus mod Syd. I 1773 er Murenes øverste Dele ombyggede med smaa, røde Mursten. Taarnet med hvælvet Underrum og Spidsbue ind til Skibet (nu lukket med en Mur) . . . er nu kun lidt højere end Skibet; det er ligesom Vaabehuset af Granitkvadre . . .

I P. Storgaard Pedersens Beskrivelse af *Ulfborg* Herred siges: Kirken er lille og kullet . . . der er paa Sydsiden 4 Skifter Granitkvadre, men paa Nordsiden gaar Granitmuren et Par Steder helt til Tagskjæget. Den øvrige Del af Murene er opført af Teglsten . . . Kirkens Mure er sikkert nok oprindelig byggede af ene Granit ligesom de øvrige Kirker i Herredet, men ved Tidernes Ugunst, maaske særlig i Pestens Tid, da saa mange Kirker her i Stiftet kom til at ligge øde, er det kostbare oprindelige Byggemateriale forsvundet. Kirken har tidligere haft et Taarn, der dog 1766 var borte . . . Kirken solgtes fra Kronen til Laurits Nybo, der 1769 boede paa Tanderup . . .

Da jeg til forskellige Tider og i forskellige Tidsskrifter har skrevet en Del Afhandlinger om kirkelige Forhold i ældre Tid, og desuden ogsaa har givet en Del

Bidrag til Belysning af, hvordan det saa ud med vore Kirkebygninger i de forløbne Aarhundreder, og hvordan de paa mange Maader er blevne vanrøgtede, fortsætter jeg med af og til at efterse de gamle Kirkesynsforretninger og vil da her meddele, hvad jeg har fundet om *Timring* Kirke. Man maa i det hele i høj Grad undre sig over, at disse gamle Kirkebygninger har kunnet blive ved at staa i de Tider, da der aldeles intet gjordes for deres Vedligeholdelse. Man maa nok sige, at de har været byggede godt, hvad Murene angaar. At Træværket forraadnede, var jo saa naturligt, naar der slet intet gjordes for at beskytte det mod Vejr og Fugt. Videre Tale herom er ligefrem overflødig. Beskrivelsen af Synet taler et saare træffende Sprog.

Vi ser af dette Syn, at Taarnet endnu var der 1722, men lige efter den Tid er det saa taget ned. Det maa have været et ret smukt Syn at betragte Kirkegaarden ved den Tid. Der var ingen Diger om den, da det hele var *slet Jord*, og hverken Porte eller Stetter, saa der altsaa var fri Adgang for hvad som helst.

Der var, som man ser, kun 10 Gaarde i Sognet. Det vil altsaa sige, kun 10 Mænd, der var kjørende og kunde hente Materialier. Kronens Kirker var den Gang ikke bedre stillede end Herremændenes, kan man deraf skjønne.

At jeg har ændret den gammeldags Stavemaade, skal man ikke opholde sig ved. Jeg har kun anvendt den gamle i de første Linjer, og saa forøvrigt ladet enkelte Ord af gammeldags Støbning staa hist og her.

Anno 1722 d. 30. October vare vi Vnderskrefne udj Proustens og Præstens Nerværelse tilstede ved Timmering Kiercke Deres kongl. Maye^{st.} endnu tilhørende en rigtig Siun at tage over dens store Brøstfeldighed inden og

uden til. Og blev da Siunen tagen udi Murmesterens og Blytækkerens Christen Jensøns udi Nør-Omme hans Overværelse, som følger:

1. Tækket af Taarnet, som var af Fjæl, er ganske neder, de bedste Stykker deraf blev lagt over Vaabenhuset afvigte Aar, som er 40 til Hobe, en Spar er ganske nedblæst, de andre staar paa Rav. Muren paa den vester og sønder Side fra øverste og indtil nederste er ganske nedfalden, hvad de yderste Mursten er anlangende, hvoraf endel er bortlaante til Vilbjærg Kirke, hans Majest. endnu tilhørende. Resten er forbrugt til Vaabenhuset, som blev repareret afvigte Aar.

2. Paa Lavkirken befandtes paa nordre Side 27 Opgang Bly, som vil ganske omstøbes og med 3 Tylvter Fjæl til Lægter forbedres, en Sparre kan allerede synes at være brøstfældig.

3. Muren paa samme Side af Lavkirken vil sømmes over alt.

4. Loftet overalt inden udi Kirken er saa brøstfældig, at ingen uden Fare kan gaa derpaa.

5. Den østerste Bjælke udi Koret er ganske forraadnet.

6. Den største Del af Stolene er ganske forfaldne.

7. Befindes ingen Skriftestol, ej heller nogen Tavle at gaa med.

8. Gulvet under alle Stolene paa begge Sider vil lægges overalt med Stene.

9. En Fag Vindue ved Prædikestolen vil indsættes af ny, og de andre vil forbedres.

10. For Vaabenhuset befindes ingen Dør.

11. Ligbaren, som er 57 Aar gammel, er saa gammel, at ikke kan bæres en Lig paa uden Fare.

12. For Kirkegaarden er hverken Porte eller Stetter, og Digerne er ganske nedfaldne udi slet Jord.

Behøvende Materialier til Reparationen:

Kalk ungefehr 150 Tønder, saasom Taarnet vil ganske nedbrydes og gjøres lige med Lavkirken, og Kirken overalt vil dønnikes og kalkes. Tagstenene baade til Taarnet og Vaabenhuset, saasom de gamle Fjeller, som er tagne af Taarnet, ikke kan holde for Vand, 1200 Tagsten. Murstenene synes at være nok til Reparationen af Kirkens egne. De gamle Sparrer, saa vidt man kan se paa Jorden, synes at kunne tjene.

12 Tylvter Fjæl vil der til Loftet, hvorimod man mener at faa saa mange Stykker af det gamle Loft, at man kan reparere Korsloftet med. Til Ankrene, som skal lægges ind her og der i Muren, formener Smeden, som og her er tilstede, at der vil gaa en halv Skippund til, eftersom der skal være 6.

Hvad Kirkeporten eller Stetterne anbelanger, da findes der hverken Stik eller Stage deraf, og behøves ny Tømmer.

Bly halvanden Skippund.

8 Tylvter Stenlægter baade til Taarnet og Vaabenhuset behøves.

Murmesteren paa sin egen Kost med 3 af hans Folk, som han selv og koster og lønner, begjærede for Taarnet at nedbryde og igjen at opmure lige med Lavkirken, saa og for Tømmerarbejdet ved samme vester Ende af Kirken, i lige Maade for Sten at lægge paa Vaabenhuset og baade for Taarnet og Vaabenhuset at skjelle, begjærede, som sagt er, 100 Rigsdaler, men han blev ej mere budt af Provsten end 80 Rigsdaler. For Bly-Arbejdet og Dønniken samt Kalken i Kirken betales ham a parte.

Sognet, som bestaar alene af 10 Gaarde, kan umulig hente saa mange Materialier, ti de har 6 Mil efter Kal-

ken til *Dagbjærg*, 4 store Mil til *Ringkjøbing* efter Tagsten, 3 store Mil til *Holstebro*, om man der kunde faa Materialier.

Her foruden kan samme lidet Sogn ikke forskaffe saa mange Plidsfolk som til Kirkens Reparation kan behøves, da der maa gjøres Gisning paa, at hver Dag kunde 4 forlanges.

At saaledes er synet og passeret her i Dag, testere vi:

Niels Povelson. Christen Nielsøn Ris.

Christen Nielsøn. Thamis Ollesøn.

Pastor loci Laurits From. Christen Jenssøn.

At saaledes er synet i min Overværelse, testerer:

Frants Hvas, *loci præpositus*.

Hr. *Frants Jensen Hvass* var Provst i Herredet og Præst i *Nørre-Felding* fra 1700 til sin Død 1726.

Hr. *Laurits Bertramsen From* var Præst i *Vilbjærg, Timring* og *Nøvling* fra 1690 til sin Død 1724.

At *skjelle* er et godt gammelt Ord for at *fuge*. Det bruges endnu i samme Betydning i Salling. I mange andre Egne siges endnu *underskjelle* for at understryge eller fuge Tagsten indvendig.

At *dønnike* er ligeledes et godt gammelt Ord, der betyder at kalke eller overstryge med Kalk.

ESTVAD-RØNBJERG SKOLE- OG DEGNEHISTORIE

VED EJNAR POULSEN

I.

DE ESTVAD DEGNE

CA. 1700—1857

I al Almindelighed kan Degnenes og Skoleholdernes Saga føres langt tilbage og mange Steder ret fyldigt; men da Kilderne for Estvad Sogns Vedkommende er faa og spredte, maa Læserne have Overbærenhed med denne lille Afhandling, der er hentet fra flere Kilder i Rigsarkivet i København og Landsarkivet i Viborg samt Arkivet i Estvad Præstegaard.

Estvad Sogn strækker sig over 6060 Tdr. Land og Rønbjerg over 2929. Disse to store Sogne hørte oprindelig sammen til et Skoledistrikt med een Skole i Estvad Kirkeby, hvor den Estvad Degn formodentlig har undervist Ungdommen i Skolens første Tid.

Indtil 1857 var Degnene i Estvad kaldede i Egenskab af „Sognedegne for Estvad-Rønbjerg Menigheder“, og de maatte da lede Sangen i de to Kirker og forrette anden Degnetjeneste.

Præsterne benyttede sig ofte af, at Degnene var Studenter, og lod dem prædike. Saaledes nævnes 1733 i Ejsing Kirkebog: „Den 17. Søndag post Trin. prædikede

Degnen af Estvad, Mons. Hvid, da jeg var til Seigr. Peter Hermansøns Bryllup i Sahl Præstegaard.“

Omkring Aar 1700 var der et Orgel i Estvad Kirke, og til at betjene dette var der en „Orgelmester“. Saaledes nævnes i Estvad Kirkebog: „Organist Niels Nielson, begravet den 12. Decbr. 1704 paa Estvad Kirkegaard, 77¹/₂ Aar gl.“

I den gejstlige Auktionsprotokol nævnes ved Auktionen i Estvad Præstegaard efter Pastor Laurits Jensen Holst 1724: „Niels Organist“ og „Maren Organist“ eller „Maren Organistis“. I samme interessante Bog nævnes ved Auktionen i Præstegaarden 1733: „Orgelmesteren i Estvad“, som Køber til: 1 Pande = 1 Mark 12 Sk., 1 broget Sengeklæde = 2 M. 2 Sk., 1 brun, stribet Underdyne = 2 Rdl., 1 liden blaa Olmerdugs Pude = 2 M. 5 Sk., 1 sort Atlaskes Kaabe med Graaværk under = 2 M., 1 do. = 2 Mark.

Det er de sparsomme Oplysninger, jeg har fundet om Organisterne i Estvad; men den nævnte „Orgelmester“ har nok ogsaa været den sidste; thi midt i det 18. Aarh. havde Kirken et ubrugeligt Positiv (Orgel)*). Ved Kirkesyn 1791 d. 8. Nov. var Orgelet allerede ubrugeligt.

Derefter vender vi Opmærksomheden mod Degnene i Rækkefølge fra 1737.

Oluf Rasmussøn Hvid, Sognedegn for Estvad og Rønbjerg Menigheder, gift med Mette Mogensdatter. Han blev begravet paa Estvad Kirkegaard 1737, — 32 Aar, 10 Mdr. og 6 Dage gl., af Sognepræsten Peder Nielson Høeg.

Den 18. Januar, 14 Dage efter begravedes paa Estvad Kirkegaard hans lille Datter Mariane Olufsdatter

*) Se O. Nielsen: Hjerm-Ginding Herreder Side 522.

Hvid. Tilbagelevende: Hans Hustru og deres Søn Gamaliel Olufsen Hvid. *)

Den gejstlige Skifteretsprotokol melder følgende:

„Den 25. Jan. 1737 samledes Pastor Peder Nielson Høeg, Estvad, Provsten, Pastor Sven Wedel i Sahl og tvende Vurderingsmænd, ærlige og velagte Frands Snedicher og Jens Christensen, begge af Estvad Sogn og Bye for at indregistrere og vurdere hans efterladte Møbler og andre Ejendele og skifte og dele derefter.“ Disse var Indledningsordene!

Som Lavværge for Sonnen valgtes Sogndegn i Sahl, Henrich Hofman, og for Enken, Mons. Anders Jochumson.

Af Vurderingen kan nævnes:

Af Guld og Sølv ejede den salige Mand intet; men af Tin-, Kobber-, Malm-, Messing-, Jern-, Blik-, Glas- og Sten-Sager fandtes en hel Del.

Af d. s. Mands Klæder nævnes og vurderes følgende:

1 sort Klædes Kjole	1 Rdl. 2 M. „ Sk.
1 graa do. do.	„ — 2 — „ —
1 brun do. do.	1 — „ — „ —
1 Par sorte Buxer	„ — 1 — „ —
1 „ gl. Læderbuxer	1 — 8 — „ —
1 „ gl. af sort Klæde	„ — 1 — 8 —
1 „ do. af Rerngarn	„ — „ — 2 —
1 „ Gamasjer	„ — „ — 6 —
1 „ Knæbaand	„ — „ — 2 —
1 Halsklud	„ — „ — 2 —
1 gl. Hat	„ — „ — 12 —

Af levende Kreaturer:

1 graabroget Ko	2 Rdl. 4 Mark
1 3-aaring Stude-Ungnød	2 — 2 —

Endvidere nævnes 31 indbundne og mange uindbundne Bøger.

*) Estvad Kirkebog.

Regning fra Begravelsen:

Ligprædiken	3 Rdl.	„ M.	„ Sk.
Træ til Kisten og Arbejdsløn	4 —	4 —	„ —
Stropper overtrækket med Tøj og andet til Kisten,	1 —	4 —	„ —
Ligtøj o. l. (Kranse)	5 —	„ —	„ —
Til Mændene, der bar den salige Mand til Jorde			
købtes 8 Potter Brændevin a 12 Sk.	1 —	„ —	„ —
1 Fdg. Øl købt i Skive	„ —	3 —	„ —
Købt 2 Oste a 2 Mark	„ —	4 —	„ —
Morten Degn for Umage med Sangen	„ —	3 —	„ —

Ialt 17 Rdl.

Man ser, at Hr. P. Nielsøn Høeg har faaet lige saa mange Rigsdaler for sin Ligtale, som Morten Degn har faaet Mark for Sangen, og Degnen gjorde sig endda Umage, det siges der ikke om Præsten. Her passer det gamle Ord: Naar det regner paa Præsten, saa drypper det paa Degnen.

Udgifterne ved d. s. Barns Begravelse:

For d. s. Barns Kiste	1 Rdl.	„ Mark
Ligtøj og hvad dertil behøves	1 —	3 —

Under disse to Regninger fra Enken føjede hun følgende smukke Efterskrift til Provsten:

„Ovennævnte Regning haaber jeg allerydmygst, siden jeg har maattet købe det altsammen og dertil laant Pengene, at Deres Welærværdighed Hr. Provsten, som Skifte-Forvalter vil sende mig af Auktionspengene, naar mine egne Regnings Suma bliver fradraget, betalt. Jeg forbliver Deres Welærværdighed, Hr. Provstens ærbødige Tjenerinde.

Mette Mogensdatter: Oluf Hvids.“

Kreditorernes Tilgodehavende 17 Rdl. Hele Regningen lød da paa 36 Rdl. 3 Mark.

Boets Midler:

Indkom ved Auktionen	40 Rdl. 4 M. 14 Sk.
Udgift ved Skiftet	1 — 2 — " —
Auktions Salarium	1 — 4 — " —
Plakater o. l.	1 — " — " —
For Skifteretten at skifte	1 — 3 — " —
Worderingsmændene	" — 2 — " —
Stemplet Papir	" — 4 — 8 —
Ung Nød fra Morten Kusk	2 — 4 — " —
Hvilket fradrages ovenst. Suma	40 — 4 — 14 —
Hvilket saa er	31 — 3 — 6 —
Som Enken nyder for hendes Fordring og bliver hende betalt paa følgende Maade:	
Først at qvittere hende Auktionsregningen	20 Rdl. 5 M. 15 Sk.
Og sende hende i rede Penge	10 — 3 — 6 —
Nød, som hun viste Qvittering for af Morten Kusk og blandt Boets Gæld foran findes anf.	2 — 4 — " —
Hvilket da alt udgør, naar Skifte- Salarium og Stempelpapir med videre er udredt, den Sum	40 — 4 — 14 —
P. Høeg.	Friisenberg.

Det er, hvad den gamle Skifteretsprotokol fortæller om O. Rasm. Hvids Efterladenskaber, og vi vender os saa til hans Efterfølger i Estvad Degneembede.

Gudmann Larsen Kroeg, gift med Maren Andersdatter Glottrup, blev kaldet til Degn for Estvad-R. Menighed 14. Oktober 1737. Han var født 15. Jan. 1711.

1740 udarbejdedes en ny Skolefundats for Estvad-Rønbjerg saaledes lydende:

1. „Det Sted, Degnen nu beboer, og hvortil hører en Skolestue, har været indrettet, finder vi ingen videre Tilbygning at behøve, mens til Degnebolig og Skoleholdelse saaledes bekvem eragte og perpetueret have.

2. Denne Skole finder vi ikke udi bemeldte Sogner at kunne gjøre Frugt for medelst Rønbjerg Sogn er mest af spredte Steder bestaaende, hvis Ungdom som den 4. Post videre skal forklare vil visse Dage omgangs-

vis samles paa en af Stederne og der af en saakaldt løbe Skoleholder besørges.

3. Til Estvad Skole er tillagt samme Sogns Ungdom undtagen Ø. Ligaard, som samles i Omgang med Rønbjerg Sogns Ungdom og af sammes løbe Skoleholder besørges.

4. Rønbjerg Sogns saakaldte løbe Skoleholder, som udi Rønbjerg By nyder fri Hus, antager her sig i Huset til Undervisning Byens Børn og Ungdom 3 faste Dage af Ugen og udi de andre 3 Dage besøge omgangsvis Resten af Sognets Ungdom, som fra 2 a 3 Steder foranstaltes at samle sig, og nyder han da paa samme Sted sin Kost imidlertid.

5. Saaledes formener vi den 5. Post, ved den forestaaende 4. Posts Forklaring at være tillige besvaret.

6. Degns Indkomster udi Estvad for Skoleholdning haver vi af Sognets Beboere saa megen Tillæg forundt, at han fra Skoleholdningens Anfang skal nyde fuldt 10 Tdr. Rug, hans ordinære Degnekorn — der ej det halve opnaar — derudi beregnet.

Og have saa ligeledes tillagt Rønbjerg Sogn løbe Skolemester, foruden fri Hus, at skulle nyde, hvad for Kirkelys af begge Sognes Kirker bør svares. Og ellers er dem begge tillagt. 2 Skl. ugentlig af dem, som vil lære at skrive, men ellers ikke at maatte besvære Sognets Ungdom for anden Slags Undervisning.

7. Skoleholderens Hjælp behøves ej til Kirketjenesten, derfor ham af Degns ringe Indkomster intet har kunnet tilægges.

Estvadgaard, den 3. Oct. 1740.

Vi forbliver med ald Veneration højædle og velbaarne Hr. Justitz-Raadens ærbødige Tjenere.

Benzon. *)

Høeg. **)

*) Ejer af Estvadgaard 1719—1741.

**) Præst i Estvad 1724—1754.

Endvidere er Fundatsen paategnet af C. Teilmann, Holstebro, C. V. Gabel og H. A. Brorson.

W. Rosenkrantz til Krabbesholm sendte endvidere en Skrivelse til Stiftsbefalingsmanden, Hr. von Holstein og Biskop Brorson ang. d. s., hvori han bl. a. udtaler det Haab, at mange af Sognets Folk frivilligt vil give Gaver til Skolevæsenets Forbedring.

I Kroegs Tid holdt Pastor Høeg Syn over Estvad Degnebolig, og han beretter følgende:

„Anno 1744 d. 27. Juni var jeg underskrevne udi Estvad Degnebolig for der efter høje Øvrigheds Ordre at syne den og holde Syn efter, eller Skøn over dens Tilstand, og da befandtes den:

1. At bestaa af 10 Fag Hus og et lidet Skur. De 4 Fag var indrettet til Skolestue, og 3nde Fag vest for, hvor Skorstenen staar var de igjen afdelt til en liden daglig Stue og Køkken, de øvrige 3nde Fag angaaende, da var de afdelt til Forstue, Bryggers, Bageovn og en liden Spisekammer eller Kælder og endelig Lye for en Koe og nogle faae Faar, hvortil Foder købes, eftersom der intet Jord findes til Skolen, kun en liden Kaalhave, som Degnen selv har ladet indgrøfte.

2. Den Stand, som samme Degnebolig ellers findes udi er af følgende Beskaffenhed, at den trænger til noget hist og her, men særlig Tag og paa sine Steder Loft. Noget er tækket med Lyng og paa sine Steder Der haabes, at Kirkens Patronesse, højbaarne Frue Frederica Lovise Glud til Estvadgaard, afgangne Hr. Secretær Benzons Efterladte, retter sig efter kong. Reskript, som beordrer, at den skulde istandsættes, men ej er sket, men hun skal derom af mig faa Paa-mindelse, da jeg dog haaber, hun hørsomtligt for hans Majestæts Vilje sætter samme Degnebolig i Stand, at Degnen baade derudi kan boe og faa fornøden Hus-

værelse til sig selv og Plads til Køer, Faar og Foder. Tillige haabes, at hun vil lade Degnen faa et lidet Stk. Jord, han selv kan drive.

Estvad ut supra.

P. Høeg.“

I 1790 meddeler Kroeg til Dr. Middelboe, Biskop i Ribe: *)

1. „Der er tvungen Skolegang i Estvad By, og Børnene er 70 i Tallet.

2. Nogle kommer $\frac{1}{2}$ Mil andre længere til Skolen. Vejen er god undtagen for den sdr. Del af Sognet, formedelst Flyndersø Mølle-Vand, hvorfor der maa holdes en omgaaende Skoleholder nogle Vintermaaneder, som lønnes af Vedkommende.

Degnens Løn = 6 Rdl.

3. Degnens Indkomster foruden Degnelønnen er 30 Rdl. i Degnekorn og Offer. Degnen Gudman Kroeg er 80 Aar gl.

4. Degneboligens Beliggenhed ikke langt fra Kirken og midt i Sognet.

5. Skolestuen er bygget i Enden af Degne-Boligen, er i god Stand, har 3 Fag og er rummelig nok til Børnene.

6. Ved Degneboligen er intet Agerland, men en ussel, liden Kaalhave, hvor intet vil groe i den skarpe Sand, altsaa kan ingen Koe holdes.

7. Her kunde behøves en Skole for Syndre-Sogn anlagt i Bers Bye, hvorefter ingen havde længere end $\frac{1}{4}$ Mil til Skole i hele Sognet, hertil kunde henhøre 20 a 24 Børn.“

(I Rønbjerg holdes Omgangslærer).

*) Besvarelse af Cancll. Spm. om Skolevæsenet p. Landet 1789—90 (Rigsarkivet).

Kroeg døde efter 55 Aars Virksomhed i Estvad, og Pastor Schjørring skriver i Estvad Kirkebog:

„Den 24. Juli begravedes paa Estvad Kirkegaard disse Menigheders Jubel-Lærer“ — Han døde 18. Juli 1792.

„Den 9. April Kl. 10 Slet holdes Auktion i Estvad Degnebolig“, *) saaledes begynder Plakaten, som udsendtes af Provsten, Chr. P. Friisenberg, Sahl [Præst i Sahl 1762—1800].

Auktionen holdtes af Pastor Schjørring, Estvad, og paa Provstens Vegne af Pastor Mulwad, Ejsing [Præst i E. 1582—1802].

Til Værge for Enken valgtes Jacob Knudsen. Som Vitterlighedsvidner Jens Christensen Hald, — Andreas Nielsen.

Fra Auktionen kan fremhæves:

1 Ege-Kiste, købt af Chr. Nedergaard fra Ejsing. Flere malede Skrin, hvoraf 1 købtes af Niels Primdahl i Rønbjerg. Nogle Klædes Kjoler købtes af: Frands Damgaard i Sevel, Drejer i Estvad, P. Krogh i Bers. 1 Bilæggerovn købtes af Degnen Laurberg for 7 Rdl. Endvidere købte den ny Degn:

1 Fløjbord, 2 Hængehylder, 1 Stol, 1 Kar med Jernbaand, 1 Stige, 1 Sold, 1 Sælde, 1 Hakkebrædt, 2 Hyl-der og 1 Jerndør.

Ved Auktionen indkom 111 Rdl., 11 M., 4 Sk.

Efter Jubellæreren blev:

Hans Severin Laurberg Sogndegn for Estvad-R. Menigheder, hvor han var til sin Død 11. Dec. 1807. — Han blev 70 Aar gl.

Hans Hustru hed Elisabeth Marie Westergaard.

1793 d. 6. Sept. oprettede de et Testamente, som blev allernaadigst konfirmeret af Hans Majestæt Kong Christian d. 7. d. 30. Juli 1800. Dette gik ud paa, at

*) Se Auktionsprotokol for Estvad. [Landsarkivet Viborg].

hvis Forsynet ej gav dem Livsarvinger, maatte den længstlevende af Ægteparret sidde i uskiftet Bo uden Skifterettens Indblanding. *)

Pastor Schjørring, Estvad, indberetter følgende:
 Degnen Seign. H. S. Laurberg, der tillige er Skoleholder, er meget ordentlig og anstændig i [al sin Færd], anvender Flid paa Ungdommens Undervisning, saavidt hans Alderdom og Skrøbelighed tillader ham; naar han er meget skrøbelig og tunghørig, maa han holde en Mand til at hjælpe sig ved Børnenes Undervisning, som og med mit Samtykke er antaget og er ordentlig og sædelig i Forhold og ej uduelig til at undervise Bønderbørn. **)

Søren Schou blev Sognedegn for Estvad-Rønbjerg Menigheder efter Seign. Laurberg.

Den 30. Jan. 1808 blev han eksamineret af den Ribe Bisp og befunden værdig til Embedet.

Da Schou tiltraadte Embedet, fremlagdes et Ønske om en Forandring af Rønbjerg Skolehold, hvor der var en omgaaende Skoleholder, Peder Pedersen. Man ønskede et Skolehus bygget ved Rønbjerg Kirke.

Den 20 Okt. 1808 skrev Amtmand Rosenørn, at Forandring i Skoleholdet i Rønbjerg maatte bero, til det forventede Skolereglement for Jylland kommer. ***)

1808 d. 16. Maj havde Præsten indsendt Beretning om, at Skolehuset i Estvad var i brøstfældig Tilstand.

Den gode Seign. Schou har haft en Del Bryderi med at faa de ham tillagte Indtægter.

Af den Grund har der været en Del Brevveksling, hvilket ses af Kopibogen for Ginding Herred 1810.

*) Skifteretsprotokol f. Estvad Sogn i Landsarkivet i Viborg.

**) Kopibog for Ginding Herreds Provsti 1804—10. Landsarkivet i Viborg.

***) Efter Kopibog for Estvad 1804—10 i Landsark. i Viborg.

Bl. a.:

Søren Schou fordrer 2 Tdr. Korn (Rug og Byg) af Estvadgaard, som baade Kroeg og Laurberg tilforn har nydt som Skoleløn fra nogle Ejendomme paa Estvadgaards Mark, som nu er lagt under Estvadgaard, hvilket bevidnes af Præsten i Estvad, Provst J. Schjørring, d. 4. Jan. 1811.

Schou døde 29. Septbr., blev begravet 8. Okt. 1817 paa Estvad Kirkegaard 52 Aar gl. *)

Laurits Clausen Kjær, der blev Schous Efterfølger, skriver selv i sit „Ny Test.“:

„Aaret 1790 d. 10. Marts er jeg født i Jels. Min Fader hed Claus Lauritzen og min Moder Anna Kirstine Eriksdatter. Aar 1805 blev jeg konfirmeret i Jels Kirke. Aar 1813 d. 8. Septbr. blev jeg kaldet til Kirkesanger for Værst Menighed. Samme Aar d. 23. Nov. holdt jeg Bryllup med min Kone Mette Kirstine Andersdatter Nissen.

Min Kone er født i Bastrup i Wamdrup Sogn i Aaret 1795 d. 30. Aug. Hendes Fader, Gaardejer Anders Nissen. Moder, Mette Marie Rosendahl i Bastrup i Wamdrup Sogn.

Aar 1815 d. 19. Febr. om Formiddagen Kl. 10 Slet blev vores førstefødte Søn født og fik i Daaben det Navn: Claus Andreas.“

Ialt er der til Slut Navn paa 14 Børn, hvoraf 8 er af første og 6 af andet Ægteskab.

Kjær var Elev fra Borris Seminarium 1812.

Han blev kaldet som Sognedegn for Estvad-Rønbjerg Menigheder d. 29. Septbr. 1817.

I Kjærs første Tid i Estvad blev der bygget to Biskoler, een i Rønbjerg og een i Bærs. Formodentlig er

*) Estvad Kirkebog.

disse Biskoler bygget kort efter at Skoleloven af 1814 kom.

Lærer Kjær underviste i Estvad gl. Degnebolig hele Aaret og om Sommeren tillige i de to Biskoler, hvor der holdtes Vinterlærer. Endvidere maatte han som Sognedegn forrette den dermed forbundne Tjeneste baade i Estvad og Rønbjerg og fik dobbelt Kirkesangerløn, nemlig 20 Rdl., og denne Tjeneste udførte han under 7 Præster: 1) Schjørring, 2) Bjerregaard, 3) Tranbjerg, 4) Heegaard, 5) „Store Gad“, 6) „Lille Gad“ og 7) Crusberg.

I Ungdommens Dage havde Kjær en Tid faret til Søs. Han havde f. Eks. været i Portugal, ja endog helt ovre i Kina, hvorfra han kom hjem med en Modbydelighed for The, saa han ikke engang taalte at se andre nyde denne Drik. Han var en Mester i det tyske Sprog. Saaledes havde den Estvad Degn set og hørt en Del mere end de fleste, og det morede altid Folk at høre ham fortælle om sine Oplevelser.

Men nu var han bleven Degn i Estvad. I hans Tid florerede den indbyrdes Undervisning, og den faldt ret i hans Smag; thi naar han havde sat Maskineriet i Gang, saa kunde Bihjælperne ordne Resten, og han kunde gaa ud og se til sine Kreaturer.

Om Skolens Standpunkt lader vi Bispen fortælle os lidt:

Biskop Tage Chr. Müller, Ribe, visiterede Estvad Skole d. 7. Maj 1838.

„Øverste Kl. — Dansk Tryk læstes i Almindelighed ret godt, af enkelte Børn meget godt; Drengene kunde ogsaa læse latinsk Tryk; Afdelingstegnene bør kendes bedre, og større Livfuldhed var at ønske. Lærebogen var lært godt udenad, men kun Drengene viste nogen Eftertanke derved, og een Dreng udmærkede sig; Pi-

gerne syntes i Almindelighed sløje. Det gl. Test. s. Historie var lært; men ogsaa herved viste Pigerne ingen Eftertanke. Mange Salmer var lært. Med Børnens Fremgang i Skrivning og Regning var jeg i Almindelighed tilfreds; ved Tavleregning burde Forstaaelsen sysselsættes meer.

Yngste Kl. — Fremgangen liden; Boglæsning i Almindelighed maadelig; Skrivning begyndt skødesløst; 2 Børn havde aldeles ikke regnet de fremlagte Stykker. Børnene kunde ikke den liden Multiplikationstabel, men en Del af dem kendte Tal med 3 Taltegn. De simpleste gymnastiske Øvelser foretoges daarligt; der var ingen gymnastisk Plads, uden den alfare Vej.*)

Samme Biskop visiterede atter Estvad Skole d. 20. Maj 1845.*)

„Mange Forsømmelser havde i denne Skole fundet Sted. Boglæsning var noget for usikker. — En Pige kunde, skønt 12 Aar gl. ikke læse. — Af Lærebogen erindredes Lidet, og af dette Lidet var Børnene uvante at forbinde nogen Eftertanke. Intet Barn havde læst uden 12 Historier af d. gl. Test. og 12 af d. n. Test. i Thonboes Bibelhistorie. Religionskundskaberne altsaa meget indskrænkede. Liden Fremgang i Tavleregning; næsten ingen Hovedregning. Læste ret godt. Adskillige Børn havde ogsaa lært Noget udenad med nogen Forstand. Af Gymnastikapparater fandtes kun ligevægtsbrædt, Springmaskinen var raadnet. Badning et Par Gange om Sommeren. For Resten brugtes ingen Gymnastik. Læreren, Kjær, trængte uden Tvivl til at faa Medhjælper.“)

Efter denne Indberetning til Collegiet, skriver dette:

„At det om Kjær i Estvad er bemærket, at han fore-

*) Danske Cancelli: Visitatsindberetninger. — Rigsarkivet.

staar sit Embede, hvilket efter Bispens Formening betyder, at han fungerer, men ikke med Duelighed.“ *)

Provsten J. M. B. Gad, fhv. Præst i Estvad, skriver d. 14. Okt. 1845:

„Hvad Skolelærer Kjær i Estvad angaar, da maa Skoledirektionen i dette væsentlige henholde sig til sine i Skrivelsen af 29. Juli f. A. til Collegiet fremførte Ytringer og hertil altsaa føje, at det vil være ønskeligt, at Skolelærer Kjær, som er og rimeligvis altid vil blive temmelig aandelig sløv, holdt en seminaristisk dannet Hjælpelærer; men da hans økonomiske Forfatning er yderst fortrykt, saa at han paa ingen Maade, dersom hans meget talrige Familie ej skal lide Mangel for Livets første Fornødenheder, kan have Evne til at holde Hjælpelærer, og det ogsaa f. T. vilde blive for byrdefuldt for Skolelærerhjelpekassen at udrede den med en Hjælpelærer-Lønning forbundne Udgift; og da hertil endvidere kommer, at Skolelærer Kjær vel ikke kan kaldes aldeles uduelig, og Fremgangen ved Undervisningen i hans Skole kan siges at være nogenlunde antagelig, saa formener Direktionen, at det ikke endnu kan paalægge ham som en Forpligtelse at holde Hjælpelærer.“ **)

De første fire Aar blev han fri for at holde Hjælpelærer; men det menes, at han kunde have passet sit Embede noget bedre, hvis „han havde holdt sig fra den Skik, som nu over alt Landet gængs er.“

1849 fik Kjær Paabud om at holde en Hjælpelærer, og han havde derefter ialt 9.

1. Seminarist Jensen blev konstitueret i et Embede i Vejle Amt d. 10. Nov. 1850.

*) Se „Coll. Kladde til Skr. til Direktionerne 4. Sept. 1845“. Rigsarkivet.

**) Indberetning om Skolevæsenets Tilstand i Ringkøbing Amts østre Provsti. (Rigsarkivet).

2. Lærer Alstrups Søn, Sevel, foreløbig fra 1. Dec.

3. Seminarist Jens Sørensen fra Hem v. Skive, 21 Aar gl., fra 8. Maj 1851 til 13. Februar 1852, da han flyttede til Ørum.

Derefter kunde Kjær ingen Seminarist faa fat i og fik midlertidig Hjælp af Mikkell Knudsen fra Bers.

4. Seminarist S. S. Brødbeck, f. 30. Jan. 1821, dem. 1845, flyttede til Fousing 1. April 1854.

5. Seminarist Kjelstrup fra 14. April til 31. Nov. 1854, da han blev kaldet til Lærer ved Holme Skole i Thorup v. Thisted.

6. Seminarist Petersen fra 11. Marts 1855.

7. Sem. Hvid i ca. 8 Dage.

8. Niels Christensen (Kok) fra St. Ramsing i Salling.

9. Visti Sørensen, der blev kaldet til Kjærs Efterfølger 8. Febr. 1857.

Kjærs Hustru, Mette Kirstine, døde 39 Aar gl. d. 25. Juni og begravedes 2. Juli 1834. Kjær var saa Enkemand; men han blev snart ked af at være ene; thi allerede 28. Septbr. 1834 — 3 Mdr. efter Mette Kirstines Død — flyttede Kirstine Kristensdatter Kjeldsen fra Lem i Salling til Estvad som hans Forlovede.*) Hun var 29 Aar gl. og Brylluppet holdtes allerede den 31. Okt. 1834, altsaa kun fire Maanedes efter den første Hustrus Død.

Til Degneembedet hørte en Jordlod, og den drev Kjær; men han var ikke kørende, saa han maatte bede Estvadboerne om Hjælp, og saa mødte der f. Eks. en 10—12 Vogne paa een Dag for at køre Gødning ud. Det var en hel Festdag; thi Folkene fik en Snaps serveret paa Møddingen for hvert Læs, og de tog selvfølgelig smaa Læs for at faa saa mange „store blanke“ som vel muligt. De smaa Læs kan dog ogsaa have en

*) Se Estvad Kirkebog: Tilgangslisten.

anden Aarsag; thi Estvadboerne havde før om Stunder ualmindelig daarlige Vogne, som ikke var i Stand til at bære ret meget.

Om Aftenen mødte „de gamle“ hos Kjær til Gilde, hvor de fik godt at spise og navnlig rigelig med Drikelse, som Skik og Brug var.

Om denne Gødningskørsel var fordelagtig for Kjær er vist tvivlsom.*)

I Aaret 1850 var Indtægterne til Estvad-Degnen følgende:

Degnekorn, 8 Tdr. Rug lig 12 Rdl.; Byg, Smaaredsel er sat til 7 Rdl. 3 Sk.; Offer og Accidenser lig 27 Rdl.; Kornløn 4 Tdr. Byg; Pengeløn 73 Rdl. 11 Sk.

Til Hjælpekassen betalte Kjær 1 Td. 3 Skp. 3 ¹⁷³/₄₀₀ Fdk. Byg lig 3 Rdl. 25 Sk.

Kjær fik Afsked fra 1. Decbr. 1856 med Pension lig ²/₃ af Reguleringssummen, der da var 277 Rdl. 2 Mark 14 Sk. Han købte et Hus Syd i Estvad By, hvor han levede til sin Død 27. Febr. 1863, og han kom saa til at hvile ved sine Forgængere paa Estvad Kirkegaard d. 9. Marts 1863. Hans Enke døde 27. Maj 1891, 85 Aar gl.

Efter Kjær's Afsked deltes det store Skoledistrikt i to, et for hvert af Sognene.

I Estvad blev Kjær's sidste Hjælpelærer, Visti Sørensen ansat efter Beboernes Ønske, og Vinterlæreren i Bers, Mikkel Knudsen, fik Embedet som Lærer og Kirkesanger i Rønbjerg.

Hermed slutter Afsnittet om „De Estvad Degne“; thi nu benyttes Udtrykket Sognedegne ikke mere.

*) Efter Folkemunde.

STUDIER OVER ULFBORG SOGNS ÆLDSTE KIRKEBOG SAMT NOGLE UDDRAG AF ULFBORG SOGNS MARKBOG FRA 1683

AF KR. LARSEN VESTERGAARD

Ulfborg Sogns ældste Kirkebog gaar fra 1708 til 1815, hvad angaar fødte og døde, medens de viede først er indført fra 1761. Kirkebogen synes i det hele at at være baade slet og upaalidelig ført, dels er den enkelte Steder ulæselig, og andre Steder er der Blade revet af den, og Alderstallene paa viede og døde synes at være angivne aldeles paa Slump, ligesom det ser ud til, at ikke alle de fødte ere indførte i Kirkebogen, i hvert Fald kommer der af og til Folk til Syne, som sikkert maa være fødte i Ulfborg, men som aldrig er bleven indført i Kirkebogen blandt de fødte. Gennemgaaende har der været en stor Børnedødelighed, medens paa den anden Side mange Folk har opnaaet en høj Alder. Den ældste i Bogen er en vis Else Skultz i Moesborg som blev 100 Aar ÷ 5 Maaned. Hun døde 1763, og baade hun og hendes Mand var rimeligvis Tyskere.

Jeg har forsøgt at følge enkelte Slægters Medlemmer og enkelte Gaardes Beboere, men det er meget vanskeligt med de yderst knappe Oplysninger i Bogen, og da Folks fulde Navn sjelden anføres. Det er jo f. Eks.

ikke let at vide, hvad det er for Folk, naar der i Listen over døde staar: Abel 80 Aar, Julius 60 Aar, Karen Frandskone 40 Aar. Det kan heller ikke ses, fra hvilken af de tre Holmgaarde de forskellige Folk af Navnet Holm stammer. Ligesaa med Folkene fra Kytterup By.

Ved mine Undersøgelser paa Matrikels-Arkivet i København saa jeg i Mærkbogen for Ulfborg Sogn, at der i 1683, da Ulfborg Sogn blev matrikuleret, var 12 Beboere i Sønderkjær By, nemlig 1 i Vestergaard, 2 i Meldgaard og 3 i Østergaard, 1 i Tranflod, 1 i Skovgaard og 1 i Ulfkjær. De 3 resterende er Knygsand, Pindborg og den nu nedlagte Gaard Over-Høvsberg. De 3 store Gaarde Vestergaard, Meldgaard og Østergaard har nok den Gang haft en 8—9 Tdr. Hartkorn (gl.) hver, og hvor der var mere end en Beboer i Gaarden, havde de delt Agrene og Bygningerne imellem sig. Græsningen var fælles. 1683 var Meldgaard Kgl. Ryttergaard, men senere var dens Beboere Fæstere til S. Vosborg ligesom de øvrige Gaarde i Sønderkjær. Swanede har formodentlig købt Gaarden af Kongen. De 2 Mænd, der 1683 boede i Meldgaard hed Eskild Christensen og Simon Simonsen. Simon Simonsen eller hans Søn Peder Simonsen maa være flyttet til Nørtang. Peter Simonsen i Nørtang omtales ofte i Kirkebogen.

Hans Datter Maren blev gift med Laurids Christensen fra Holm. Dette Ægtepar havde i Følge Kirkebogen en 11—12 Børn, hvoraf de 3 svang sig op til Godsejere, nemlig Peder Tang til Nørre Vosborg, Søren Tang, Timgaard, og Jens Tang, Udstrup, medens en anden Søn, Laurids Lauridsen Tang, blev Fæster i Fødegaarden Nørtang.

I 1683 boede en vis Niels Pedersen i Vestergaard. Ved Kirkebogens Begyndelse er der en Melchior Vestergaard, om det er en Søn eller Sønnesøn af forrige, kan

ikke ses. Niels Pedersen Vestergaard dør 1727, 88 Aar gl. Samme Aar dør Melchior Vestergaards Kone, 35 Aar gl. Dermed forsvinder Melchior Vestergaard af Kirkebogen, hans Navn findes heller ikke blandt de døde, men 1769 døde Melchior Skaderis 91 Aar gl., maaske er det Melchior Vestergaard, der er flyttet op til det lille Boelssted Skaderis. * 1733 nævnes Peder Melchiorsen, idet han da har en uægte Datter, Mette, ved Peter Tranflods Datter. Siden maa han være bleven gift, idet han 1747 faar en Søn, Melchior. 1749 dør Peder Vestergaard 49 Aar gl. Om det er den samme som Peder Melchiorsen kan ikke ses, men de forsvinder dog samtidig af Kirkebogen. Det synes, som Peder Vestergaards Enke er bleven gift med en meget yngre Mand, Anders Nielsen. 1768 bliver Maren Pedersdatter af Vestergaard gift med Jep Sørensen i Holm. 1776 dør Anders Nielsen Vestergaards Kone, Kirsten Lauridsdatter 72 Aar gl. I 1777 bliver Laurids Pedersen af Vestergaard gift med Mette Kirstine Andersdatter af Ugelkjær (Ulfkjær) og samtidig bliver Anne Kirstine Christensdatter af Ulfborg Vestergaard gift med Laurids Lauridsen af Nørtang. Samme Aar maa ogsaa Enkemanden, Anders Nielsen Vestergaard, være bleven gift med den helt unge Maren Lauridsdatter af Nørtang. Der staar ganske vist ikke noget om det i Kirkebogen, men Aaret efter har de en Søn, Laurids, og et Par Aar efter en anden Søn Peder Andersen.

Hvem denne Anne Kirstine Christensdatter er, kan ikke ses; men det maa formodentlig være Anders Nielsens Plejedatter, medens Maren Pedersdatter og Laurids Pedersen maa være hans Stedbørn, Peder Melchiorsen Vestergaards Børn. 1793 dør Anders Nielsen Vestergaard 68 Aar gl., og 1804 bliver hans Søn Hr. Laurids Vestergaard gift med Jomfru Mette H. Müller.

Anders Nielsen maa have købt Vestergaard til Selveje vistnok 1786 ved S. Vosborgs Gods Udstykning. I 1805—06 udstykkede Laurids Vestergaard Gaarden og solgte Hovedparcellen til Jens Andersen fra Løslund, hvorefter han flyttede til Ringkøbing, hvor han i mange Aar var Købmand. Han var desuden en stor Gaardslagter, hvis Navn træffes i Skøder fra den Tid tilligemed andre bekendte Gaardslagteres Navne som Byfoged Tranberg, Købm. Erik Houmark og Regimentskvartermester Grøn af Holstebro.

Jens Andersen, der nu blev Ejer af Vestergaard, tog nogle Enge med fra Løslund og købte desuden nogle Parceller tilbage tilbage til Gaarden.

Hans Kone, Maren, døde 1812, 60 Aar gl., hvorefter han afstod Gaarden til sin Søn Peder Jensen og flyttede selv ned til Lille Tang, vistnok til en Datter. Peder Jensen blev 1814 gift med Anne Katrine Poulsdatter af Ramme. De faar 1815 en Datter, Mette, men allerede samme Aar døde Peter Jensen Vestergaard, 37 Aar gl. Hans Navn er det sidste i den gamle Kirkebog.

Laurids Pedersen af Vestergaard, der 1777 blev gift med Mette Kirstine Andersdatter af Ugelkjær, boede i mange Aar i Ulfkjær. De havde en Mængde Børn, men kun en overlevede Forældrene, nemlig Kirstine Lauridsdatter, der 1811 blev gift med Christen Larsen, en Degnesøn fra Staby, en farende Haandværkssvend, der var Uhrmager, Gørtler og Smed, og nu tillige blev Gaardmand og Kromand. Han staar angivet at være 38 Aar gl. og hun 28 Aar, men i Virkeligheden var hun kun 25 Aar, hvad Kirkebogen selv udviser.

Dette Ægtepar var mine Bedsteforældre. I Kirkebogen er indført et Par af deres Børn, nemlig Anders (Ulfkjær) 1812, og min Fader Lars f. 1814.

I Meldgaard er det stadig den samme Slægt, der be-

boer Gaarden, Efterkommere muligvis af den Eskild Christensen, der er her i 1683? Det veksler stadig med Peder Meldgaard, Jens Pedersen, Peder Meldgaard og Jens Pedersen i de godt 100 Aar, Kirkebogen omfatter. I 1767 brændte Gaarden, og Jens Pedersen Meldgaards Datter Dorte, 36 Aar gl., blev da saa forbrændt, at hun døde kort efter.

Lille Meldgaard maa være bleven udskilt fra Meldgaard midt i det attende Aarhundre ligesom Lille Vestergaard fra Vestergaard, da det først er ved denne Tid, at der viser sig Beboere der. Den første Beboer i Lille Vestergaard var Christen Pedersen Høgsberg, der var fra Høgsbjerg i Idom, hvorfor Gaarden siden blev kaldt Neder Høgsberg til Forskel fra den anden Høgsberg, Over Høgsberg. Paa gamle Kort kaldes Gaarden Husbjerg. Navnet Melchior er nu helt forsvundet fra Ulfborg Sogn. Den sidste, der havde Navnet, var en gl. Mand, Jep Melchiørsen, der var en Søn af Melchior Jepsen Holm, der igen var en Søn af Jep Sørensen Holm og Maren Pedersdatter Vestergaard, Peder Melchiørsen Vestergaards Datter. Jeppe Melchiørsen havde en Søster, der var bosat paa Pelworm, og da hun skulde arve efter sin Broder, blev der skrevet til Sognepræsten paa Pelworm, men der var ingen paa Pelworm, der kunde læse Brevet, før man kom i Tanker om den danske Kone og sendte Bud efter hende. Hun skrev saa siden herved: „Præsten kunde den ikke læse, men jeg kunde den læse, jeg havde ikke glemt mit Modersmaal.“ Medens Navnet Melchior særlig var knyttet til Vestergaard, var navnet Stie særlig knyttet til Kjærgaard i de 100 Aar, Kirkebogen omfatter. Mændene der hed enten Stie eller Stisen. Stie Andersen, Anders Stisen og Niels Stisen boede her indtil der henimod Aarhundre-

dets Slutning synes at være kommen en ny Familie til Kjærgaard.

I Vester Tang har Navnet Stephan været herskende. Stephan Christensen og Chresten Stephansen har det vekslet med, indtil Slægten uddøde paa Mandssiden med Mogens Stephansen i forrige Aarhundredre, og Gaarden gaar over til andre Slægter.

I Holm har det særlig været Navne som Simon og Jeppe, der har været fremherskende. Efter Navnene at dømme synes det, at Familierne i de 3 Holmgaarde nedstammer direkte fra den gamle lavadelige Familie, der boede i den store Selvejergaard paa Reformations-tiden, hvor vi kender Ejerne Oluf Simonsen og Simon Olufsen. Gaarden laa da tæt ved den nuværende Landevej, hvor Pladsen endnu vises, og hvor Hulvejene forhen pegte op mod Gaardens Plads. Efter Traditionen blev Gaarden delt i 3 Gaarde, hver med ca. 7 Tdr. Hartkorn, mellem 2 Søstre og en Broder, og de maa snart have mistet deres Ejendomsret, thi allerede ved Matrikuleringen var de Fæstere under Sønder Vosborg. Familierne paa de to Nabogaarde Korsgaard og Husted synes at stamme fra en vis Mads Spend paa Husted. I begge Gaarde er der døbt Drengébørn med Navnene Anders Husted, Christen Husted og Christen Høj Husted. Flere af disse blev Købmænd i Ringkøbing. Shultz i Moesborg (et lille Boelsted) synes at være den eneste Familie i Sognet af tysk Afstamning efter Navnet at dømme. Der var ogsaa en Christian Rode i Filso, men han forsvinder snart. Disse Folk har maaske været Dragoner eller Underofficerer af Svanevedes Dragonregiment, som saa er bleven her i Ulfborg. Shultz blev 87 Aar og hans Enke, Else Shultz, 100 Aar. Friderick Pejtersen i Moesborg maa vist have været deres Søn. Men da hans Datter Anna Fridericks

bliver gift med en vis Mads Christensen forsvinder det tyske Præg.

Navnene i Bogen er ellers ganske almindelige Almue-navne. Blandt Kvindenavnene er Karen, Maren, Mette og Anna de mest almindelige, medens Marie først bliver mere almindelig henimod Bogens Slutning. Blandt de sjældne Navne kan nævnes Avild, som træffes flere Gange i den ældste Del — Avild Mikkelsdatter Knygsand er der en, der hedder. Bennet og Benned træffes nogle Gange, hvorvidt det er et Mands eller Kvinde-navn er jeg dog ikke klar over. Derimod maa Sander være et Mandsnavn. Af Navne fra Holbergtiden kan nævnes Engel, Abigael og Anniche. Af gammelnordiske Navne er der egentlig ikke andre end Stie og Ingeborg, og det sidste er endda Navnet paa Herremandens Kone paa Sønder Vosborg. Derimod er der et Navn, som kun findes en Gang i hele Kirkebogen, et Navn, som ellers var saa almindelig i andre Egne af Landet, nemlig Navnet Rasmus. Det synes, som om dette Navn har været noget foragtet her i disse Egne. Navnet Christian forekommer kun i den allersidste Del af Bogen og „Frederik“ kun en Gang og vistnok kun hos en indvandret Tyskers Efterkommer.

Tiltrods for Tidens strenge Bestemmelser mod dem, der havde Børn udenfor Ægteskab, med Lejermaalsbøder og aabenbar Skriftemaal, saa er der dog forholdsvis mange uægte Børn. En stor Del af de udlagte Barnefædre er Soldater, saa der maa gennem længere Tidsrum have været indkvarteret Soldater, mest Dragoner her i Sognet. Der omtales saaledes baade Korporaler, Løjtnanter og Brigaderer i Kirkebogen baade ved Barne-daab og Dødsfald, saa de maa have haft fast Ophold her i Sognet. Ved Aaret 1705 var Meldgaard og 3 mindre Ejendomme i Ulfborg Sogn kgl. Ryttergods.

Det Tidsrum, som Kirkebogen omfatter, er den danske Bondestands dybeste Fornedrelsestid, hvor baade Hoveri og Stavnsbaand var paa sit højeste. De usle Priser paa alting, hvad Landet frembragte, stod ikke i noget Forhold til de store Skatter og Byrder, der hvilede paa Bonden, og Resultatet var en frygtelig Armod overalt, især paa rede Penge. Henimod Aarhundredets Slutning bliver Tilstanden dog bedre, og allerede 1786 har de fleste Bønder i Ulfborg købt deres Gaarde til Selveje. Noget senere købte de de 2 Tiender. En Mængde nye Hjem bliver byggede, særlig paa den udstykkede Sønder Vosborg Hovedgaard's Jorder. Alt dette har naturligvis ogsaa sat sig Spor i Kirkebogen, særlig er Fødslerne stærkt stigende paa Grund af den stigende Folkmængde omkring Aarhundredskiftet. Udskiftningen af Ulfborg Sogns Jorder foregik i Halvfemserne i det attende Aarhundrede, og Beboerne har derfor i den Tid, Kirkebogen omfatter, væsentlig levet under Fællesskabet, men derom fortæller Kirkebogen jo intet. I Markbogen til Kristian d. 5. Matrikel fra 1683 kan man derimod se noget om, hvordan Tilstanden har været ogsaa her i Ulfborg Sogn med Hensyn til Jorddriften. Der var jo den Mærkelighed, at en Gaard kunde være bortfæstet til 2 eller 3 Beboere, som saa havde delt Husene, Bygningerne, imellem sig.

Agrene var ligeledes delte, saa enhver havde sine, medens Engene var fælles for Gaardens Beboere, og Græsgangene var fælles for hele Byen. Engene var indhegnede med store Diger, som først i den nyere Tid er forsvundne, og Markerne var ogsaa indhegnede med Diger ud imod Græsgangene, Kærene eller Fortene, hvor Grønninger afvekslede med mer eller mindre lyngklædte Strækninger. Dog synes Markerne ud mod de store Heder eller Sandflugtsstrækninger ikke at have været digehegnede.

Det har dog vistnok væsentlig været Opdrættet, der har gaaet løs paa Fællesgræsangene. Køer og Heste har vel nok for det meste staaet i Tøjer hjemme paa Agrene, da Driften eller Sædskiftet jo ikke var Trevangsbrug, men Græsmarksbrug. I Markbogen skildres Sædskiftet saaledes for Sønderkjær Byes Vedkommende: Sønderkjær Byes Jorder er maadelige Rugjorder, og bestaar af noget Muld og graa Sand. Den bedste Rugjord med mest Muld og graa Sand besaaes i 4 Aar med 1 Kjærv Byg og 3 Kjærve Rug og hviler i 4 Aar. Skarp Rugjord 1 Kjærv Byg og 1 Kjærv Rug, hviler i 12 Aar. Ond Rugjord: 1 Kj. By og 1 Kj. Rug, hviler i 18 Aar, lavere Jord: 1 Kj. Byg og 2 Kj. Havre, hviler i 6 Aar. Taksationsmænd, som 1683 takserede Ulfborg Sogns Jorder, har i Markbogen skreven følgende: „Af mig underskrevne Taxeret, som jeg agter det forsvare. I. I. S. Jens Jensen. J. Haunstrup, Dierborg Sogn.“ Det er vel nok Landmaaleren, der har skrevet Navnene, thi Taksationsmændene synes ikke at have kunnet sætte andet end deres Bomærke under. Forøvrigt gaar hele Beskrivelsen af Bøndergaardene ud paa at gøre dem saa ringe som mulig, vel sagtens for at Hartkornsansættelsen ikke skulde blive for høj. De almindelige Bemærkninger ved Gaardene er: Ingen Lyngslet eller Tørvegrøft, intet Fiskeri, ingen Skovsparter, ingen Gjerdselvangst, kort sagt ingen Herligheder, men mange Besværligheder saasom: „Lider stor Skader af Ulver, og lider stor Skade af Sandflugt fra nogle nær Marken beliggende store Sanddynger.“ Saaledes lyder det baade fra Sønderkjær og Lystlund*) Byers Vedkommende. Sønderkjær Byes Marker bestod af 5 smaa Tofter og 22 Falde. De 3 Beboere, der i 1683 boede i Østergaard hed Knud Stafensen, L. Brasen Jensen og Ebbe Peder-

*) Saavel i Kirkebogen som i Markbogen skrives altid „Løslund.“

sen. Ingen af disse Navne træffes i Kirkebogen, der dog kun begynder 25 Aar senere. I 1719 dør Anders Østergaards Kone 71 Aar gl., og kort efter en Datter paa 34 Aar. De forrige Fæstere synes at være helt forsvundne. Det samme er ogsaa Tilfældet med Lystlund By, hvor der endnu 1688 boede en halv Snes Familier i smaa Gaarde, men ingen af disse Folks Navne træffes i Kirkebogen, der kun omtaler et Par Familier i Lystlund, foruden en kort Tid en Familie i et et lille Hus, Katborghus, som man ikke ved hvor har ligget. Det ser derfor ud til, at der er sket en større Udvandring fra Ulfborg Sogn mellem 1688 og 1708, formodentlig er den gaaet ud i de store Hedesogne mod Øst, hvor man bedre kunde undgaa Hoveri og alle de kolossale Skatter og Byrder, som Enevælden og Godsejerne paalagde de danske Bønder. En Del er maaske flygtet helt ud af Landet; man ved jo, at unge Folk rømte i Mængde.

Det Tidsrum, som den gamle Kirkebog omfatter, kan deles i to Afsnit, nemlig 1. Halvdel, der er Slutningen af den danske Bondestands store Nedgangsperiode, og 2. Halvdel, Opgangsperioden, Reformtiden, og denne slutter samtidig med Kirkebogen 1815.

Markbogens Retskrivning er ikke ganske som vor nuværende, der skrives saaledes Ulver og Hester og ikke som nu Ulve og Heste i Flertal.

Landgildematrikelen af 1664 var gennemgaaende meget høj med Hensyn til Hartkornsansættelsen, og det var derfor Regelen, at der fandt en større Nedsættelse Sted ved Chr. d. 5tes Matr. af 1688. Dette har ogsaa været Tilfældet med Ulfborg Sogn, hvor Bøndergaardenes Hartkorn er bleven nedsat med indtil 4 Tdr. Htk., som f. Eks. Nørtang er bleven. Et Eks. paa det modsatte kendes kun fra Gaarden Vestergaard, der er ble-

ven sat op med henved 1 Td. Hartkorn fra henved 8 Tdr. til henved 9 Tdr. Hartkorn. Endnu 1704 var ingen af de store Bøndergaarde skilte ad, baade Vejlstруп, Damgaard og Bukbjerg f. Eks. var da endnu hver 1 Gaard. Derimod synes de smaa Boelsteder at have eksisteret fra ældgammel Tid, f. Eks. Skaderis. Denne synes dog ofte at have skiftet Beboere. I 1780-erne bor der en Albert Christensen Gasdal i Skaderis. Han faar en Del Børn døbt, men i 1790erne er han forsvunden med Kone og Børn, og der bor da en Chr. Christensen Gasdal i Skaderis. Denne har ogsaa faaet døbt en Del Børn, bl. a. en Søn Anders Christensen 1811 som, saavidt jeg ved, er identisk med den Anders Christensen, der senere blev Skolelærer paa Holmsland og hvis Søn er den bekendte Folkemindesamler Evald Tang Christensen. Der har senere i Straasø og andre Steder i Vind Sogn boet Folk af Navn Albret og Albretsen, saa det er maaske der, at Albret Christensen Gasdal er flyttet hen. Gasdal er Navnet paa en Gaard i Raasted Sogn indtil Vind Skel.

Af Kirkebogen faar man et stærkt Indtryk af, at der stadig foregaar et et ustandseligt Tog af Løsgængere, Tatere, Betlere og Rejsende af enhver Art gennem Ulfborg Sogn. Da det ikke vides eller nogensinde omtales, at der har været et fast Rakkerhus i Ulfborg, saa maa de Rakkere, der omtales, være Folk paa Gennemrejse. Rakkerens Søn Vilhelm er død her, staar der. Forresten er de døde de fleste, der omtales i Kirkebogen, naar deres Livs-Skude omsider er strandet paa Ulfborg Sogn Grund. Det synes som om disse fattige, farende Løsgængere endogsaa begravnes uden Navn, idet der staar i Kirkebogen: en fattig, værkbruden Stakkel, en fattig Mand fra Mønsted, en fremmed Mand, en omløbende Kvindes Barn fra Salling, en Betlerkones

Barn, foruden andre fremmede, som nævnes ved Navn, som f. Eks. „Baltasar af Holstebro“. I 1767, $\frac{9}{10}$, begravnes Anna Knudsdatter af Dighus, som angives at være myrdet, den eneste Forbrydelse, som Kirkebogen omtaler. Man ved for Resten ikke, hvor dette Dighus har ligget, skønt Folk af Navnet Dige tidt omtales i Kirkebogen. Ligeledes er Familienavnene Brix og Flack som er saa almindelige i den gamle Kirkebog, forlængst forsvundne fra Ulfborg Sogn. Den sidste, som bar Navnet Brix her, Chr. Brix, var Veteran fra Napoleonskrigene.

AF RINGKØBING KIRKES HISTORIE

VED P. STORGAARD PEDERSEN

I.

Strid om Stolestader i Ringkøbing Kirke.

I Landsbykirkerne findes mange Steder endnu smukke Stole, som Adelsfolkene, der boede i vedkommende Sogne, har ladet opsætte. Fandtes der mere end en Herregaard i Sognet, blev der ofte Strid om, hvilken af de adelige Familier, der skulde sidde øverst. Saaledes var der i mange Aar Strid om Stolestader i Velling Kirke. I dette Sogn var der to Herregaarde: Rybjerg og Vennergaard, og Familierne paa disse Gaarde holdt Striden gaaende i henved 70 Aar. *) Men det var ikke blot Adelspersoner, der forlangte en særlig hædret Plads i Kirken; ogsaa Borgerfolk blev fristet til der at vise deres Rigdom og Magt. I Ringkøbing Kirke blev Stolestaderne 1672 bortlejede for at faa Penge til Kirkens Udgifter. De fornemste Borgere maatte give 1 Rdl. i Stolestadepenge, og derefter gik Priserne nedad, saa de ringeste Stole kun kostede 8 Skilling. **) Senere nævnes det, at Byens Øvrighed havde frie Stolestader i Kirken, mens de lukkede Stole blev bortlejede ved offentlig Auktion, og de aabne Stole bortfæstedes af Kirke-

*) Se P. Storgaard Pedersen: Bidrag til Hing Herreds Hist. S. 194 og 203, og Aar bog for Dansk Kulturhistorie 1896 S. 114 ff.

**) P. N. Frost: Købstaden Ringkøbing S. 85.

værgen mod en Indfæstning af 4 Mark og 1 Mark i aarlig Afgift.

Ordnningen med Stolestaderne har ikke vakt almindelig Tilfredshed, saa 1681, da Hardsyssels Provst, Christen Lodberg, kom for at efterse Kirkens Regnskaber, blev følgende strenge Vedtægt affattet, og den findes indført i Byens ældst bevarede Kirkebog.

„Wi underskreffne kiendes och hermed witterliggiør, att efftersom der udi Ringkiøbings Kierche befindes stoer Uordentlighed med Stoelle-Stader, da er saadant andragit for dend ærværdige, hæderlig och Høylærde mand Mag. Christen Lodberg, Domproust udi Harsøsselsz Prousti, som nu var her i Byenn thillsteede, Och er da samme Thid med hansz Raadføring och bewilgning derpaa giort denne effterfølgende Forandring.

Huilken at desz uryggeligere hereffter kunde holdisz da er I lige Maade sluttet og och for nødvendigt eragtet, de mutwillige wed en wesse straff udi derisz Grendtzer att holde, nemlig at huo som iche søger det Sted, som dennem er thillagt, men af sær Egensind och Halstarrighed søger andre Stoelsteder, dennem thill Fortrengsel, som derudi lagt ere, da schal de, som hermod sig forgriber, bøde første gang I Mark, anden gang fire dubbelt, thredie gang fire Rix daller, och siden huer Gang dubbelt op, saa thit samme Mutvillighed øffuisz, och ellers efter forseelsens Omstændighed at bøde som for Kierchefred.

Och dersom de sig herimot forseer, iche haffuer Middel till at erlegge dend offuenbemeldte bøde, da at straffes med Byens Fængsell, och Kierchewergerne under thi Rixdallers Straff derpaa inden threj Uggers Forløb, effterat Forseelsen er sched, Dom at kendes.“

Kirkebogen har derefter en Fortegnelse over alle Stolestade: e, og hvem Brugerne af dem skal være.

II.

Den ældste Kirkebog, der findes for Ringkøbing By, er indrettet 1686, og dens første Blade har en Slags Vedtægt om Kirkens Indkomster og Brug. Denne Vedtægt er saa ejendommelig for sin Tid, at den fortjener at kendes af Nutidsmennesker:

Derforuden efterdi at Kierchens Indkombst er ganske ringe och den behøffuer aarlig Reparation, da er sluttet og anordnet:

1.

At alle Byens Indwonner och Menighedtz lemmer som iche schatter och thiender udaf en fuld Rebs Jord, de schall aarligen betalle till Kierchen nogit wist udi reede penge, huilchen thaxt Borgemester och Raad thillige med huer Aars Taxere borgere hafuer at giøre som billigt kand were inden Januari Maanitz Udgang huert Aar, och schall enhuer effter samme thaxt at betalle det hand bliffuer lagt for inden Juni Maanitz Udgang udi huert Aar, eller Kierchewergerne at were tilladt saadant at inddrifue paa dend samme wis som andre Byens Contributioner, och dersom Kierchewergerne inden Juni Maanitz Udgang i huert Aar iche saadant indkreffuet haffuer, da hand det sielf at betalle, med mindre hand beuisszer sig at hafue brugt ald muelige nid, och indtet war at bekomme.

2.

Dersom nogen wil hafue Begrafuelse udi Kierchen, da maa den ingen beuilgisz under 60 Sletdaler i det ringeste effther denne Dag, men effter Stedens Magelighed och Stoerhed effter Advenant meere at giffuiz. Men paa Kierchegaarden udbetallisz udaf huer Leyested 4—6 a 8 Mark danske effter enhuersz Stand, wilkor och Formue, men Huszarme och Fattige, som iche kan

betalle, at nyde Jorden och dend mindste Kloche for intet.

3.

Naar nogenn Begrafuelse anleggisz udi Kierchen, da schal Sognepresten tillige med Byensz Øffrighed lade Kierchewergerne haffue goed Opsiun, at Kierchens Biugning iche derved suekisz.

4.

De som hafuer Begrafuelser i Kierchen schal giffue till Kierchen 4 Rixdaller saa thit samme graf aabnisz och nogen i graffuen nedsettisz, dog Presten och Kierchewergerne deres Leiesteder fri at haffue effter Recessen.

5.

Huo, som begærer begge Klocher for nogit Liig, da schal de deraf betalle foruden Jorden, de formuende 1 Rixdaller, de af ringerre Middel 1 Sletdaler, dog med Klocherne iche lengere at ringisz, ind Recessen och andre Kongelige Forordninger det beuilger.

6.

Saadan Kierchens Rettighed schal af de Wedkommende betallisz førend grafuen maa kastis eller Klochen ringisz. Forsømmer Kierche Wergerne det, da sielf at suare dertill.

7.

Kierchens Thiende schal saa som andet Landgilde ydisz och betallisz inden Martini huer Aar, och dersom det iche scheer, da schall Kierchewergen vere forpflichtet saadant strax effter Recessen som en anden witterlig Gjeld wed Rettensz Middel at søge, och det inden Maanitzdag effter Martini. Forsømmer Kierche Wergerne det, da sielf det at betalle, eller beuisse, at Intet war at bekomme.

8.

Thil Stoelestadisz Rettighed kand ingen søge sig enten formedelst Suogerschab eller andit. Lyster nogen at kiøbe for deris Liffsthid nogen Stoelstand, da med Domprousten eller hansz fuldmchtig saauelsom Sogneprestensz och Bye Øffrighedtz Consens saadant at sche.

9.

Dersom nogenn brudefolch will haffue Brudestoel*) i Kierchen, da maa det dennem iche tilstedisz med mindre de tilforn til Kierchen forud betaller 2 Rdl. i det mindste. Dog de Omstændigheder som i Recessen indført undtagen.

10.

Kierchen och Kierchegaarden, som ere hellige indvi-ede Steder och sallige afdøde Menneschersz Sofue Kammer, bør dend Ære at beuises, at ingen Usømmelighed med Slagszmaal, Huien, Dricken eller Spil der begaeesz, iche heller giørisz Blæg**) eller Spil och Lægebane af Kierchegaarden eller brugisz till nogit andet wanhelligt, mindre tilladisz, at nogit stoert eller smaat Kvæg derpaa kommer; iche heller tilstedis, at nogen Urenlighed udkastisz paa Kierchegaarden udaf de bagdøre, som ere til Kierchegaarden, eller at de, som boer ved Kierchen, giør sig nogen pladtz af Kierkegaarden nyttig som andet gaardtzzrum, med mindre mand schal forarsagisz saadanne Døre at tilspigere, och dennem sig herimod forseer alfworligen at straffe.

*) Brudestolen nævnes i Recessen 1683: Til ingen Brude-Stoel eller Brude-Skammel maa bruges andet end et vævet Tapeet uden nogen Fryndser eller Kniplinge; hvo som herimod handler give til Straf 50 Rdl. Og maa ey heller nogen, under lige Straf, bruge Himmel ved Brude-Stoelen, Brude-Benken, hvor de vies, eller over Bordet, uden de som til den 4de Artikel, inclusive, i Forordningen om Rangen ere indførte.

**) Formodentlig Blegeplads.

Scholebørn og andre, som bedrifuer schelmeri paa Kierchegaarden, schal derfor af Scholemesteren och Enhuer af deris Forældre eller Huszbonde tilbørligen straffis.

Herover schal Kierchewergerne med Achtsomhed holde och schifftis till huer sin Uge at haffue paa alting god Opsium med mindre de derfor selff will thillthallisz och straffis. Och at dette dette desz uryggere holdisz, da hafuer Domprousten tillige med Sognepresten och Byensz Øffrighed denne Anordning med Haand och Segil ratificeret.**)

Ringkiøbing dend 29. Junii 1691.

Søffren Anchersen Colding,
R. R. Pastor et Proposit.

J. Bredal,
m. p.

Ofwerskrefne anordning er af mig saasom eractet och bewilget, saa och hermed underskreffuit.

Ringkiøbing ut supra.

Christen Lodberg.

*) Erklæret for gyldig.

NAVNEFORTEGNELSE

- A.**
Aftenskole 45
- B.**
Barthold, Morten, til Nørager, 56
Biavl 17
Birk, Lærer i Hoven, 40
Bjerregaard, P. S., Kapellan i Mejrup, 87
Bjerre, Bertel, Gaardejer i Sir, 5
Bluhme, A. H., Præst i Ølby, 11
Bording Mølle 62
Borris-Faster 45
Boserup, N. L., Proprietær, 10, 17, 21, 22
Brejnholt, J., Ejer af S. Vinkel, 22, 38, 55
Brockdorff, v., Møllejejer, 32
Brunbjerg 56
Buch, Chr., Præst i Mejrup, 86, 93
Bækmark 59, 61, 63, 65, 68, 70, 77
Bøvling Amt 53 ff
- C.**
Christensen, J., Dalgaard i Borbjerg, 9
Clausen, C., Præst i Mejrup, 98
- D.**
Dahl, J. N., Lærer i Holstebro, 43, 44
Dahl, M. O., Ejer af Vadskærgaard, 68
Damsgaard 56, 79
Dinesen, P., til Bækmark, 65
Dresler, V., til Dejbjerglund, 32
Dreyer, C. E., Præst i Ferring, 12
Dufrich, J., Præst i Mejrup, 85, 113
- E.**
Engbjerggaard 55
Estvadgaard 57, 64, 71, 73, 76, 77
- F.**
Ferring, Chr., Præst i Mejrup, 85, 113
Fjelstrup, S. A., til Sindinggaard, 9, 10, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 43, 45
Fjord, J., Lærer i Gammelsogn, 33, 34
Fjord, N. J., Docent, 34
Fjordvang, 55
Friisenberg, C. P., Præst i Sal, 128
From, L., Præst i Vibbjerg, 119
Fønss, P. S., til Løvenholm, 72, 73, 81
Faareavl 14 ff
- G.**
Gad, J. Th., Præst i Hee, 11
Gjelleruplund 22
Glerup, J., til Vadskærgaard, 68
Grubbesholm 65
Gudumkloster 59, 61, 62, 63, 65, 70
Gundelach, Herredsfoged, 31
Gyldenstjerne, Peder, Rigsmarsk, 110
- H.**
Hanning Hedegaard 22
Hasle, C. M., Præst i Holstebro, 100 ff
Hassager, C., Præst i N. Felding, 9
Herpinggaard 55, 57, 59, 70, 71
Hertel, H., Sekretær, 23
Hesteavl 18 ff
Hofman, H., Degn i Sal, 122
Holmgaard, N., 70, 73, 76, 77
Holm i Ulfborg, 141 ff
Holstebro 22
Houmark, E., Købm. i Holstebro, 139
Husmandssagen 1 ff
Hvass, Fr. J., Præst i N. Felding 119

Hvid, O. R., Degn i Estvad, 121
Høeg, P. N., Præst i Estvad, 121 ff

I.

Ibsen, N., til Tviskloster, 86
Idum Sogn 41

J.

Jensen, C. B., Præst i Mejrup, 100, 101
Jensen, N., Sognepræst i Idum, 105
Jensen, P., Gaardm. i Flynder, 9
Jensen, Simon, Pinborg i Ulfborg, 9
Jespersen, Ole, Husm. i Brejning, 11
Jespersen, Forvalter paa Ausumgaard, 21
Juil, O. H., Baron, 56

K.

Kabbel 57, 68, 70, 73, 78
Karstoft, A., 35
Kierulff, B., Præst i Mejrup, 97
Kirk, Ole, paa Ebbensgaard, 5, 11, 12, 20, 21, 22, 25, 42
Kjær, L. C., Degn i Estvad, 130 ff
Knud, Hr., Præst i Mejrup, 84
Knudsen, M., Lærer i Rønbjerg, 135
Kongensgaard 59, 61, 62, 63, 65, 70
Krarup, Helmuth, 31, 45
Krarup, J. B., Præst i Vejrum, 16, 43
Krarup, O., Præst i Ulfborg, 11, 22
Kroeg, G. L., Degn i Estvad, 124, 127
Krogdaldal 68, 70, 73, 76
Krogsgaard 55, 57, 59, 62, 70
Kryssing, S. H., Præst i Mejrup, 99 ff

L.

Landting 57, 70, 73, 75, 83
Larsen, Chr., Husmand i N. Felding, 8
Laurberg, H. S., Degn i Estvad, 128, 129
Lauridsen, Jan, Gaardmand i Faster, 32
Lauridsen, Proprietær paa Resensborg, 22

Linde, H. de, til Hanbjergghovgaard, 17
Lindholt 76

Lind, Husm. og Sognefoged i Heldum, 12

Lind, J., Præst i Vejrum, 9, 33

Lind, M., Sognefoged, Amtsraadsmedlem, 45

Lodberg, Chr., Hardsyssels Provst, 149, 153

Lund, Forvalter paa Søbygaard, 23

Lund, J., Gammel Mølle i Raasted, 40

Lunø, C., Redaktør, 23

Lønstrup, J., Præst i Mejrup, 84, 85, 86, 87, 88 ff

M.

Mejerivæsen 40 ff
Mejrup Sognekalde 84 ff
Morsing, J. A., Præst i Mejrup, 85, 86
Mulvad, C. B., Præst i Ejsing, 128
Mylius, J. C., Kammerherre, Godsejer, 37
Møgelgaard 55, 56, 79
Møltrup 70, 71, 82

N.

Neergaard, Generalkrigskommisær, 20
Neergaard, J. F., Amtmand, 4, 16, 19, 30
Nielsen, M., Husmand i Sir, 11
Nisum 62, 79
Nissumboel 79
Nybo, L., til Tanderup, 115
Nygaard 55, 75, 76
Nøragergaard 55, 56
Nørtang 137, 145

O.

Opitius, Mads, til Rybjerg- og Vennergaard, 66, 67

P.

Pallesbjerg 57, 70, 71, 76, 77
Pedersen, Chr., Præst i Hjerm, 104 ff
Pedersen, Mads, til Brunbjerg, 56

Petersen, H. F., Præst og Provst
i Holstebro, 44
Petersen, N. M., til Rysensten, 38

R.

Rahbek, Chr., Dalagergaard, 40
Rammegaard 56, 70, 71, 73
Rantzau Drude, Oluf Munks
Enke paa Volstrup, 108, 110
Repsdorff, Fuldmægtig, 21
Richard, Mad., til Tviskloster, 86
Richter, H. M., til Kongens-
gaard, 65
Rindumgaard 55
Romme 22
Ryberg 57, 59, 65, 66, 67, 70,
82, 148
Rydhave 70, 73
Rysensten 57, 70, 71, 73, 76, 77

S.

Sandberg, U., Lensmand paa
Lundenæs, 113
Saxdorff, O., Præst i Mejrup, 86
Schjöring, J. K., Præst i Estvad,
128
Schmidten, U. C., til Urup, 72,
75, 81
Schnell, F. C., Præst i Mejrup,
85, 114
Schou, S., Degn i Estvad, 129, 130
Schönau, F. C., Justitsraad til
Bækmark, 75
Sindinggaard 20
Skolelærerkonvent 43 ff
Skaaphus 68
Smith, T., paa Krogsdal, 1, 8,
9, 12, 16, 21
Sodborg 62
Stenumgaard 68, 70, 73, 83
Strandbjerggaard 57, 59, 70, 76
Stubbergaard 57, 59, 71, 82
Studehandel 35 ff
Swanevede til S. Vosborg 137
Svineavl 32 ff
Søgaard 55, 68, 70, 71, 73, 76, 77
Sønderbygaard i Handbjerg
57, 75
Søndervang 57, 70, 71, 75
Sørensen, Visti, Degn i Estvad,
135

T.

Tang, A. E. M., til N. Vosborg,
2, 3, 8, 9, 17, 21, 22, 23, 25,
26, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 46
Tang, Jens, til Udstrup, 137
Tang, Laurids, paa Nørtang, 137
Tangsgaard 62
Tang, Søren, til Timgaard, 137
Tilemann, J. N., Amtsprovst,
101, 103
Timgaard 70, 73, 76, 78, 81, 83
Timring Kirke 115 ff
Tranbjerg, Byfoged i Holstebro,
139
Tvede, Ejer af Tanderup, 17
Tørring 68

U.

Udstrup 68, 69, 76, 77
Ulsund 56, 70

V.

Vadskærgaard 59, 68, 70, 76
Vandborg Vestergaard 55
Vedel, J. F., til Gudumkloster, 65
Vejbjerggaard 59, 63, 64, 68, 70
Vennergaard 55, 57, 58, 66, 67,
69, 81, 148
Vestenholtz, A. P., Etatsraad,
36, 39
Vestergaard i Ulfborg 137 ff
Vestrup, Fr., til Tviskloster, 89
Vinding, N. E., Præst i Mejrup,
84, 85, 104, 108 ff.
Vinkel Nr. 80
Vinkel Sdr. 62
Vølbjerg 57, 68, 70, 71
Vølder 80, 83
Vosborg Nr. 32, 57, 70, 76
Vosborg Sdr. 55, 68, 70, 73, 75

Æ.

Ægidius, R., til Kvistrup, 9

Ø.

Ørs 55, 57, 69, 70, 71, 78

Aa.

Aaberg 70, 73, 76, 77
Aa Mølle 62

OVERSIGT

OVER

MEDLEMSTALLET I RINGKØBING AMTS HISTORISKE SAMFUND 1917—18

Medl.	Kr.	Medl.	Kr.
14 livsvarige Medlemmer.	00	279 overført	482
79 Medlemmer uden for Ringkøbing Amt	158	2 Gimsing	4
49 halvtbetalende Medl. af andre hist. Samfund.	50	17 Gjellerup	34
2 Arnborg	4	5 Gjørding	10
5 Asp	10	3 Gudum	6
3 Assing	6	2 Haderup	4
11 Avlum	22	1 Hanbjerg	2
10 Borbjerg	20	8 Hauning	16
12 Borris	24	4 Harboøre	8
7 Brejning	14	21 Hee	42
2 Bur	4	3 Hemmet	6
11 Bølling	22	5 Hjerm	10
33 Bøvling	66	10 Holmsland	20
3 Dejbjerg	6	13 Hoven	26
3 Dybe	6	8 Hover	16
8 Egvad	16	2 Hove	4
4 Ejsing	8	2 Humlum	4
1 Engbjerg	2	6 Husby	12
1 Estvad	2	1 Idum	2
4 Fabjerg	8	4 Ikast	8
5 Faster	10	1 Lomborg	2
2 Ferring	4	6 Lyne	12
6 Fjaltring	12	7 Lønborg	14
4 Flynder	8	5 Madum	10
		6 Mejrup	12
		1 Møborg	2
279 at overføre	482	422 at overføre	768

Medl.	Kr.	Medl.	Kr.
422 overført	768	566 overført	1056
2 Navr	4	10 Sædding	20
4 Nees	8	2 Sønder Bork	4
5 No	10	11 Sønder Lem	22
3 Nøvling	6	1 Sønder Nisum	2
1 Nørre Bork	2	16 Tim.	32
3 Nørre Nisum.	6	3 Timring	6
6 Nørre Omme	12	4 Torsted	8
3 Nørre Vium.	6	2 Tvis	4
6 Oddum	12	34 Ulfberg	68
2 Raasted	4	2 Vandborg	4
2 Ramme	4	3 Vedersø	6
2 Resen	4	3 Vejrum.	6
5 Rind	10	9 Velling.	18
10 Rindum	20	15 Vem	30
2 Ryde	4	4 Vildbjerg	8
11 Sal	22	3 Vinding	6
2 Sinding	4	4 Vind	8
3 Sir	6	17 Vorgod	34
2 Skarrild	4	1 Ølby	2
27 Skjern	54	1 Ørre	2
6 Snejbjerg	12	57 Herning	114
5 Staby.	10	60 Holstebro	120
4 Stadil.	8	26 Lemvig.	52
27 Stavning.	54	55 Ringkøbing	110
1 Strellev	2	15 Struer	30
566 at overføre	1056	924 ialt	1772

Uddrag af Regnskabet for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt
fra 1. April 1917 til 31. Marts 1918

Indtægt:	Kr.	Ø.	Udgift:	Kr.	Ø.
Beholdning fra forrige Regnskabsaar.	836	64	Udgift til Aarbogen (1100 Eksemp.).	1,244	50
Aarbøger, solgt i Boghandelen	66	67	Tryksager og Fotografier.	52	60
Ældre Aarbøger, afhændet til Medlemmer	201	00	Kundgørelser	56	57
Medlemsbidrag af 782 Medlemmer i Amtet	1,564	00	Medlemsbidr. til Dansk hist. Fællesforening	30	00
Medlemsbidrag af 79 Medlemmer udenfor			Foredrag ved Aarsmødet 1917	50	00
Amtet.	158	00	Boghandlerregning.	16	60
Medlemsbidrag af 49 halvtbetalende Med-			Udgift ved Fællesforeningens Aarsmøde. .	40	00
lemmer	50	00	Sekretærens Udlæg til Porto m. m.	19	83
Indvundne Renter	58	56	Sekretærens Løn	600	00
			Indsat i Landbobanken	807	66
			Kassebeholdning	17	11
	2,934	87		2,934	87

Revideret ovenstaaende Regnskab og intet fundet at bemærke.

Ulfborg, den 21. August 1918.

P. Bojsen.

P. Meldgaard.

